

**STELLENBOSSE AKADEMICI EN DIE POLITIEKE PROBLEMATIEK, IN
SUID-AFRIKA, 1934-1948**

deur

Jacobus Johannes Broodryk

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die
vereistes vir die graad van Magister in die Lettere en
Wysbegeerte (Geskiedenis) aan die Universiteit van
Stellenbosch

Studieleier: Prof. P.H. KAPP

November 1991

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

Opgedra aan:

my Ma, vir al haar liefde en opoffering;

my Pa, vir sy voorbeeld, hulp en leiding.

OPSOMMING

In hierdie studie is die direkte betrokkenheid van die Stellenbosse akademici in die politieke verwickelinge in Afrikanergeledere tussen 1934 en 1948 bestudeer en geëvalueer en het twee temas besonder sterk na vore getree. Dit is die Stellenbossers se rol met betrekking tot die partypolitiek en die Stellenbossers en die verhoudingskwessies.

In die eerste tema is veral klem gelê op die Stellenbossers se groot rol in die poging om politieke eenheid in Afrikanergeledere te bewerkstellig deur middel van die Stellenbosse Versoeningskomitee (1939/1940). Verdere betrokkenheid het geskied rondom die debat tussen die pro- en anti-oorlog groepe oor Suid-Afrika se toetrede tot die Tweede Wêreldoorlog (1939) en die groei van nasionaal-sosialistiese neigings binne Afrikanergeledere en die gepaardgaande protes (1941).

Wat die verhoudingskwessies betref het die Stellenbosse akademici hulle met die kwessies rondom die Jode, Engelstaliges, Kleurlinge, Indiërs en Swartes bemoei. So het hulle 'n leidende rol gespeel in die protes teen die immigrasie van Jode (1936). 'n Baie groot rol is ook gespeel ten opsigte van die rassekwessie. In hierdie opsig het hulle 'n leidende rol gespeel in die kristallisasie van die apartheidsbeleid. Invloed is ook uitgeoefen op sekere kommissies soos die Wilcocks-kommissie (1934), die De Villiers-kommissie (1936), die Fagan-kommissie (1948) en die Sauer-kommissie (1948). 'n Belangrike rol is ook gespeel in die stigting van SABRA om die rassevraagstuk wetenskaplik te ondersoek.

Dit is dus duidelik dat die Stellenbosse akademici 'n belangrike rol op die politieke gebied gespeel het.

SUMMARY

This study examined the direct influence of the academic staff of the University of Stellenbosch on the politics in South Africa from 1934 to 1948. Two themes seemed to be the most important: the Stellenbosch academics' role in party politics and the Stellenbosch academics and inter group relations.

On the party political scene their most important contribution was the attempt to unite the Afrikaners on the political field during 1939 and 1940. For this purpose they founded the Stellenbosse Versoeningskomitee. After their attempts failed, they continued their involvement during the debate between those who supported South Africa's participation in the Second World War and those who opposed it. During 1941 a group of academics also opposed the national socialist trends that became prominent in Afrikaner circles.

The Stellenbosch academics were also involved on the question of inter group relations. They publicly stated their viewpoints on relations with the English speaking South Africans, the Jews, the Coloureds, the Asians and the Blacks. In this regard they opposed the immigration of Jews to South Africa in 1936 and also played a major part in the crystallization of apartheid. They also participated in the activities of a number of commissions: the Wilcocks' commission (1934), the De Villiers' commission (1936), the Sauer commission (1948) and the protest against the findings of the Fagan commission (1948). In this regard they played a major role in the founding of the Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse-aangeleenthede in 1948.

It is clear that the academic staff of Stellenbosch university played a major role in the politics of South Africa from 1934 to 1948.

INHOUD

Opsomming	iv
Summary	v
Lys van afkortings	ix
Voorwoord	x
Bedankings	xiii
AFDELING A: STELLENBOSSE AKADEMICI EN DIE PARTYPOLITIEK	1
Hoofstuk 1 Politieke skeuring en verdeeldheid	1
1.1 Agtergrond	1
1.2 Koalisie en samesmelting	8
1.3 Die Voortrekkereëufees	18
Hoofstuk 2 Die Stellenbosse Versoeningskomitee	29
2.1 Eerste pogings van die Stellenbosse Versoeningskomitee	29
2.2 Die skeuring binne die Verenigde Party	44
2.3 Hereniging in Afrikanergeledere	47

Hoofstuk 3	Nogmaals skeuring in Afrikanergeleedere	56
3.1	Stigting van die Herenigde Nasionale Party	56
3.2	Verdere verdeeldheid	61
Hoofstuk 4	Die Stellenbosse akademici en die oorlogs- jare	76
4.1	Suid-Afrika se toetrede tot die Tweede Wêreld- oorlog	76
4.2	Pro-oorlog en Anti-oorlog	81
4.3	Geweld en internering	89
4.4	Die sluiting van vrede	91
AFDELING B:	STELLENBOSSE AKADEMICI EN GROEPSVERHOUDINGE	93
Hoofstuk 5	Stellenbosse akademici se standpunte ten opsigte van die Engelstaliges en Jode	94
5.1	Engelstaliges	94
5.2	Jode	111
Hoofstuk 6	Houdings en beleidstandpunte	122
6.1	Die vraagstuk van swart regte en belange	122
6.1.1	Stellenbossers se standpunte	127
6.2	Kleurlinge se posisie	150
6.2.1	Stellenbosse akademici se siening van die posisie	152

van die Kleurlinge	
6.3 Die posisie van die Indiërs	158
6.3.1 Stellenbossers se standpunte	161
6.4 Tipering en evaluering	162
Hoofstuk 7 <u>Deelname aan die formulering en beïnvloeding van beleid</u>	176
7.1 Die Wilcocks-kommissie	176
7.1 Die De Villiers-kommissie	184
7.3 <u>Fagan-kommissie</u>	186
7.4 <u>Sauer-kommissie</u>	198
7.5 <u>SABRA</u>	202
7.5.1 Historiese agtergrond	202
7.5.2 Die Stellenbossers en die stigting	204
7.6 Evaluering	212
SLOT	218
BRONNE	224

AFKORTINGS

AB	Afrikaner Broederbond
AP	Afrikanerparty
ATV	Afrikaanse Taal Vereniging
FAK	Federasie van Afrikaanse Kultuurvereniginge
GNP	Gesuiwerde Nasionale Party
HNP	Herenigde Nasionale Party
INEG	Instituut vir Eietydse Geskiedenis
KAB	Kaapse Argiefbewaarplek, Kaapstad
LV	Lid van die Volksraad
NP	Nasionale Party
OB	Ossewa-Brandwag
RDB	Reddingsdaadbond
SAB	Sentrale Staatsargiefbewaarplek, Pretoria
SABRA	Suid-Afrikaanse Buro vir Rasseaangeleenthede
SVK	Stellenbosse Versoeningskomitee
UP	Universiteit van Pretoria
US	Universiteit van Stellenbosch
VP	Verenigde Suid-Afrikaanse Nasionale Party of Verenige Party

VOORWOORD

Op 17 Desember 1936 skryf Die Burger as volg:

"As 'n mens aan Stellenbosch dink, dink jy onwillekeurig aan die Afrikanerdom".

Hierdie tesis is deel van 'n omvattende poging om inhoud te gee aan hierdie besondere verbintenis wat oor die loop van jare tussen die Afrikaner en die Universiteit van Stellenbosch bestaan het. 'n Groter navorsingsprojek word tans van stapel gestuur om 'n beskrywing te gee van en 'n ontleding en evaluering te maak van die rol wat akademici van Stellenbosch in die Afrikaner se volkslewe gespeel het. Die doel daarmee is om nie net 'n historiese beskrywing daar te stel nie, maar om die basis van die historiese feite na die problematiek van die rol van die universiteit in die samelewing te kyk en in besonder na die verhouding volk/gemeenskap/kultuur en universiteit/akademie/wetenskap. 'n Debat oor die Universiteit van Stellenbosch se rol in 'n toekomstige Suid-Afrika is tans weer aan die gang. Hierdie studie is vir daardie debat relevant en aktueel.

Aanvanklik is beoog om die totale Afrikaanse volkslewe in die tydperk te bestudeer. Namate met die navorsing gevorder is, het dit egter duidelik geword dat 'n studie van die politieke, maatskaplike, ekonomiese en kulturele lewe te omvangryk vir 'n Magister-tesis is. Daarom is besluit om die studie tot die politieke terrein te beperk. Die tydperk 1934 tot 1948 vorm 'n natuurlike eenheid. Dié tydperk is gekenmerk deur twee regeringsveranderings, 'n wêreldoorlog, die totstandkoming van verskeie politieke groeperinge en groot konflik onder Afrikaners.

Twee temas het veral sterk na vore getree en word dan ook as sodanig in twee afdelings bespreek. Dit is die Stellenbossers se rol met betrekking tot die partypolitiek

en Stellenbossers en die verhoudingskwessies. 'n Persoon wat in hierdie tydperk 'n prominente rol speel, is prof. A.C. Cilliers. Hy het oor 'n lang tydperk aktief opgetree en het dikwels van een politieke groepering na 'n ander oorgegaan. Sy persoonlike rol sal aan die einde van die studie geëvalueer word.

Daar is nog geen studie oor hierdie onderwerp onderneem nie. Verwysings na die rol van die Stellenbosse akademici in ander werke is oppervlakkig en vorm bloot 'n toevallige onderdeel van 'n ander studie. Hierdie studie is daarom hoofsaaklik op primêre bronne gebaseer wat die persoonlike dokumente van 'n groot aantal leidende figure sowel as koerant- en tydskrifartikels insluit.

My navorsing was hoofsaaklik gesentreer in die J.S. Gericke-biblioteek van die Universiteit van Stellenbosch. In die Dokumentesentrum van die biblioteek word die persoonlike dokumente van verskeie Stellenbosse akademici bewaar. Die omvangrykste hiervan is die A.C. Cilliersversameling. Die betrokke versameling was van onskatbare waarde en die studie sou amper onmoontlik gewees het sonder sy dokumente oor o.a. die Stellenbosse Versoeningskomitee en die groot versameling tydskrif- en koerantartikels wat daarin aangetref word.

Navorsing is ook gedoen in die Staatsargiefbewaarplek en die Suid-Afrikaanse Biblioteek in Kaapstad, die Sentrale Argiefbewaarplek in Pretoria, die klankargiewe van die Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie in Johannesburg en die argiewe van die Instituut vir Eietydse Geskiedenis van die Universiteit van die Oranje-Vrystaat in Bloemfontein.

Persoonlike onderhoude is met verskeie persone gevoer. In hierdie verband moet die nuttige en prikkelende onderhoude met mev. M.H. Cilliers en proff. N.J. Olivier en G.M.K. Schöler spesiaal vermeld word omdat hulle heelwat nuwe inligting en insigte verskaf het. Hulle het andersins onverkrygbare inligting oor o.a. die Stellenbossers se

protes teen die Fagan-verslag (1948) en die stigting van die Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse-aangeleenthede (1948) verskaf.

Die studie het sy eie besondere probleme opgelewer. Die eerste was dat verskeie van die dosente se persoonlike dokumente verlore gegaan het of nie beskikbaar was nie. Dit het verhoed dat daar in meer besonderhede op die persoonlike rol van sekere dosente en die interpersoonlike verhouding tussen dosente, ingegaan kon word. Terminologie soos nasie, ras en volk is ook in die betrokke tydperk lukraak gebruik. Daar is in die studie gepoog om die moderne idioom te gebruik. Voorts is die gebeure van die tydperk sterk deur die geskiedenis beïnvloed en was ek verplig om die meeste hoofstukke met redelik uitgebreide agtergrondsketse te begin.

J.J. BROODRYK

Stellenbosch
November 1991

BEDANKINGS

Ek wil graag my dank teenoor verskeie persone en instansies betuig.

Die personeel van die verskillende argiewe en biblioteke was besonder hulpvaardig. In dié verband moet ek die personeel van die J.S. Gericke-biblioteek, mev. Botha en Walters, in besonder bedank vir hulle deurlopende hulp en belangstelling.

Die Universiteit van Stellenbosch en die Instituut vir Navorsingsontwikkeling vir die geldelike bystand wat hulle aan my verleen het. Die gevolgtrekkings waartoe in hierdie studie gekom is, is egter my eie en ek alleen aanvaar die verantwoordelikheid daarvoor.

Aan prof. Pieter Kapp, my studieleier, 'n groot woord van dank. Ek waardeer u bekwame leiding, hulp en raad opreg.

My ouers, vrou en vriende wil ek ook graag bedank vir hulle hulp, belangstelling en geduld.

Laastens wil ek my Hemelse Vader bedank vir die talente, krag en geleenthede wat hy aan my geskenk het.

J.J. Broodryk

Stellenbosch

November 1991

<p style="text-align: center;"><u>AFDELING A</u> <u>STELLENBOSSE AKADEMICI EN DIE PARTYPOLITIEK</u></p>

HOOFSTUK 1
POLITIEKE SKEURING EN VERDEELDHEID

Die politieke arena in Suid-Afrika is gedurende die dertigerjare deur die verhouding tussen die Afrikaanstaliges en die Engelstaliges oorheers. Die verskil in mening oor hoe hierdie problematiek en Suid-Afrika se konstitusionele verhouding met Brittanje benader moes word, het tot groot wrywing binne Afrikanergeledere aanleiding gegee. In hierdie omstandighede het die Universiteit van Stellenbosch, wat die eerste universiteit was wat as 'n Afrikaanse universiteit tot stand gekom het en 'n sentrale plek in die Afrikanervolkslewe ingeneem het, 'n belangrike rol gespeel.

1.1 Agtergrond

Die Universiteit van Stellenbosch lê binne die kiesafdeling Stellenbosch. Aangesien die kiesafdeling destyds net uit een dorp, nl. Stellenbosch, en sy omgewing bestaan het, en die universiteit met sy personeel en studente 'n belangrike plek in die dorp ingeneem het, is die Volksraadsverkiesings se uitslae tot 'n redelike mate deur die politieke klimaat aan die universiteit bepaal. Tot 1948 het Kleurlinge ook op die gemeenskaplike kieserslys aan die Volksraadsverkiesings deelgeneem. Hulle het tradisioneel vir die Suid-Afrikaanse Party en later vir die Verenigde Party gestem het. Hulle blokstem kon dikwels in Bolandse kiesafdelings die deurslag gee.¹ Vanaf die eerste verkiesing in 1910 tot 1928 het die SAP die Stellenbosse setel verteenwoordig. Die SAP se

¹ G. Pretorius: *Man van die Daad*, pp. 91-92.

beheer oor die kiesafdeling het sy hoogtepunt met die algemene verkiesing van 1921 bereik, toe John X. Merriman onbestrede tot die Volksraad verkies is. Hy was vanaf 1915 tot 1924 Stellenbosch se Parlements lid.

In die algemene verkiesing van 1924 het die Nasionale Party sy aanslag op die setel hervat, maar J.P. Louw van die SAP het P.O. Sauer van die NP verslaan deur 56% van die stemme op hom te verenig. In 1929 het W. Bruckner de Villiers die Stellenbosse setel die eerste keer vir die NP verower.² Bruckner de Villiers sou dié setel tot 1938 verteenwoordig en het sy kandidatuur in drie verkiesings suksesvol gehandhaaf. As gevolg van beweerde onreëlmatighede in die algemene verkiesing van 1929, moes 'n tussenverkiesing in 1930 gehou word omdat 'n suksesvolle petisie teen De Villiers se verkiesing deur 'n aantal kiesers in die kiesafdeling ingedien is. In 'n taai verkiesingstryd het De Villiers sy SAP-teenstander, J.P. Louw, met 'n skrale meerderheid van 14 stemme geklop.

Die vorming van 'n koalisie in 1933 het meegebring dat die SAP volgens ooreenkoms nie die setel betwis het nie, en De Villiers is onbestrede herkies. Die samesmelting van die SAP en NP in 1934 om die Verenigde Party te vorm en die skeuring in NP-geledere, het daartoe gelei dat Bruckner de Villiers hom aan die kant van D.F. Malan en die Gesuiwerde Nasionale Party geskaar het. In die 1938-verkiesing is hy dan ook deur sy VP teenstander, H.A. Fagan, met 30 stemme verslaan. Met die volgende algemene verkiesing in 1943 het dr. Karel Bremer Stellenbosch vir die NP teruggewen. Dié kiesafdeling het toe duidelik Nasionaal geword en die NP het in die daaropvolgende verkiesings telkens sy meerderhede

² Bruckner de Villiers het in die 1929-verkiesing ook die Kuruman-setel gewen. Dié setel het hy later bedank omdat hy daar die grootste meerderheid op hom verenig het en die NP die setel dus makliker sou kon behou.

teen die VP vergroot.³

Stellenbossers, met inbegrip van die dosente aan die Victoria-Kollege (later bekend as die Universiteit van Stellenbosch), het sedert die stigting van die Unie van Suid-Afrika 'n besondere betrokkenheid by die stryd om die uitbou van die Afrikaner se belange getoon. Hierdie betrokkenheid strek so ver terug soos die botsings wat in die eerste Uniekabinet tussen genl. J.B.M. Hertzog en genl. L. Botha voorgekom het.

Na 'n aanvanklike tydperk van samewerking tussen genl. Louis Botha en Hertzog in die SAP-regering, het verwydering tussen hulle begin intree. Na genl. Hertzog se Nylstroom- en De Wildt toesprake is hy in 1913 uit die kabinet gelaat. Hertzog het Botha daarvan beskuldig dat hy die belange van Suid-Afrika en die Afrikaner aan die belange van die Britse Ryk ondergeskik gestel het. Botha was weer van mening dat Hertzog sy regering se beleid van toenadering tussen die twee blanke bevolkingsgroepe ondermyn en hulle in twee vyandige kampe verdeel het. Hierdie twis is op 20 November 1913 op die Uniale kongres van die SAP op die spits gedryf. Nadat 'n voorstel dat die Botha-regering met sy taak moet voortgaan met 131 stemme teen 90 aanvaar is, het genl. Hertzog en sy beduidende aantal volgelingen die kongres verlaat. Die SAP het dus geskeur.⁴ Die uiteinde van die skeuring in die SAP was die stigting van die Nasionale Party in die Vrystaat op 1 Julie 1914 te Smithfield. Op die stigtingsvergadering het genl. Hertzog sy beleid van "Suid-Afrika Eerste" herbevestig.⁵

³ B.M. Schoeman: *Parlementêre Verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, pp. 30, 63, 91, 120, 141, 169, 197, 232 en 266.

⁴ O. Geyer en A.H. Marais (reds.): *Die Nasionale Party I*, pp. 119-132.

⁵ *Ibid.*, p. 142.

Op Stellenbosch, soos in die res van Kaapland, was daar heelwat geesdrif vir genl. Hertzog se idees. Sy uitsetting uit die kabinet het tot spontane protes in dié provinsie gelei. Heelwat Afrikaners in Kaapland wou die eenheid binne die SAP behou. Na verskeie pogings het die hoop op eenheid egter vervaag. Die eerste teken van die beliggaming van die Hertzog-beginsels was die stigting van 'n Nasionale Waaksaamheidskomitee in Kaapstad op 11 April 1913. Op die komitee wat 'n demokratiese stelsel en die beleid van "Suid-Afrika Eerste" ondersteun het, het onder andere veertien Stellenbossers, met inbegrip van E.C. Pienaar (dosent in Afrikaans) en dr. W.A. Joubert (Afrikaans-Nederlands) van die Victoria Kollege, gedien.⁶

Nadat die Nasionale Party op 26 Augustus 1914 ook in die Transvaal gestig is, het dit duidelik geword dat die skeuring in die SAP finaal was. Die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog in Augustus 1914 en die daaropvolgende rebellie van Oktober 1914 het egter die Nasionale Beweging tydelik tot stilstand gebring. Teen die helfte van 1915 het sake in Kaapland so ontwikkel dat die Nasionaalgesindes gevoel het dat sake na 'n punt moes beweeg. Om dié rede is daar op 9 Junie 1915 'n kongres op De Aar gehou waarop van die Nasionaalgesindes in Kaapland besluit het om die Nasionale Party ook in Kaapland te stig. 'n Tweede groep Nasionaalgesindes in die Skiereiland het op 23 Junie 1915 in Kaapstad onder voorsitterskap van dr. D.F. Malan vergader. Onderhandelinge tussen die twee groepe het uitloop op die kongres in Middelburg op 15 September 1915 waar die Kaaplandse Nasionale Party amptelik gestig en die Vrystaatse NP se program van beginsels aanvaar is. Die stigting van die NP het die Nasionalistes in Kaapland verenig en takke is op talle plekke gestig.⁷ Na die stigting van 'n afdeling van die NP in Natal, het die party 'n landwye politieke party geword wat daarop aanspraak gemaak het dat hy die belange van die Afrikaner verteenwoordig.

⁶ Ibid., pp. 157-160.

⁷ Ibid., pp. 162-175.

'n Ander belangrike gebeurtenis in die politieke ontwikkeling van die Afrikaner in dié tydperk, was die stigting van **Die Burger**. Op inisiatief van W.A. Hofmeyer, adv. J.H.H. de Waal en Bruckner de Villiers is daar op 18 Desember 1914 'n vergadering op Stellenbosch gehou om die stigting van 'n pro-Hertzogkoerant vir Kaapland te bespreek. De Villiers was die privaatsekretaris van die bekende Stellenbosse sakeman, Jannie Marais, wat van 1910 tot 1915 ook die LV vir Stellenbosch was. Die vergadering is bygewoon deur dertien Stellenbossers en drie persone uit Kaapstad. Onder die Stellenbossers het drie Stellenbosse akademici getel, naamlik proff. W.A. Joubert (hy het as sekretaris opgetree), J.J. Smith (Afrikaans) en W.E. Malherbe (Fisika). Nadat besluit is "dat het wesenlik is een Hollandse nieuwsblad uit te geven", is 'n Kommissie vir Oprigting gestig met W.A. Hofmeyer as voorsitter. Prof W.A. Joubert het saam met drie ander lede ook op die kommissie gedien.⁸

Dr. D.F. Malan, toe nog predikant op Graaff-Reinett, is genader om as eerste redakteur op te tree. In die proses van oorreding om die pos te aanvaar, het onder andere proff. P.J.G. de Vos (afgetrede Kweekskool professor en latere kanselier van die US) en C.F.J. Muller (Kweekskool) van Stellenbosch met dr. Malan in gesprek getree. Kort voor die verskyning van die koerant het prof. J.J. Smith 'n pamflet met die titel, "De Burger, Een Woord Vooraf", die lig laat sien wat wyd versprei is om **Die Burger** bekend te stel. Nadat dr. Malan die pos aanvaar het, het die eerste **Die Burger** op 24 Julie 1915 verskyn. **Die Burger** sou nie lank die enigste eiendom van die pas gestigte Nasionale Pers bly nie. In 1916 is **Die Huisgenoot** gestig en in 1917 het die maatskappy die Bloemfonteinse koerant, **Die Volksblad**, aangekoop. Spoedig sou verskeie Afrikaners soos prof G.G. Cillie (van 1918 tot 1947 dekaan van die Fakulteit van

⁸ J.P. Scannell: **Keeromstraat 30**, pp. 1-3; C.F.J. Muller: **Sonop in die Suide**, pp. 73-74, 80-90.

Opvoedkunde en vanaf 1919 tot 1925 rektor) van Stellenbosch rubrieke in **Die Burger** hanteer en so is die Afrikaner se saak uitgebou.⁹ **Die Burger** sou voortgaan en in 'n magtige politieke instrument in die hande van die Afrikaner ontwikkel.

Stellenbosse akademici was ook ten nouste betrokke by die Afrikaanse Taalbeweging. Reeds in 1907 het studente en dosente aan die Victoria Kollege 'n leidende rol gespeel in die strewe om Afrikaans in die plek van Nederlands as die Afrikaner se taal erken te kry. 'n Groepie student onder leiding van Tobie Muller het die **Afrikaanse Taal Vereniging** gestig om op 'n georganiseerde wyse in die belang van die bevordering van Afrikaans op te tree. In die begin was die teenstand teen die beweging amper oorweldigend, maar stadigaan het die pro-Afrikaanse beweging begin vordering maak. In September 1914 het prof. J.J. Smith die voorsitter van die Stellenbosse A.T.V. geword. Hy het die vereniging bekwaam gelei tot 1918. Gedurende 1918 was dr. D.F. du Toit die voorsitter en gedurende 1919, B.A. de Wet. Al dié here was Stellenbosse akademici. In 1919 het die ATV van Stellenbosch met die plaaslike tak van **Ons Spreekuur** verenig om **Die Afrikaanse Kultuurvereniging** onder voorsitterskap van prof. J.J. Smith te vorm.¹⁰

As deel van hul poging het die ATV gedurende 1914 begin om die Afrikaanse maandblad, **Ons Moedertaal**, uit te gee. Die blad is deur voorstanders van die gebruik van Hollands, onder andere **Ons Land**, hewig aangeval. Dr. Tobie Muller het hul stryd vir Afrikaans as 'n uiting van "Volbloed versus Pieperige Nasionalisme" beskryf. Die ATV het hulle nie laat afskrik nie en spoedig sukses behaal. Die aanvaarding van C.J. Langenhoven se mosie in die Provinsiale Raad oor die gebruik van Afrikaans in die skole gedurende 1914, was 'n groot mylpaal en aansporing vir die ATV. Die ATV sou

⁹ G. Pretorius: **Man van die Daad**, pp. 64-65, 71-73;
C.F.J. Muller: **Sonop in die Suide**, pp. 99, 110-118.

¹⁰ B.B. Keet: **Tobie Muller**, pp. 45-47, 56-57.

voortgaan om Afrikaans se plek in die kerk ook te verseker. Verskeie predikante soos dr. D.F. Malan, prof. N.J. Brummer (Filosofie), ds. J.D. Kestell en dr. J.D. du Toit (Totius) het hulle met dié strewe vereenselwig.¹¹

Dit is dus duidelik dat daar reeds vroeg 'n noue band tussen Stellenbosse akademici en sommige leiersfigure in Afrikanergeledere ontwikkel het. Só 'n leiersfiguur was dr. D.F. Malan. Malan se beskouing oor politieke en kultuursake het 'n belangrike invloed op 'n aantal Stellenbosse akademici uitgeoefen.

Dr. Malan se verbintenis met Stellenbosch het in 1891 begin toe hy as student aan die destydse Victoria Kollege ingeskryf het.¹² Teen 1930 was van sy studentemaats soos G.G. Cillie dosente aan die Universiteit.¹³ Die historiese band het 'n besondere persoonlike band geword toe dr. Malan vanaf 1908 saam met iemand soos prof. A.A. Moorrees van die Teologiese Seminarium op Stellenbosch 'n sleutelrol gespeel het in die stryd om behoud van die Victoria Kollege. Die stryd het uitgeloop op die Unieparlement se aanvaarding van wet 13 van 1916 waarvolgens die Universiteit van Stellenbosch amptelik totstand gekom het.¹⁴ Die besondere band is in 1941 bevestig toe dr. Malan die sesde Kanselier van die Universiteit van Stellenbosch geword het. Hy het die pos tot sy dood in 1959 bekleed.¹⁵

Die persoonlike verbintenis en noue kontak met dr. Malan het meegebring dat hy 'n groot persoonlike aanhang op Stellenbosch gehad het en dus groot invloed op die politieke denke van die Stellenbosse akademici kon uitoefen. 'n Voorbeeld van die band tussen dr. Malan en sekere dosente

¹¹ Ibid., pp. 58-66.

¹² B. Booyens: *Die Lewe van D.F. Malan*, p. 36.

¹³ Ibid., p. 43.

¹⁴ *Stellenbosch, 1866-1966: Honderd Jaar Hoër Onderwys*, pp. 62-70.

¹⁵ Ibid., pp. 243-244.

word weerspieël deur die feit dat prof. E.C. Pienaar, hoogleraar in Afrikaans en Nederlands aan die US, in 1943 by geleentheid van dr. Malan se verjaarsdagviering die heildronk op hom ingestel het.¹⁶ 'n Verdere voorbeeld is die groot aantal Stellenbosse akademici wat huisvriende van dr. Malan was. Hier kan gedink word aan proff. G.G. Cillie (Opvoedkunde), E.C. Pienaar, Con de Villiers (Dierkunde), H.B. Thom (Geskiedenis) en W.E. Malherbe (Fisika).¹⁷

1.2 Koalisie en Samesmelting

Die eerste helfte van die dertigerjare was besonder dramatiese jare in die Suid-Afrikaanse politieke geskiedenis. Die drama het gedurende Januarie 1933 begin met die Eerste Minister en leier van die Nasionale Party, genl. Hertzog, se verrassende besluit om met die leier van die Suid-Afrikaanse Party, genl. J.C. Smuts oor koalisie te onderhandel. Hierdie besluit het groot verdeeldheid binne die NP-koukus veroorsaak.¹⁸ Genl. Hertzog se besluit moet gesien word as 'n poging om die probleme wat Suid-Afrikaners as gevolg van die wêreldwye depressie sedert 1930 ervaar het, te verlig. Die ergste droogte in menseheugenis het verder veral die boerebevolking, van wie se steun die regering baie afhanklik was, kwaai getref.¹⁹

Die verdeeldheid binne die NP-koukus het ontstaan weens die feit dat dr. Malan en van die ander Kaaplanders spesifieke probleme met die vorming van koalisie gehad het. Die eerste

¹⁶ (US) 48 E.C. Pienaar-versameling, item 48/13/20:

Heildronk op D.F. Malan by geleentheid van sy verjaarsdagviering, Kaapstad, 22.5.1943.

¹⁷ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. J.G. Meiring op 5 November 1990.

¹⁸ A. van Wyk: *Die Keeromstraat-kliek*, pp. 50-51.

¹⁹ F.A. van Jaarsveld: *Van Van Riebeeck tot P.W. Botha*, p. 283.

probleem was dat 'n koalisie met die Britsgesindes binne die SAP skadelik vir die Afrikaanse kultuurbelange, en in besonder die Afrikaanse taal, kon wees. Dr. Malan se tweede beswaar was die manier waarop die koalisie tot stand gekom het. Volgens Malan is die koalisie deur Hertzog op die party afgedwing deurdat hy die party nie genoegsaam geraadpleeg het tydens die onderhandelinge nie. Hy het dit as onbillik beskou dat Hertzog die kongresse van die NP voor die keuse tussen koalisie en die verwerping van Hertzog se leierskap gestel het. Dr. Malan het ook beswaar gemaak teen wat hy bestempel het as die blootstelling van die NP aan die mag van die SAP. Die SAP, het hy geglo, wou koalisie gebruik om die NP te breek en die land dan volgens SAP-beginsels te regeer. Die NP se strewe was, volgens hom, nog glad nie ten volle vervul nie.²⁰ Ter wille van party-eenheid is egter besluit om met genl. Hertzog se koalisiebesluit saam te gaan. Die koalisie-regering tussen die SAP en die NP het in Maart 1933 tot stand gekom.

Gedurende April 1933 is 'n algemene verkiesing gehou en die koalisie-partye het saam die verkiesing geveg. Die koalisie het 138 van die 150 setels gewen ²¹ en Stellenbosch is onbestrede deur die NP behou.²²

Die nuwe regering se ekonomiese beleid het die ekonomiese posisie in Suid-Afrika verbeter. Binne die verbeterde omstandighede was dit dan ook te verwagte dat 'n spontane beweging na permanente samewerking of samesmelting sou ontstaan. Die beweging was veral sterk op die Transvaalse- en Vrystaatse platteland. In die Kaapprovinsie was daar egter hewige teenstand teen die beweging. Op die Federale Raad van die NP se vergadering op 13 Oktober 1933 het dr.

²⁰ H.B. Thom: **Dr. D.F. Malan en Koalisie**, pp. 100, 125-129.

²¹ J.H. le Roux en P.W. Coetzer (reds.): **Die Nasionale Party III**, pp. 329 en 356.

²² B.M. Schoeman: **Parlementêre Verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976**, p. 197.

Malan dit duidelik gemaak dat die NP in die Kaapprovinsie gereed was om op sy eie voort te bestaan indien samesmelting van die res van die NP met die SAP sou plaasvind. Die hoofrede vir hierdie houding was die vrees dat samesmelting die NP se pogings om vir Suid-Afrika soewereine onafhanklikheid te verseker, sou lamlê. Die Kaaplandse Nasionaliste het die Unie se soewereine onafhanklikheid as hoogste voorkeur beskou.²³

Die kern van die argumente van die pro-samesmeltinggroep kan goed saamgevat word deur na enkele aanhalings uit genl. Hertzog se toespraak voor die Transvaalse kongres van die NP op 9 Augustus 1933 te verwys. Genl. Hertzog het gesê: "Die stryd om te verkry is vir die Afrikaner verby, omdat Nasionale Suid-Afrika dit verkry het waarvoor hy gestry het vanaf die eerste dag van die Party se bestaan". Hy het voortgegaan deur te vra: "Wat is dit wat hulle nog wil verkry? . . . Wat wil hulle nog hê wat die Suid-Afrikaanse Party nie bereid is om te erken en saam te handhaaf nie? Wil u apart staan net om rusie te maak?"²⁴ Dit blyk dus dat die pro-samesmelting-groep heeltemal tevrede was met die Unie se konstitusionele posisie en dat hulle van mening was dat die SAP en NP dieselfde ideale vir Suid-Afrika het.

Gedurende Februarie 1934 het die Nasionaliste in Kaapland verskeie onderhandelinge met genl. Hertzog gevoer. Die eerste van die onderhandelinge is deur dr. Malan self gevoer. Malan het die Unie se soewereine onafhanklikheid aan drie sake gekoppel, naamlik die reg van partylede om 'n republiek te propageer, die afskaffing van die reg op appél na die Geheime Raad in Londen en die aanstelling van 'n Suid-Afrikaner as die volgende Goewerneur-Generaal. Nadat genl. Hertzog sekere versekeringe aan dr. Malan gegee het, het dr. Malan te kenne gegee dat die Kaapse kongres van die

²³ N.M. Stultz: *The Nationalists in Opposition 1934-1948*, pp. 26-27.

²⁴ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VII*, pp. 417-418.

NP bereid sou wees om samesmelting in beginsel te aanvaar. Enkele dae later het F.C. Erasmus (Hoofsekretaris van die NP in Kaapland) namens die Kaapse Hoofkomitee verdere versekeringe van genl. Hertzog gevra. Hierdie versekeringe het gehandel oor die deelbaarheid van die Britse Kroon, Suid-Afrika se soewereine onafhanklikheid, die Unie se reg tot neutraliteit en die reg tot afskeiding van die Britse Ryk. Hertzog se antwoorde het die Hoofkomitee tevrede gestel en dit het gelyk of die verdeeldheid oor samesmelting iets van die verlede was.

Smuts was egter nie so ingenome met Hertzog se standpunte nie. Op 18 Februarie 1934 het Smuts aan Hertzog geskryf en dit duidelik gestel dat hy oor sake soos die Unie se reg tot afskeiding en die deelbaarheid van die Kroon van hom verskil. Volgens Smuts kon hulle oor dié sake ooreenkom om te verskil en was dit onnodig dat die sake die samesmelting van die partye belemmer. In sy reaksie het Hertzog saamgestem dat hulle oor die sake kon verskil en steeds met die samesmelting voortgaan.²⁵ Vir die Kaapse Nasionaliste was hierdie houding van Hertzog sorgwekkend en 'n klinkklare bewys dat Hertzog uit twee monde praat en nie bereid was om op die handhawing van die NP se beginsels aan te dring nie.

Die laaste strooi was die konsepprogram van die nuwe party wat op 6 Junie 1934 verskyn het. Volgens *Die Burger*, spreekbuis van die Kaapse Nasionaliste, is in die voorgestelde program "vir die eerste keer deur Afrikaanssprekendes voorgestel om 'n nuwe party te stig wat hom in sy program van beginsels o.a. uitdruklik die handhawing van daardie (Britse) konneksie ten doel stel". Die konsepprogram was dus vir die Kaapse Nasionaliste met hulle sterk gevoelens oor Suid-Afrika se soewereine onafhanklikheid heeltemal onaanvaarbaar, omdat dit beginsels

²⁵ J. van der Poel (red.): *Selection from the Smuts Papers* V, pp. 573-576.

bevat het wat hul nie kon onderskryf nie, en beginsels wat hulle daarin wou sien, nie bevat het nie.²⁶

Op die vergadering van die NP se Federale Raad op 20 Junie in Pretoria het dr. Malan die konsepprogram van die nuwe party teengestaan. Sy standpunt is egter met sewe stemme teen dertien verwerp. Dr. Malan het toe die Federale Raad ingelig dat hy 'n opdrag van die Kaaplandse Hoofkomitee het om bekend te maak dat hulle op die volgende kongres van die NP in Kaapland gaan voorstel dat die NP in Kaapland moes bly voortbestaan.²⁷ Gedurende Julie en Augustus 1934 het die kongresse van die drie noordelike provinsies die konsepprogram van die nuwe party aanvaar, maar die program en die gepaardgaande samesmelting met die SAP is op 25 Julie op Somerset-Wes deur die Kaaplandse kongres van die NP verwerp. Aangesien die NP op 'n federale grondslag gebaseer was, kon die NP in Kaapland bly voortbestaan. In die ander drie provinsies, waar die kongresse die program goedgekeur het, moes nuwe partye egter gestig word.²⁸ Die persone binne die NP wat samemelting verwerp het, het voortgegaan en die Gesuiwerde Nasionale Party gevorm met 19 Volksraadslede. Veertien van die lede het uit die Kaapprovinsie gekom. Dr. Malan het met die aanvang van die nuwe Parlementsitting in Januarie 1935 die nuwe leier van die Opposisie geword.²⁹

Aangesien die breuk in Afrikanergeledere vir 'n lang tydperk die oorheersende vraagstuk op politieke gebied was, is dit belangrik om die werklike verskille tussen die twee groepe van nader te beskou. Die eerste fundamentele verskil lê op die gebied van die rassebeleid. Genl. Hertzog het koalisie

²⁶ Die Burger, 6.6.1934.

²⁷ D.F. Malan: **Afrikaner-volkseenheid en my Ervarings op die Pad daarheen**, pp. 170-171; Die Burger, 21.6.1934; The Cape Times, 21.6.1934.

²⁸ Die Burger, 27.7.1934, 1.8.1934, 9.8.1934; Die Volksblad, 31.7.1934; Die Vaderland, 10.8.1934, 17.8.1934.

²⁹ J.H. le Roux en P.W. Coetzer (reds.): **Die Nasionale Party IV**, pp. 24-25.

as 'n gulde geleentheid gesien om sy wetgewing oor swart politieke regte en grondbesit, soos vervat in die Naturelle Verteenwoordigingswet (wet 12 van 1936) en Naturelle Grond Wet (wet 18 van 1936), deur te voer. Baie lede van die nuwe Verenigde Suid-Afrikaanse Nasionale of Verenigde Party het egter nie op sterk beginselstandpunte oor die rassevraagstuk aangedring nie. Volgens die VP se program is die oplossing van die probleem "oorgelaat aan die vrye uitoefening van die diskresie van individuele lede." Die GNP het daarop aangedring dat blanke oorheersing in die gees van Christelike voorgdyskap erken moes word. Die GNP het voorts daarop aangedring dat hulle party hom teen vermenging moes uitspreek en dat daar aparte politieke verteenwoordiging vir die nie-blankes moes wees.³⁰

Die tweede aspek wat saam met die beskerming van die "wit beskawing" gegaan het, was die sosiale en ekonomiese opheffing van die Afrikaner. Die GNP was van mening dat met so baie Engeltaliges en persone wat die Britse Ryk se belange voor dié van Suid-Afrika stel in die VP, die Afrikaner nie die nodige ondersteuning en geleenthede sou kry om op genoemde twee gebiede die nodige vordering te maak nie.

'n Derde verskil was die twee groepe se siening van die sterkte en posisie van die twee blanke volke in Suid-Afrika. Genl. Hertzog was van mening dat die Afrikaner as groep sterk genoeg was om as gelyke met die Engelstaliges mee te ding. Weens verskeie gemeenskaplike probleme was hy verder van mening dat die tyd reg was dat die Afrikaanse en Engelse groepe nader aan mekaar beweeg. Dr. Malan en die GNP het geglo dat die Afrikaner nie sterk genoeg was nie en dat die Engelstaliges nie gereed was om die Afrikaanstaliges as gelykes te aanvaar nie. Om dié rede moes hulle hulself beskerm en versterk totdat die tyd reg sou wees om nader aan die Engelstaliges te beweeg. Saam hiermee was die

³⁰ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VII*, pp. 438-440.

Afrikaners binne die GNP van mening dat die meeste Engelstaliges steeds té geheg aan waardes en instellings was wat vir die Afrikaner vreemd was. Volgens hulle sou hulle binne die VP in 'n onhoudbare posisie gewees het, omdat dit vir hulle onmoontlik was om met persone met 'n ander innerlike oortuiging in een party te verenig.³¹

Die gebeure gedurende 1933 en 1934 het nie 'n hewige reaksie op Stellenbosch tot gevolg gehad nie. Dit kan verklaar word uit die feit dat baie van die dosente nie polities aktief was nie en dat daar 'n groot mate van politieke verdraagsaamheid op die kampus van die US geheers het. Die belangrikste rede was stellig die feit dat baie van die dosente geglo het dat die breuk in Afrikanergeledere weer geheel kon word.

'n Belangrike deel van die dosente het egter saam met baie ander persone binne Afrikaanse akademiese- en kultuurkringe die Gesuiwerde Nasionale Party as hulle politieke tuiste aangeneem. Teen 1938 was 26 uit die 44 professore en 16 uit die 53 lektore Nasionalistes.³² Uit die syfers blyk dit dat die Verenigde Party en die GNP se ondersteuning onder die akademici op Stellenbosch ongeveer ewe groot was. Dit sou later blyk dat die akademici wat 'n prominente plek in die Afrikanervolkslewe sou inneem, oorwegend ondersteuners van dr. Malan se GNP was.

Baie ondersteuners van die GNP het genl. Hertzog steeds as hul "geliefde Generaal" beskou. Sy rol as stryder vir die Afrikaner se regte was iets wat nie gou vergeet kon word nie. Die probleem was dat hierdie mense hulle nie met die samesmelting met genl. Smuts kon vereenselwig nie. Die meeste het gehoop dat die situasie slegs tydelik sou wees en dat die vertroue en eenheid weer herstel sou word. Die

³¹ N.M. Stultz: **The Nationalists in Opposition 1934-1948**, pp. 37-39.

³² (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item K.Po.40: A.C. Cilliers- A.L. Geyer, Stellenbosch, 17.1.1939.

voorwaarde van die GNP-ondersteuners was dat na die ou beproefde weë teruggekeer moes word.³³ Die Stellenbosse poging om genl. Hertzog en dr. Malan teen die einde van die dertigerjare te herenig, is 'n duidelike bewys dat hierdie gevoel teenoor genl. Hertzog ook onder die Stellenbosse akademici aanwesig was.

Oor die kwessie van hereniging was daar 'n wye verskeidenheid van standpunte en aksies. Groepstandpunte en -aksies het gekom van die kant van die Gesuiwerde Nasionale Party en kultuurorganisasies soos die Afrikaner-Broederbond. Individuele standpunte en -aksies het gekom van persone soos dr. A.C. Cilliers van die Universiteit van Stellenbosch.

Dr. A.C. Cilliers was sedert 1925 senior lektor in Fisika aan die US nadat hy sy doktorsgraad *summa cum laude* in Duitsland verwerf het. Met sy terugkeer in Suid-Afrika het hierdie seun uit die Wellington-distrik hom onmiddellik deel gevoel van die ontwaking wat onder die nasionaalgesinde Afrikaners aan die gang was. Hy het hom op die akademies-kulturele vlak by die Afrikaner se stryd ingewerp. 'n Voorbeeld hiervan is die reeks populêr-wetenskaplike artikels wat hy op versoek van die redakteur van *Die Huisgenoot*, dr. H.G. Viljoen, vir die Afrikaanse weekblad geskryf het. Dr. Cilliers het ook in die praktiese politiek belanggestel en is in die 1929 nominasiestryd in Hopetown, waar sy ouers geboer het, net-net geklop. Hy was ook heftig gekant teen koalisie en samesmelting. Alhoewel dr. Cilliers hom sterk vir die saak van die Afrikaner beywer het, was hy baie gesteld op die onafhanklikheid van sy denke. Daarom het hy in 1939 die uitnodiging van prof. Joon van Rooy (Universiteit van Potchefstroom) om by die vertroulike Afrikaner organisasie, die Afrikaner-Broederbond, aan te sluit, van die hand wys. Dit het in sommige Afrikanerkringe agterdog teen hom gewek en van sy latere pogings tot versoening tussen Afrikaners bemoeilik.

³³ J.H. le Roux, P.W. Coetzer en A.H. Marais (reds.):
Generaal J.B.M. Hertzog II, p. 499.

Gedurende April 1938 het die belangwekkende brosjure, **South African Nationalism or British Holism?**, uit dr. Cilliers se pen verskyn. In dié brosjure het dr. Cilliers kommentaar gelewer op die politieke situasie na samesmelting en het hy o.a. gesê: "And, whether they realise it or not, his dutch South African followers, from genl. Hertzog downwards, are worshipping at the shrine of Holism, and unwittingly supplicating the Gods for the gradual extinction of Afrikaans, the heritage of their forefathers." Dr. Cilliers het voorts probeer om die verskille tussen die Nasionaliste en Smelters uit te wys. Volgens die skrywer het albei groepe geglo in 'n beleid van "Suid-Afrika Eerste." Die verskille het na vore getree in die wyse waarop dit nagestreef is. Die Nasionaliste het gesê: "Seek ye first the freedom of your country and all else will be given unto you." Die Smelters het gesê: "Consolidate your position as a member of the empire, or your freedom, and all else, will be taken away from you." 'n Belangrike waarneming wat dr. Cilliers voorts gemaak het, was dat die Verenigde Party die klem geplaas het op ekonomiese- en materiële waardes, terwyl die Nasionale Party die klem laat val het op nasionale- en kulturele waardes.³⁴ Die hoë premie wat die GNP op nasionale- en kulturele waardes geplaas het, het die politieke affiliasie van verskeie Stellenbosse akademici beïnvloed.

Besondere positiewe resensies oor die brosjure deur twee van dr. Cilliers se kollegas op Stellenbosch, prof. J.A. Wiid (Geskiedenis) en P.J. Schoeman (Bantoetale en Volkekunde), het in die pers verskyn.³⁵ Hieruit kan afgelei word dat dr. Cilliers se standpunte ook wyer steun onder die Stellenbosse akademici geniet het.

³⁴ A.C. Cilliers: **South African Nationalism or British Holism?**, pp. 8-13.

³⁵ **Die Burger**, 25.4.1938; Ongeïdentifiseerde koerantberig.

Onder die nasionaalgesinde Afrikaners in die res van die land was daar egter min verdraagsaamheid. 'n Felle en bittere stryd het tussen Afrikaners op alle terreine van die lewe geheers. Dit het so erg geword dat die geestelike vader van die Afrikanervolk, ds. J.D. Kestell, in 1934 die volgende beroep op alle Afrikaners gedoen het: "Sal u nie steeds in gedagte hou dat dit 'n mede Afrikaner is wat u bestry nie? Hom te verag, hom te haat, hom harde, onbillike, onregverdige woorde toe te voeg, dit mag u nie doen nie."³⁶

Hierdie twis en tweedrag het hom ook in die optrede van die politici geopenbaar. Sedert 1935 het Hertzog 'n reeks aanvalle op verskeie groepe en Afrikanerkultuurorganisasies geloods. In hierdie aanvalle het hy onder andere die onderwysers en predikante daarvan beskuldig dat hulle deur die GNP misbruik word en hulle plig versuim. Die Afrikaner-Broederbond is daarvan beskuldig dat hy 'n ondergrawer is en 'n verdelende rol in Suid-Afrika speel. Hertzog se aanvalle het die Afrikaners verder verdeel en baie anti-Smelters verbitterd en ongelukkig gemaak. Hertzog het die wegbreek van die anti-Smelters nie net gesien as 'n verswakking van sy posisie binne die VP nie, maar ook as 'n persoonlike vernedering. Dit het dus om veel meer as samesmelting gegaan, dit het ook om die persoon van genl. Hertzog gegaan.³⁷ Onder die persone wat van Hertzog vervreem is, het sekerlik ook 'n aantal prominente Stellenbossers, wat lede van die Afrikaner-Broederbond was, getel.³⁸

³⁶ G.D. Scholtz: **Die ontwikkeling van die politieke Denke van die Afrikaner VII**, p. 464.

³⁷ P.W. Coetzer: Genl. J.B.M. Hertzoggedenklesing XIX, Bloemfontein, 27.9.1990; G.D. Scholtz: **Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VII**, pp. 464-467.

³⁸ Volgens dr. A.C. Cilliers en A.N. Pelser: **Die Afrikaner Broederbond: Eerste 50 Jaar**, pp. 119 en 168, was proff. E.C. Pienaar, H.B. Thom, C.G.W. Schumann (Ekonomie), G.G. Cillie, W.A. Joubert en C.D. van der Merwe (Chemie) lede van die AB.

Baie Afrikaners se politieke standpunte was egter nie op hulle politieke kennis gebaseer nie, maar op die blinde vertroue in 'n spesifieke politieke leier. Afrikaners het stadig maar seker ook die gevolge van die verdeeldheid binne hulle geledere begin ervaar. Die implikasies van die verdeeldheid is onder andere in verkiesings gemanifesteer. 'n Voorbeeld hiervan was die verslaan van al die Afrikaanstalige kandidate in 'n skoolraadsverkiesing gedurende 1937 in Pretoria, 'n gebied waar die meerderheid van die inwoners Afrikaanstalig was.³⁹ Hierdie frustrerende situasie en die gebrek aan fundamentele verskille tussen Afrikaners op die grondvlak, het daartoe gelei dat sommige Afrikaners die noodsaaklikheid van die verdeeldheid begin betwyfel het. 'n Strewe na groter eenheid het begin ontstaan.

1.3 Die Voortrekkereuefees

Die jaar 1938 het gebeur opgelewer wat die verdeeldheid en strewe na eenheid in Afrikanergeledere in skrilte kontras tot mekaar getoon het. Op 18 Mei het die algemene verkiesing plaasgevind wat deur 'n bittere twis tussen Afrikaners, wat geen genade aan mekaar betoon het nie, gekenmerk is. Die VP het hulle veldtog gevoer aan die hand van die sogenaamde "vrugte van samesmelting." Die GNP het op hulle beurt die neutraliteitskwessie, die skepping van 'n republiek en die regering se rassebeleid as verkiesingskwessies gebruik. Meningsverskil binne die VP het ten tye van die verkiesing in toesprake na vore getree. Genl. Hertzog het meer klem gelê op die moontlikheid van neutraliteit in geval van 'n oorlog in Europa, terwyl genl. Smuts openlik gesê het dat Suid-Afrika moreel verplig was om Brittanje in 'n oorlog te help. Die kwessie is egter nie op

³⁹ G.D. Scholtz: Die Ontwikkeling van die politieke Denke van die Afrikaner VII, pp. 464-465.

die spits gedryf nie en die VP het 111 setels teenoor die GNP se 27 verower.⁴⁰

In die tweede helfte van die jaar het hierdie verdeling versag en plek gemaak vir 'n bewuswording van 'n diepere eenheid en 'n versugting dat dit op sigbare wyse in die openbare politieke lewe tot uitdrukking moes kom. Die verklaring vir hierdie dramatiese houdingsverandering lê opgesluit in die beleving en nawerking van die Simboliese Ossewatrek en die Voortrekkereëufees van 1938. Die eenvoudige Ossewatrek wat in Augustus 1938 in Kaapstad begin het, het buitengewone emosies gaande gemaak. Op die trekroete het entoesiasme vir die saak van die Afrikaner gegroei en gegroei. Hoe nader die trek aan Pretoria gekom het, hoe groter het die Afrikaners van albei partye se begeerte geword om weer 'n hegte volkseenheid tot stand te bring. Vanaf die begin van die Trek het duisende Afrikaners op die trekroete vergader en was dit duidelik dat daar iets besonders binne Afrikanergeledere aan die gang was.⁴¹ Ses weke na die begin van die Trek verklaar **Die Kerkbode** dat: "ons volk . . . die moontlikheid tot hereniging in sy hand dra."⁴² Dié grootse gebeurtenis het sy klimaks van 13 tot 16 Desember 1938 bereik met die hoeksteenlegging van die Voortekkermonument in Pretoria.

Die Voortrekkereëufees het egter nie sonder drama afgeloop nie. Sedert 1927 se vlagstryd het die begeerte na 'n eie volkslied onder die Afrikaners gegroei. Na 'n periode van samewerking met verskeie Engelse organisasies het die Federasie van Afrikaanse Kultuurvereniginge teen 1939 **Die Stem** as Suid-Afrika se eie volkslied begin beskou. Nadat die saak van 'n eie volkslied vir Suid-Afrika gedurende 1937

⁴⁰ J.H. le Roux, P.W. Coetzer en A.H. Marais (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog II**, p. 640; N.M. Stultz: **The Nationalists in Opposition 1934-1948**, p. 56.

⁴¹ P.W. Coetzer en J.H. le Roux (reds.): **Die Nasionale Party IV**, pp. 211-213.

⁴² Aangehaal in **Die Burger**, 20.9.1938.

deur die GNP in die Parlement geopper is, is die **Die Stem** vir die eerste keer saam met **God Save The King** by die 1938-parlementsopening gespeel. Hierdie voorval het gelei tot 'n tydperk van ernstige twis binne die VP, omdat van die Engelstalige lede teen die speel van **Die Stem** gekant was. Die twis is teen Junie 1938 besweer toe genl. Hertzog verklaar het dat **Die Stem** aanvullend tot **God Save The King** gespeel word en dit dus nie vervang nie. Aangesien die Voortrekkereuefees en die gepaardgaande hoeksteenlegging van die Voortrekkermonument 'n staatsgeleentheid was, het die vrees onder Afrikaners begin ontstaan dat **God Save The King** ook by die hoeksteenlegging gespeel sou word. Nadat die Afrikaanse Nasionale Kultuurraad kragtens 'n besluit van 1 Julie 1938 'n beroep op die Sentrale Volksmonumentekomitee gedoen het om net **Die Stem** by die hoeksteenlegging te erken, het 'n hewige polemieë ontstaan. VP-leiers soos genl. J.C. Smuts en regeringsgesinde koerante het sterk standpunt ingeneem dat die reëlins reeds getref was dat die Goewerneur-Generaal die hoeksteen sou lê en dat **God Save The King** dus gespeel moes word. Die voorsitter van die Sentrale Volksmonumentekomitee en VP Volksraadslid, dr. E.G. Jansen, het hierdie beweringe ontken. Uit Afrikanergeleedere is ernstige beswaar aangeteken veral nadat op 21 Julie in die pers aangekondig is dat die kabinet besluit het dat **God Save The King** wel by die hoeksteenlegging gespeel sou word.⁴³

Vurige en spontane reaksie het uit Afrikanergeleedere gevolg en groot protesvergaderings is binne enkele dae gereël. Een van hierdie protesvergaderings is op 25 Julie op die Coetzenburg-pawiljoen, Stellenbosch gehou en is deur 2 000 mense bygewoon. Die vergadering is deur E.C. Pienaar, professor aan die US en lid van die Sentrale Volksmonumentekomitee, en dr. N.J. van der Merwe, GNP LV en voorsitter van die Afrikaanse Nasionale Kultuurraad, toegesprek. Pienaar het verklaar: "Dis seker die mees ongehoorde feit wat nog ooit in ons hele geskiedenis

⁴³ P.H. Kapp: In die Skaduwee van '38, pp.36-39 (Ongepubliseerde Navorsingstuk).

geboekstaaf is dat naamlik 'n Unie-regering in vredestryd van sy magtspolis sodanig misbruik maak dat hy nie aarsel om die grootste deel van die blanke bevolking nie net openlik 'n klap in die gesig te gee nie, maar met ruwe hande te gryp in die intiemste nasionale heiligdom van die Afrikanersiel." Die vergadering het in 'n mosie 'n "gevoel van die bitterste teleurstelling en diepste verontwaardiging oor die Regeringsbesluit" uitgespreek en 'n "dringende smeekroep op die Eerste Minister (Hertzog) en die hele Kabinet om daardie onsalige besluit te herroep" gedoen.⁴⁴ Verskeie ander Stellenbosse akademici het ook aan protesaksies oor die saak deelgeneem. Op 23 Julie het **Die Burger** 'n berig geplaas waarin o.a. proff. Con de Villiers, J.A. Wiid, C.D. van der Merwe, S.M. Naude (Fisika) en H.B. Thom redes verskaf het waarom hulle teen die speel van **God Save The King** gekant was. Volgens prof. Con de Villiers was hierdie nie 'n politieke kwessie nie, maar 'n saak vir alle Afrikaners wat piëteit teenoor die Voortrekkers gehad het. Hy was van mening dat alle Afrikaners oor hierdie saak moes saamstaan.⁴⁵ Die regering het uiteindelik voor die verontwaardiging van die Afrikaners geswig en genl. Hertzog het die Eeufeeskomitee ingelig dat die regering besluit het dat die hoeksteenlegging van die Voortrekkermonument nie meer 'n staatsfunksie sou wees nie, maar dat die regering sy finansiële verpligtinge steeds sou nakom. 'n Sug van verligting het uit Afrikanergeledere gekom.⁴⁶ Na die besluit van die regering het prof. Pienaar verklaar: "'n Gevoel van vreugde sal oor die hele land kom, omdat ons nou inderdaad 'n volksfees kan hê wat die Voortrekkers se nagedagtes waardig sal wees, instelle van 'n staatsfunksie met al sy on-Afrikaanse seremonie."⁴⁷ Na hierdie aankondiging het dr. Malan die stryd om 'n eie volkslied vir Suid-Afrika voortgesit.

44 **Die Burger**, 25.7.1938.

45 **Ibid.**, 23.7.1938.

46 G.D. Scholtz: **Dr. N.J. van der Merwe**, p. 321.

47 **Die Burger**, 27.7.1938.

'n Tweede belangrike verwikkeling rondom die hoeksteenlegging was die kwessie van wie die hoeksteen moes lê. Verskeie Nasionaliste en 'n GNP-gesinde koerant soos **Die Burger** was van mening dat genl. Hertzog die hoeksteen moes lê as bewys van die eensgesindheid waarin hulde aan die Voortrekkers gebring word. Die veldtog om die eer aan genl. Hertzog te gee, is geesdriftig deur die VP-gesinde pers ondersteun. Dr. Malan, ondersteun deur van die GNP-leiers en 'n koerant soos **Die Transvaler**, het egter volhard in sy standpunt dat 'n omstrede politieke figuur nie by die hoeksteenlegging betrokke moes wees nie. Die uiteinde van die saak was dat aan genl. Hertzog se wens dat 'n vroulike afstammeling van die Voortrekkers die steen moes lê, voldoen is. Genl. Hertzog het dus die situasie wat die Eeufees se hoogtepunt baie onaangenaam kon maak, ontlont. Die vader van Afrikanernasionalisme, genl. Hertzog self, was egter nie by hierdie grootse gebeurtenis in die geskiedenis van die Afrikanervolk teenwoordig nie.⁴⁸

Dosente van Stellenbosch het 'n aktiewe rol in die Voortrekkereeufees gespeel. Hulle betrokkenheid strek terug tot 1931 met die vorming van 'n komitee om 'n nasionale Voortrekkergedenkteken daar te stel.⁴⁹ Dit is reeds genoem dat prof. E.C. Pienaar op hierdie komitee onder voorsitterskap van adv. E.G. Jansen, Speaker van die Volksraad, gedien het. Hy was in besonder betrokke by die besluitneming oor hoe die monument daar moes uitsien.⁵⁰

Die grootste bydrae van die Stellenbosse akademici was die talle toesprake wat hulle gelewer het waardeur die Eeufeesboodskap uitgedra is en 'n nuwe atmosfeer van

⁴⁸ P.H. Kapp: In die Skaduwee van '38, pp. 41-44 (Ongepubliseerde Navorsingstuk).

⁴⁹ (INEG) PV 94 E.G. Jansenversameling, lêer 1/57/1/4: Manifes van die Sentrale Volksmonumente-komitee, Johannesburg, November 1931.

⁵⁰ Ibid., lêer 1/57/1/2: Notule van die Sentrale Volksmonumente-komitee-vergadering, Kaapstad, 7.4.1936.

samewerking geskep is. Die mees prominente persone in dié verband was proff. E.C. Pienaar en H.B. Thom. Gedurende 1938 het dié twee here en verskeie ander Stellenbosse akademici by verskeie geleenthede toesprake gelewer en radiopraatjies gehou. Die belangrikste van hierdie gebeure was sekerlik die optredes met die aankoms van die kakebeenwa op verskeie dorpe,⁵¹ prof. Pienaar se optrede by die Eeufeesviering op Paardekraal⁵² en prof. Thom se optrede by die Noordelike Sentrale Eeufees op Otjiwarongo op 16 Desember 1938.⁵³

Die kern van die meeste boodskappe was dat daar aan die beginsels soos deur die Voortrekkers daargestel, vasgehou moet word.⁵⁴ Soos die Trek gevorder het en die eenheidstrewer sterker geword het, het die Stellenbosse sprekers die feesgangers aangemoedig om hierdie volkseenheid stewig daar te stel en te bewaar. In prof. Pienaar se woorde: "Mag die God van ons vadere gee dat hierdie Eeufeesjaar ons volk inderdaad saam sal snoer soos nooit tevore in ons geskiedenis tot ('n) eensgesinde en eendragtige Boerevolk wat geen ander strewer ken nie, as om die Voortrekkerideale te huldig."⁵⁵

Soos reeds vermeld, was een van die kenmerke van die Ossewatrek en Voortrekkereeufees die groeiende gevoel van eenheid wat onder Afrikaners ontstaan het. In hierdie eenheidsboodskap het egter 'n tweeslagtigheid en 'n

⁵¹ **Die Burger**, 10.8.1938, 11.8.1938, 12.8.1938.

⁵² (US) 48 E.C. Pienaarversameling, item 48/13/9 A: Rede van prof. Pienaar by geleentheid van Eeufeesviering, Paardekraal, 15.12.1938.

⁵³ (US) 191 H.B. Thomversameling, ongeorden: Lys van buitemuurse werk, 1936-1953.

⁵⁴ **Die Burger**, 10.8.1938; 11.8.1938; 12.8.1938; 3.4.1938.

⁵⁵ (US) 48 E.C. Pienaarversameling, item 48/13/4: Rede van prof. Pienaar by geleentheid van die Voortrekkerwafees, Willowmore, 9.9.1938; item 48/13/7: Rede van prof. Pienaar by geleentheid van Afrikanerdag-viering, Kimberley, 11.11.1938.

gepaardgaande problematiek opgesluit gelê. Die ondersteuners van die VP en die GNP het naamlik twee verskillende opvattinge gehad van wat hulle met eenheid bedoel en het daarom ook verskillende verwagtinge van die uitkoms van die fees gekoester. Volgens die VP-gesinde sprekers het hierdie "eenheid" 'n groter eenheid tussen die Afrikaans- en Engelstaliges beteken in soverre dit nog nie binne die VP bestaan het nie. Om hierdie rede is die Eeufees as staatsgeleentheid gesien omdat dit 'n bydrae tot hierdie eenheid kon maak. Aan die ander kant het die strewe na eenheid vir die GNP-gesinde sprekers 'n groter eenheid in Afrikanergeledere beteken en dat die skeuring wat in 1934 plaasgevind het, ongedaan gemaak moes word. Dit kon volgens hulle net gebeur deur die NP soos hy voor 1933 bestaan het, in ere te herstel.

Die GNP se boodskap het veel beter by die ontwakende Afrikaneridentiteitsbewustheid aansluiting gevind as dié van die VP. Hierdie boodskap was ook baie meer versoenbaar met die geskiedenis van die Afrikaner waarin die stryd teen Britse oorheersing so 'n belangrike plek ingeneem het. Die VP se boodskap dat die geskiedenis van stryd tussen die twee volke vergeet moes word, het glad nie aanklank gevind by die Afrikaners onder wie daar 'n sterk historiese bewussyn ontstaan het nie. Namate die fees gevorder het, het die VP besef dat hulle min steun vir hulle standpunt kon monster. Daar is uit hulle geledere toenemende kritiek op die fees uitgespreek en die GNP is daarvan beskuldig dat hy die fees vir partypolitieke doeleindes misbruik. In teenstelling met dié kritiese houding het dr. Malan en ander sprekers die geleentheid benut en Afrikaners aangemoedig om terug te keer na die Voortrekkerideale en -tradisies. In die lig van die toenemende VP-kritiek en die feit dat die vae grens tussen politiek en kultuur dikwels oorgesteek is,⁵⁶ het die staatsbeheerde SAUK byvoorbeeld laat besluit om nie prof. E.C. Pienaar se toesprake op Stellenbosch en Willowmore uit

⁵⁶ P.H. Kapp: In die skaduwee van '38, pp. 49-54 (Ongepubliseerde Navorsingstuk).

te saai nie. Hierdie optrede het sterk reaksie van nasionaalgesinde Afrikaners ontlok.⁵⁷

'n Ander voorbeeld van 'n Stellenbosse akademikus wie se optrede heelwat aandag getrek het, was dr. A.C. Cilliers. Op 5 Desember 1938 het hy op Gansbaai opgetree. Sy toespraak het soveel byval by die skare en die lesers van *Die Burger* gevind, dat dr. Cilliers versoek is om dit afsonderlik te publiseer. Dit het in 'n gewysigde en uitgebreide vorm as 'n pamflet onder die titel *Quo Vadis?* verskyn.⁵⁸

Leiersfigure het van die begin af besef dat die fees die moontlikheid ingehou het om ingrypende politieke veranderinge teweeg te bring. Die 1938-Eeufees kon die Afrikaner se politieke toekoms en uitingsvorme dramaties beïnvloed.⁵⁹ Prof. E.C. Pienaar was een van die kultuurleiers in Afrikanergeledere wat hierdie moontlikhede raakgesien het. Dit is teen dié agtergrond dat dr. Cilliers se pamflet hom beïndruk het. Die pamflet se voorstelle het hy beskou as 'n moontlike basis op grond waarvan hereniging van die Afrikaner op politieke terrein bereik kon word. Hy het toe daarop begin aandring dat die akademici op Stellenbosch 'n versoeningskomitee moes stig wat moes poog om op grond van die *Quo Vadis*-beginsels alle Afrikaners te herenig.⁶⁰

In ongeveer dieselfde tyd is in ander dele van die land ook pogings aangewend om Afrikaners te herenig. Die eerste daadwerklike poging was 'n persoonlike poging van die kant van dr. E.G. Jansen. Hy het vroeg in Desember 1938 met genl. Hertzog en dr. Malan onderhandel in 'n poging om 'n

⁵⁷ *Die Burger*, 19.9.1938.

⁵⁸ A.C. Cilliers: *Quo Vadis?*, p. 3.

⁵⁹ P.H.Kapp: In die skaduwee van '38, p. 24 (Ongepubliseerde Navorsingstuk).

⁶⁰ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item L.1.D.4: Ongepubliseerde manuskrip van Lewensavontuur IV, p. 94.

politieke ooreenkoms tussen hulle te sluit. Die oorspronklike idee was om die leiers te versoen en 'n beter gees in die politieke stryd daar te stel. Nadat dit misluk het, is 'n manifest wat tien beginsels bevat het, opgestel. Albei die leiers het die manifest onderskryf.⁶¹ Jansen het gehoop dat die aanvaarding van die manifest tot onderhandelinge sou lei. Hy het ook in dié tyd die leiers van die verskillende partye besoek en samesprekings gevoer oor die moontlikheid van hereniging. Sy poging het egter op niks uitgeloop nie.⁶²

Aan die begin van 1939 het 'n aantal invloedryke Afrikaners in Pretoria byeengekom om te besin oor die moontlikheid van Afrikanereenheid. Hulle het besluit om 'n manifest op te stel aan die hand waarvan eenheid onder Afrikaners verkry kon word en wat aan genl. Hertzog en dr. Malan voorgelê sou word. Omdat Albert Hertzog⁶³ sekretaris van die komitee was, het hierdie manifest as die Albert Hertzog-basis bekend geword. Die manifest met die titel, **Die Oproep aan die Afrikanervolk en sy Politieke Leiers**, het in breë trekke niks anders bevat as die Gesuiwerde Nasionale Party se beginsels nie.⁶⁴ Op inisiatief van die Afrikaner-Broederbond is teen die einde van Januarie 1939 'n herenigingskomitee bestaande uit kultuurleiers uit albei partye in Johannesburg gestig. Die voorsitter was mev. A.W. le Roux-Preis ('n VP-lid) met D.J. Potgieter as sekretaris (hy was 'n GNP-lid). Die idee was dat soortgelyke komitees oor die hele land gestig sou word en dat hulle die Albert Hertzog-basis as grondslag vir hereniging aanvaar moes kry.⁶⁵

⁶¹ Die Burger, 9.12.1938.

⁶² P.H. Kapp: In die Skaduw van '38, pp. 56-57 (Ongepubliseerde Navorsingstuk).

⁶³ Albert Hertzog was die seun van genl. J.B.M. Hertzog en lid van die GNP en Afrikaner-Broederbond.

⁶⁴ P.H. Kapp: In die Skaduw van '38, p. 59 (Ongepubliseerde Navorsingstuk).

⁶⁵ Die Volksblad, 26.1.1939, 28.1.1939.

Genl. Hertzog het die Albert Hertzog-basis egter verwerp aangesien hy van mening was dat dit die Engelstaliges van die Afrikaanstaliges sou vervreem.⁶⁶ Kort hierna het mev. A.W. le Roux-Preiss en M. Kruger, die twee VP-lede op die Johannesburgse herenigingskomitee se bestuur, vanwee druk uit hul party, bedank. As redes vir die bedankings is die GNP se standpunte aangaande gemengde huwelike, immigrasie en die republikeinse ideaal aangevoer.⁶⁷ Op dié wyse het hierdie poging aan die Rand ook gesneuwel.

Die volgende poging het van die kant van universiteitsdosente gekom. Onder leiding van prof. D.J. van Rooy is op Potchefstroom 'n komitee gestig wat gepoog het om 'n groot volkskongres te reël waarop 'n grondslag vir hereniging gevind kon word.⁶⁸ Die komitee het nie in hulle pogings geslaag nie en het later ingeskakel by die byeenkoms op Monumentkoppie op 9 September 1939. Prof. Van Rooy het as een van die sprekers by die geleentheid opgetree.⁶⁹

Die verskil in houding oor die pogings tot hereniging tussen genl. Hertzog en dr. Malan, is baie opvallend. Malan het teenoor die meeste pogings 'n positiewe houding openbaar.⁷⁰ Hertzog was op sy beurt weer baie skepties en het die pogings verwerp. Die vraag ontstaan nou of genl. Hertzog só afsydig teenoor die gebeure gedurende 1938 gestaan het omdat daar geen begeerte by hom bestaan het om alle Afrikaners herenig te sien nie? Genl. Hertzog het inderdaad nie afsydig gestaan teenoor die Eeufeesjaar of hereniging nie. Die verskil lê in wat Malan aan die eenkant, en Hertzog aan die anderkant, onder hereniging verstaan het. Vir Malan het dit ten eerste gegaan om alle Afrikaanstalige Afrikaners te

⁶⁶ Ibid., 28.1.1939.

⁶⁷ Ibid., 4.2.1939.

⁶⁸ Die Transvaler, 7.2.1939.

⁶⁹ Die byeenkoms word later meer breedvoerig bespreek.

⁷⁰ P.H. Kapp: In die Skaduw van '38, p. 55-60 (Ongepubliseerde Navorsingstuk).

herenig. Hertzog het die klem laat val op die hereniging van die Afrikaanstalige en Engelstalige dele van die blanke bevolking.⁷¹ Hierdie klemverskil was die kern van die problematiek rondom hereniging tot op daardie stadium en van die twis wat in die volgende aantal jare sou volg.

⁷¹ P.W. Coetzer en J.H. le Roux (reds.): *Die Nasionale Party IV*, p. 225.

HOOFSTUK 2

DIE STELLENBOSSE VERSOENINGSKOMITEE

Die nuwe entoesiasme ten opsigte van Afrikanereenheid wat ten tye van die Voortrekkereëufees ontstaan het, het ook op Stellenbosch sterk gestaan. Die akademici het geglo dat hulle die formule besit waarvolgens die Afrikaners weer polities verenig kon word en daarom het hulle 'n eie poging geloods om dié doel te bereik. In hierdie hoofstuk word die poging van die Stellenbossers om eenheid te bewerkstellig, bespreek.

2.1 Eerste pogings van die Stellenbosse Versoeningskomitee

Op Stellenbosch het prof. E.C. Pienaar steeds onverpoosd voortgegaan met sy pogings om die Afrikaners te herenig. As deel van sy poging het hy by die Kaapse dagblad, **Die Burger**, daarop aangedring dat hy die geleentheid moes kry om die idees soos vervat in **Quo Vadis** aan 'n wyer publiek bekend te stel. **Die Burger** was baie onwillig omdat hulle reeds hulself gekompromiteer het deur die basis vir hereniging van die Albert Hertzog-groep te ondersteun. **Die Burger** het later toegegee en Pienaar se artikel is op 23 Januarie 1939 gepubliseer.¹

In sy artikel het Pienaar verwys na die eenheidsgevoel wat op daardie stadium onder die Afrikaners geheers het. Hy het verder gesê dat volgens dr. Cilliers se pamflet daar slegs twee werklike verskille tussen die VP en GNP was. Die verskille het gehandel oor die Unie se verhouding met die Britse Gemenebes en die Unie se rassebeleid. Cilliers het

¹ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item L.1.D.4:
Ongepubliseerde manuskrip van Lewensavontuur IV ,
p. 94.

tot die gevolgtrekking gekom dat die oplossing daarin lê om 'n nuwe party te stig waarin alle Afrikaners kon herenig. Die pamflet is afgesluit met 'n beroep op alle Afrikanerleiers om die geleentheid aan te gryp en 'n nuwe, verenigde Afrikanerparty te stig.

Vanweë **Die Burger** se afwysende houding is besluit dat dr. Cilliers na die Noorde moes gaan in 'n poging om by die universiteite in Bloemfontein, Pretoria en Potchefstroom steun vir die Stellenbosse poging te werf. Na Cilliers se terugkeer is 'n vergadering op 22 Februarie 1939 vir alle belangstellende personeellede gehou.² Op hierdie vergadering is volledig verslag gedoen oor die verwikkelinge tot in daardie stadium. Cilliers het onder andere genoem dat die Stellenbosse aksie in beginsel deur die Albert

² Volgens (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.3.A.(2): SVK-notules, ens. aanvullend tot die notuleboek, p. 1, 22.2.1939: is die vergadering bygewoon deur: proff. E.C. Pienaar (Afrikaans en Nederlands), G.G. Cillié (Opvoedkunde), C.D. van der Merwe (Chemie), D.F. du Toit (Chemie), F.E.J. Malherbe (Afrikaans en Nederlands), C.G.W. Schumann (Ekonomie), E.T. Stegmann (Wiskunde), P.J. Schoeman (Bantoetale en Volkekunde), J.A. Wiid (Geskiedenis), H.B. Thom (Geskiedenis), W.A. Joubert (Nederlands), C.G.S. de Villiers (Dierkunde), J.J. Smith (Afrikaans), O.S. Reinecke (Vrugteteelt), W.E. Malherbe (Fisika), J.de V. Malherbe (Landbou-Chemie), S.M. Naude (Fisika), drs. A.C. Cilliers (Fisika), S.J. Pretorius (Wiskunde), J.M. Joubert (Chemie), B.I.C. van Eden (Bantoetale en Volkekunde), P.J. Coertze (Bantoetale en Volkekunde), M.S. Taljaard (Geologie), S.P. du Toit, H.C. Brink (Geologie), mnre. J. Heese (Opvoedkunde), K.W. Heese (Sielkunde), P. van der Merwe (Chemie), F.J. Language (Bantoetale en Volkekunde), W.A. Odendaal (Fisiologie), D.J. Conradie (Aardrykskunde) en mejj. M.E. Jooste (Huishoudkunde), G.J. Louw (Huishoudkunde) en E. Theron (Sosiologie en Maatskaplike Werk).

Hertzog-groep gesteun word en dat kernkomitees gestig is by die universiteite wat hy besoek het. Die idee was om 'n universitêre versoeningskomitee daar te stel. Na 'n bespreking het al die teenwoordiges, met die uitsondering van prof. E.T. Stegmann, besluit om met die versoeningspoging voort te gaan. 'n Konsepverklaring vir die pers is opgestel en na die pas verkose dagbestuur ³ verwys.⁴

Die Stellenbosse Versoeningskomitee (SVK) het onmiddellik aan die werk gespring en teen die einde van Februarie 1939 het hulle reeds met verteenwoordigers van die Afrikaners binne die Verenigde- en Gesuiwerde Nasionale Party verkennende gesprekke gevoer. Drr. A.C. Cilliers en W.A. Joubert het die eerste gesprekke gevoer met Oswald Pirow (Minister van Spoorweë en Hawens en een van genl. Hertzog se vertrouelinge), H.A. Fagan (Stellenbosch se VP-LV) en genl. Hertzog self van die VP. Tydens hierdie gesprek het genl. Hertzog die SVK aangemoedig om met hul pogings voort te gaan.⁵ Op 27 Februarie het die SVK se dagbestuur plus vyf ander lede drr. Malan en N.J. van der Merwe (Vrystaatse leier van die GNP) en senator W.A. Hofmeyer (GNP-senator en een van die stigters van **Die Burger**) van die GNP op Stellenbosch ontmoet. Die ontmoeting was minder geslaagd. Dr. Malan en sy afvaardiging was van mening dat die GNP 'n bruikbare werktuig vir hereniging was en het die SVK

³ Ibid.: Die dagbestuur het bestaan uit die here E.C. Pienaar (voorsitter), A.C. Cilliers (sekretaris), G.G. Cillie, J.A. Wiid, W.A. Joubert, H.B. Thom, C.G.W. Schumann en C.D. van der Merwe.

⁴ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item L.1.D.4.: Ongepubliseerde manuskrip van Lewensavontuur IV, pp. 98-99; Ibid., item Po.3.A.(1): SVK-notuleboek, p. 1, 22.2.1939.

⁵ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Po.46: A.C. Cilliers-A. Hertzog, Stellenbosch, 23.2.1939.

teengestaan op die punt dat 'n nuwe party gestig moes word om die herenigde Afrikaners te huisves.⁶

Vroeg in Maart 1939 het Oswald Pirow die dagbestuur van die SVK ingelig dat hy op 4 Maart tydens 'n openbare optrede op Stellenbosch positiewe opmerkings oor die SVK sou maak. Die SVK was baie bly oor die positiewe houding van 'n VP minister, maar sy uitsprake kon ook probleme oplewer. Daar is besluit om onmiddellik 'n persverklaring vry te stel sodat die skyn nie geskep kon word dat die SVK op min. Pirow se inisiatief tot stand gekom het nie.⁷

Die Stellenbosse Versoeningskomitee se verklaring is op 2 Maart 1939 uitgereik en het wye publisiteit in Afrikaanse sowel as Engelstalige dagblaaië ontvang. In die verklaring is kennis gegee van die konstituering van die Komitee op 22 Februarie en is die doelwit gestel om die breuk tussen Afrikaners op politieke gebied te heel. Die beginsels soos uiteengesit in dr. A.C. Cilliers se pamflet *Quo Vadis*, is deur die komitee as basis vir bespreking aanvaar en hulle het verklaar dat dit kon dien as riglyn van wat hulle beoog. Hulle het dit verder gestel dat dit hul eerste doelwit was om "die Ossewagees, wat dreig om weer te ontaard in wantroue, agterdog en tweedrag, soveel moontlik te bewaar en te bestendig deur onderhandelinge, samesprekings, openbare toesprake, publikasies, ens."⁸ In hierdie doelwit lê die belangrike verskil tussen die benadering van die SVK en die benadering van die ander herenigingspogings opgesluit. Die SVK was meer realisties in hulle benadering en het besef dat die Afrikaners in die twee partye nog nie gereed was om te herenig nie. In teenstelling met die ander groepe het hulle 'n langtermynbeleid gevolg waardeur hulle eers die

⁶ G.D. Scholtz: *Dr. N.J. van der Merwe*, p. 386.

⁷ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.3.A.(2): SVK-notules, ens. aanvullend tot die notuleboek, pp. 5-6, 1.3.1939.

⁸ Ibid., item Po.3.A.4: Verklaring; *Die Burger*, 3.3.1939; *The Cape Argus*, 2.3.1939.

Afrikaners op hereniging wou voorberei. Hierdie eerste fase sou later opgevolg word deur samesprekinge tussen die leiers, 'n volkskongres en laastens die daadwerklike hereniging.

Die pers het die SVK se verklaring skerp gekritiseer. Op 3 Maart het **The Cape Argus** die SVK in 'n hoofartikel aangeval en daarvan beskuldig dat hulle poog om die politieke dominasie van een groep daar te stel. A.C. Cilliers het heftig gereageer en dit as totaal onwaar afgemaak. Hy het dit duidelik gestel dat die SVK ook Engelstaliges wat Suid-Afrika as hulle vaderland aangeneem het, wil insluit.⁹ Die SVK is ook uit die geledere van die Afrikaanse pers aangeval. In 'n hoofartikel het **Die Burger** op 6 Maart die SVK se eis dat 'n nuwe party gestig moes word, verwerp. Die dagblad het beweer dat binne die GNP reeds 'n meerderheid Afrikaners bymekaar was en dit dus die Afrikaners in die VP was wat met hul party moes skeur. Volgens **Die Burger** het daar geen rede bestaan vir die Afrikaners in die GNP om met hul party te breek nie.¹⁰

Oswald Pirow het sy reeds genoemde toespraak op 4 Maart voor die Unie-debatsvereniging op Stellenbosch gelewer. Hy het dr. Cilliers se Quo Vadis-basis as die mees aanneemlike beskryf en gesê hy onderskryf die SVK se verklaring van 2 Maart heelhartig.¹¹ Dit was die eerste geleentheid waarop 'n erkende Afrikanerleier die SVK in die openbaar ondersteun het. Dié steun het die Stellenbosse beweging 'n groot stoot vorentoe gegee.

In reaksie op die persberigte wat die SVK se eerste persverklaring ontlok het, is 'n tweede verklaring op 8 Maart 1939 aan die pers oorhandig. In die verklaring het

⁹ **The Cape Argus**, 3.3.1939 (Redaksioneel).; (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.P.22: Korrespondensie met die pers.

¹⁰ **Die Burger**, 6.3.1939.

¹¹ **Ibid.**, 6.3.1939.

die SVK beklemtoon dat hy geen party se belange probeer dien nie, maar die belange van die Afrikanervolk as geheel. Ten tweede het hy die idee van amalgamasie van die VP en die GNP verwerp en laastens is daarop gewys dat die SVK poog om Afrikaners binne albei partye te beweeg om met mekaar in gesprek te tree oor moontlike hereniging.¹² Hierdie verklaring is baie meer positief deur Die Burger ontvang en met enkele voorbehoude ondersteun.¹³

Nog terugslae het egter vir die Stellenbosse akademiese gewag. J.H. Hofmeyr, minister van Finansies en van Onderwys en vertroueling van genl. Smuts, het in 'n toespraak voor die Verenigde Party-klub 'n skerp aanval op Pirow geloods. Hy het dit baie duidelik gestel dat Pirow beslis nie namens die VP gepraat het toe hy die SVK sy ondersteuning belowe het nie. Hofmeyr het die hele saak afgemaak as 'n poging om 'n Afrikanerblok te vorm.¹⁴ Ook uit Nasionale Party gelede het die kritiek nie weggebly nie. Op 'n groot Party-piekniek wat op 18 Maart naby Stellenbosch gehou is, het dr. Malan en adv. Strijdom die SVK hewig aangeval. Dié aanval is gesien as 'n poging om die Versoeningsbeweging dood te druk. Alhoewel die lede van die SVK baie teleurgesteld was, het hulle nie moed verloor nie. Hulle het voortgegaan in hul pogings om die gees van die Ossewatrek lewendig te hou en alle Afrikaners polities te herenig.¹⁵

In reaksie op die terugslae het die Stellenbosse Versoeningskomitee besluit om 'n derde verklaring uit te reik. In dié verklaring is beklemtoon dat *Quo Vadis* slegs 'n basis vir bespreking is en nie die finale produk verteenwoordig nie. Die SVK is bemoedig deur die positiewe reaksie wat getoon het dat die enigste werklike

¹² Ibid., 8.3.1939.

¹³ Ibid., 9.3.1939 (Redaksioneel).

¹⁴ The Cape Times, 10.3.1939.

¹⁵ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item 3.A.(1):
Notules van die SVK Dagbestuur, p. 3, geen datum.

struikelblokke vir hereniging die voorwaardes en metode van hereniging was. Die Komitee het wantroue en misverstand as sy grootste probleme beskou. Die Komitee het bekend gemaak dat dit sy korttermyn doelstelling was om 'n konferensie van alle betrokke groepe byeen te roep waarop 'n volledige basis vir hereniging daargestel kon word.¹⁶

Op die kampus van die Universiteit van Stellenbosch het die SVK wye steun onder alle groepe geniet. Die Junior Verenigde Party-tak het gedurende Maart 1939 hul waardering vir die SVK se pogings uitgespreek. Hulle het ook onderneem om niks te doen om die SVK se pogings te skaad nie, en het om dié rede hul tak se aktiwiteite vir 'n onbepaalde tyd opgeskort.¹⁷ Die voorsitter van die Junior Nasionale Party-tak het op sy beurt aan die redakteur van **Die Volksblad**, A.J.R. van Rijn, gesê dat die meeste studente op Stellenbosch, Nasionale ingesluit, die SVK ondersteun. Die studente was besonder ingenome met **Die Volksblad** se ondersteuning van die SVK se pogings.¹⁸

Die feit dat dr. Cilliers, wat op daardie tydstip nog 'n senior lektor was, die leiding bo senior professore wat gesiene figure in die Afrikaanse volkslewe was (soos E.C. Pienaar en H.B. Thom) geneem het, verdien verdere aandag. Daar is 'n aantal moontlike verklarings vir dr. Cilliers se leidende rol. Die eerste is die feit dat hy op die politieke terrein die aktiefste van die Stellenbosse akademici was. Figure soos Pienaar en Thom het eerder op die kulturele front opgetree. Daar het dan ook gereeld artikels van Cilliers in die pers verskyn en hy het op daardie stadium reeds enkele politieke brosjures die lig laat sien.¹⁹ Hieruit kan afgelei word dat sy kennis van en

¹⁶ Die Burger, 30.3.1939; The Cape Argus, 30.3.1939.

¹⁷ Die Suiderstem, 21.3.1939.

¹⁸ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Po.69: A.J.R. van Rijn-A.C. Cilliers, Bloemfontein, 31.3.1939.

¹⁹ Artikels met 'n politieke strekking het reeds in 1928 in o.a. The South African Nation en Die Huisgenoot

belangstelling in die praktiese politiek besonder intens was. Dr. Cilliers was ook die skrywer van **Quo Vadis** wat as die basis van bespreking en van die werkswyse van die SVK gedien het. As skrywer was hy sekerlik een van die bevoegste persone om die idees in **Quo Vadis** aan ander oor te dra. 'n Derde bydraende faktor sluit aan by die lae profiel wat Cilliers op die kulturele terrein gehandhaaf het. In die Kaap het die meeste van die leidende Afrikaners op kulturele gebied ook baie noue bande met die GNP gehandhaaf. Alhoewel Cilliers 'n Nasionalis was, sou sy lae profiel binne die GNP hom in staat stel om makliker met die Afrikaners binne die VP om te gaan en te onderhandel. As senior lektor het Cilliers se ligter werkklas aan hom meer tyd gegee om namens die SVK die noorde te besoek as wat byvoorbeeld die professore gehad het. Cilliers se spontane persoonlikheid ²⁰ het hom laastens baie geskik gemaak om ander persone tot sy standpunt oor te haal. Alles in ag genome is dit dus duidelik waarom Cilliers so 'n prominente rol binne die SVK gespeel het.

Dr. Cilliers se pogings om steun op die ander Afrikaanse universiteitskampusse te werf, het begin vrugte afwerp. Teen die einde van Maart het Ben de Wet 'n memorandum aan Cilliers gestuur. Hy was 'n dosent aan en latere rektor van die Normaalkollege in Bloemfontein en vriend van Cilliers. Hy het as koördineerder vir die aksies van die SVK op die Normaalkollege se kampus opgetree. Die memorandum is onderteken deur vyftien dosente van die Normaalkollege en Universiteitskollege in Bloemfontein. In die dokument spreek die groep die wens uit dat hereniging spoedig sal plaasvind en gee hulle hul steun aan die SVK se pogings om

verskyn. Gedurende April 1938 het die brosjure **South African Nationalism or British Holism?** uit sy pen verskyn.

²⁰ (SAUK) Klankargief, band T 69/268: Ons kuier by Prof. A.C. Cilliers, 9.12.1969.

hereniging te bewerkstellig.²¹ Prof. G. Cronjé van die UP het gedurende April 1939 'n afskrif van die brief wat hy namens die dosente van die Universiteit van Pretoria aan dr. Malan en genl. Hertzog gestuur het, aan dr. Cilliers gestuur. Prof. Cronjé en prof. L.I. Coertze ('n huisvriend van dr. Cilliers) was dosente aan die UP en het as spreekbuis vir die dosente van die UP opgetree. Hulle was ook dr. Cilliers se kontakpersone op die kampus van die Universiteit van Pretoria. Alhoewel die SVK se pogings nie direk in die briewe genoem word nie, is die strekking baie duidelik in ooreenstemming met dit wat die SVK voorgestaan het.²²

Gedurende April en Junie 1939 was die Stellenbosse Versoeningskomitee besonder aktief betrokke by onderhandelinge met genl. Hertzog en dr. Malan. Die onderhandelinge het verskeie briefwisselinge²³ en persoonlike ontmoetings in Kaapstad ingesluit. In dié onderhandelinge is daar gepoog om die twee groepe te oorreed om 'n konferensie oor Afrikanereenheid by te woon. Die twee groepe sou gelyke verteenwoordiging hê en geen bindende besluite sou geneem kon word nie. Die SVK se pogings het geblyk suksesvol te wees en op 20 Junie 1939 is 'n dagbestuursvergadering gehou om 'n stuk op te stel wat die resultate van die onderhandelinge sou reflekteer. Op dié vergadering is besluit dat dr. Cilliers weer na die noorde moes gaan om steun te probeer monster vir die SVK se nuutste

²¹ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Po.68: J. Arndt-B. de Wet, Bloemfontein, 24.3.1939.

²² Ibid., item K.Po.72: G. Cronjé-A.C. Cilliers, Pretoria, 21.4.1939.

²³ (SAB) A 32 J.B.M. Hertzog-versameling, band 110: A.C. Cilliers-J.B.M. Hertzog, Stellenbosch, 20.4.1939; (US) 1 D.F. Malanversameling, item 1/1/1535: A.C. Cilliers-D.F. Malan, Stellenbosch, 20.4.1939.

inisiatiewe.²⁴

Gewapen met die opgestelde versoekskrif het A.C. Cilliers op 23 Junie na Pretoria vertrek met die doel om steun onder die dosente van die UP te werf en genl. Hertzog se gevoel daaroor te toets. Met sy aankoms het hy onmiddellik aan die werk gespring. Teen die 29 ste Junie het 35 personeellede van die UP reeds die versoekskrif onderteken. Die volgende dag het Cilliers en prof. H.G. Viljoen genl. Hertzog op sy plaas besoek om die versoekskrif met hom te bespreek. Prof. Viljoen was 'n vriend van dr. Cilliers, 'n bekende in kultuurkringe, dekaan van die fakulteit Lettere en Wysbegeerte en voorsitter van die Senaat van die Universiteit van Pretoria.

In die versoekskrif is twee sake deur die dosente van die Afrikaanse universiteite wat betrokke was by die Universitêre Versoeningskomitee aangeroe. Die eerste was dat 'n kongres bestaande uit vyf afgevaardigdes van elke groep uit elke kiesafdeling byeengeroep moes word. Die kongres kon dan in die openbaar verklaar of die Afrikanervolk polities moes herenig of nie. Die tweede versoek was dat die twee groepe se onderskeie leiers, Malan en Hertzog, vooraf vriendskaplike samesprekinge moes voer om sake van belang vir die kongres te finaliseer. Die dosente was van mening dat 'n duidelike opdrag van die kongres die weg sou baan vir die hereniging. Hertzog het die versoekskrif onmiddellik aanvaar en gevra dat hy so gou moontlik 'n afskrif daarvan moes ontvang sodat hy amptelik kan reageer.²⁵

²⁴ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.3.A.(1): Notules van die SVK Dagbestuur, pp. 4-9, 13.6.1939 en 20.6.1939.

²⁵ Ibid., pp. 10-12, geen datum; Ibid., item Po.3.B.3: Beroep op genl. J.B.M. Hertzog en dr. D.F. Malan, geen pleknaam, geen datum.

Hierna het Cilliers op die tweede been na Bloemfontein vertrek waar hy gesprekke met verskeie politici gevoer het. Dit het sy vriend dr. Hans Van Rensburg (Administrateur van die OVS), dr. N.J. van der Merwe (LV vir Winburg), J.J. Haywood (LV vir Bloemfontein-Distrik) en adv. E.G. Jansen (Speaker van die Volksraad) ingesluit. Hy het ook probeer om van die dosente in Bloemfontein te spreek, maar omdat dit vakansietyd was, het hy net enkeles te siene gekry. Cilliers was van mening dat die Bloemfonteinse dosente nie die saak positief gesind was nie. Hy het nogtans die versoekskrif in die hande van 'n dosent aan die Universiteitskollege in Bloemfontein en een van sy destydse studentemaats in Duitsland, J. Arndt, gelaat om handtekeninge te werf. Op 6 Julie het Cilliers saam met Van Rensburg by Oswald Pirow op sy Bosveldplaas gaan kuier.²⁶

Na die vakansie het 'n afvaardiging van die SVK bestaande uit die here Pienaar, Cillie, Cilliers en Van der Merwe dr. Malan besoek om die versoekskrif met hom te bespreek. Die amptelike voorlegging sou later volg.²⁷ Ten tye van die onderhandelinge is genl. Hertzog gereeld op hoogte gehou van nuwe verwikkelinge. Cilliers het Hertzog ook bedank vir die groot mate van toeganklikheid wat hulle tot die politici gehad het.²⁸

Wantroue teenoor die Afrikanerleiers binne die VP was 'n ernstige probleem wat die SVK in hulle onderhandelinge met die GNP ondervind het. 'n Groep jong partymanne soos adv. J.G. Strijdom, adv. C.R. Swart en Eric Louw, was die leiers van 'n wantrouige groep. Hulle was deurlopend in briefwisseling met mekaar en gevolglik goed op hoogte van sake. Hulle het mekaar se agterdog teenoor die VP-leiers

²⁶ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.3.A.(1):
Notules van die SVK Dagbestuur, pp. 13-14, geen datum.

²⁷ (US) 1 D.F. Malanversameling, item 1/1/1532: D.F.
Malan- A.C. Cilliers, Seepunt, 1.8.1939.

²⁸ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Po.82: A.C.
Cilliers-J.B.M Hertzog, Stellenbosch, 15.7.1939.

versterk. J.G. Strijdom was daarvan oortuig dat Hertzog die SVK mislei. Volgens hom was Hertzog se enigste doel om die Gesuiwerde Nasionale Party en Malan te breek. Hy was dus baie skepties oor die Stellenbosse professore en hulle eenheidspoging, aangesien hy van mening was dat hulle nie deur Hertzog se dubbelslagtigheid kon sien nie.²⁹ Eric Louw het Strijdom se vrese gedeel en het dr. Malan per brief gewaarsku teen die gevare wat onderhandelinge met Hertzog vir die GNP ingehou het. Hy het ook prof. C.G.W. Schumann se broer Theo in Pretoria gewaarsku om nie by die Stellenbossers se pogings betrokke te raak nie.³⁰

Seker die grootste terugslag wat die SVK tot in daardie stadium getref het, was Malan se antwoord op die versoekskrif. Die versoekskrif is in Kaapstad deur Malan, F.C. Erasmus, Eric Louw, Paul Sauer, sen. W.A. Hofmeyr en A.L. Geyer (redakteur van *Die Burger*) oorweeg. In sy antwoord het Malan die idee van 'n volkskongres verwerp, maar hy het verklaar dat hy gewillig was om Hertzog te ontmoet in 'n poging om Afrikaners nader aan mekaar te bring. Sonder dat dit in die antwoord vermeld is, het die groep Nasionaliste wat Malan oor die versoekskrif geadviseer het, besluit dat daar geen onderhandelinge sou wees alvorens daar nie oor die neutraliteitskwessie ooreenstemming bereik is nie. Die GNP het daarop aangedring dat Hertzog moes onderneem om Suid-Afrika uit die dreigende oorlog in Europa te hou. Daar is verder besluit om nie in daardie stadium daarop aan te dring dat genl. Hertzog hulle van die reg verseker om hulle binne 'n herenigde party steeds vir 'n republiek te beywer nie.³¹

Die SVK het onmiddellik op Malan se antwoord gereageer. Prof. E.C. Pienaar het dieselfde dag nog 'n antwoord aan

²⁹ (INEG) PV 18 C.R. Swartversameling, lêer 3/1/21: J.G. Strijdom-C.R. Swart, Nylstroom, 19.7.1939.

³⁰ Ibid., E. Louw-C.R. Swart, Somerset-Wes, 20.7.1939.

³¹ (SAB) A 2 J.G. Strijdomversameling, band 50: C.R. Swart-J.G. Strijdom, Bloemfontein, 2.8.1939.

Malan gestuur waarin hy na 'n aantal kardinale sake verwys het wat volgens die SVK deur Malan verkeerd geïnterpreteer is. Hy het Malan verseker dat die voorgestelde kongres nie 'n gesamentlike kongres van die VP en GNP sou wees nie, maar 'n kongres van versoeningsgesindes uit die twee partye. Hy het Malan ook daarvan verseker dat die kongres nie die onderhandelingsliggaam gaan wees nie, maar dat dit slegs sal bekragtig wat deur die twee leiers ooreengekom is.³² Na 'n persoonlike ontmoeting tussen Malan en Pienaar en Cilliers op 4 Augustus het Malan die versoekskrif aanvaar.³³

Op 5 Augustus het Cilliers weer na Pretoria vertrek. Die motivering vir die besoek was Malan se eis dat Hertzog aan hom 'n positiewe teken moes gee waarop hy kon reageer. Volgens Malan moes die kwessie van hereniging na 'n punt beweeg, aangesien dit die GNP as opposisie lamgelê het. Cilliers het teenoor Malan onderneem om onmiddellik van die saak werk te maak.³⁴

Met sy aankoms in Pretoria het Cilliers eers samesprekinge met genl. Hertzog se kollegas, N.C. Havenga, Oswald Pirow en H.A. Fagan (in daardie stadium die LV vir Stellenbosch), gevoer. Die volgende dag is Cilliers en prof. Viljoen na Hertzog se plaas waar Malan se versoek aan Hertzog oorgedra is. Hertzog het onderneem om 'n brief te skryf waarin hy sy begeerte tot hereniging sou uitspel. Die res van die samesprekinge is gebruik om die beplande konferensie tussen die twee groepe te bespreek.³⁵ Cilliers het sy besoek aan Hertzog opgevolg met 'n brief waarin hy die Generaal versoek

³² (US) 1 D.F. Malanversameling, item 1/1/1535: E.C. Pienaar-D.F. Malan, Stellenbosch, 3.8.1939.

³³ Ibid., item 1/1/1537: D.F. Malan-E.C. Pienaar, Seepunt, 7.8.1939.

³⁴ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.3.A.(1): SVK-notuleboek, pp. 27-28, geen datum.

³⁵ Ibid., pp. 29-36, geen datum.

het om sy woorde versigtig te kies wanneer hy die gevraagde brief skryf.³⁶

Intussen het die sogenaamde "jong luitenant" binne die Gesuiwerde Nasionale Party se agterdog steeds gegroei. Vroeg in Augustus het dr. Malan briewe van verskeie van hulle ontvang waarin hulle hul ernstige bedenkinge oor die pogings tot hereniging uitgespreek het. Die Transvaalse leier van die GNP, adv. J.G. Strijdom, het sy agterdog gemotiveer deur te verwys na die feit dat die VP-gesinde koerant in Bloemfontein, **The Friend**, die onderhandelinge oor hereniging wêreldkundig gemaak het. Hy het verder geskryf dat hy vermoed dat die dosente Hertzog en Malan se onderskeie standpunte so aangepas het, dat dit vir die ander party meer aanneemlik kon klink. Dit het die gevolg dat Malan en Hertzog onder 'n wanindruk verkeer het oor presies wat die ander een se standpunt was. Strijdom het sy waarskuwing afgesluit met sy reeds genoemde standpunt dat Hertzog se doel met alles net was om die Nasionaliste te verwar en vertwyfeling te saai.³⁷ C.R. Swart het op sy beurt ernstig beswaar gemaak teen die feit dat daar in al die onderhandelinge geen aandag aan die dringende behoefte om die ekonomiese posisie van die Afrikaner te verbeter, gegee is nie. Hy het ernstige twyfel uitgespreek of die VP-lede bereid sou wees om radikale ekonomiese stappe, bv. drastiese verhoging van mynbelasting, te ondersteun wat nodig sou wees om die Afrikaner se posisie te verbeter. Hy het dit aan Malan gestel dat die GNP die Afrikanervolk in hierdie saak nie mag teleurstel nie.³⁸

Op 14 Augustus 1939 het genl. Hertzog die beloofde brief aan A.C. Cilliers gestuur. Daarin het hy sy waardering vir die

³⁶ (SAB) A 32 J.B.M. Hertzogversameling, band 110: A.C. Cilliers-J.B.M. Hertzog, Stellenbosch, 8.8.1939.

³⁷ (US) 1 D.F. Malanversameling, item 1/1/1541: J.G. Strijdom-D.F. Malan, Nylstroom, 9.8.1939.

³⁸ Ibid., item 1/1/1543: C.R. Swart-D.F. Malan, Bloemfontein, 14.8.1939.

akademici se onvermoeide ywer en harde werk uitgespreek. Hy het hulle ook verseker van sy vertrouwe in hulle en verklaar dat hy die idee van 'n konferensie tussen die twee groepe ten volle ondersteun. Hertzog het dit baie duidelik gestel dat die Engelstaliges nie in die proses van hereniging vervreem mag word nie. Voorts het Hertzog geïnsinueer dat die GNP in 1934 weens duistere motiewe die breuk in Afrikanergeleedere veroorsaak het.³⁹ Hierdie opmerking kon aan die GNP ernstige aanstoot gee.

Weens die sensitiwiteit van die spesifieke saak moes die SVK onmiddellik optree. In sy reaksie skryf Cilliers dat die Versoeningsbeweging doelbewus die gebeure van die verlede uit die saak gehou het, omdat elke party glo dat hy in die verlede korrek opgetree het. Hertzog se insinuasie in dié verband het sake dus net bemoeilik. Hy het Hertzog in besonder versoek om die sinsnede "die onteerende motief wat aan daardie breuk ten grondslag lê sal vernietig word", te herroep, omdat die aanvaarding daarvan sou beteken dat die GNP erken dat hulle in 1934 verkeerd opgetree het.⁴⁰

Die volgende stap om die saak te ontlont, was om Hertzog se brief met Malan te bespreek. Malan het met ophalende skouer gesê: "Nou wat kan ek nou daarmee maak - dit beteken niks." Daarna het hy na die sin verwys wat Cilliers aan Hertzog as onaanvaarbaar uitgewys het. Na 'n lang gesprek het Pienaar en Cilliers hulle antwoord op die Generaal se brief aan dr. Malan gewys. Die brief het Malan effens laat kalmeer. Hy het sy versoek om 'n positiewe teken herhaal en daarop aangedring dat Hertzog duidelik moes sê dat hy oor sekere belangrike vraagstukke met die GNP één is. Die twee Stellenbosse here het Malan verseker dat hulle in die brief, wat die amptelike versoekskrifte vergesel, sekere vraagstukke sou spesifiseer waaroor daar eenstemmigheid moes

³⁹ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Po.93: J.B.M. Hertzog-A.C. Cilliers, Pretoria, 14.8.1939.

⁴⁰ Ibid., K.Po. 92: A.C. Cilliers en E.C. Pienaar-J.B.M. Hertzog, Stellenbosch, 16.8.1939.

wees om die proses te laat voortgaan. Op daardie punt is die samesprekinge beëindig.⁴¹

Die "jong luitenant" binne die GNP het Hertzog se brief as 'n duidelike bewys gesien dat hulle die heeltyd reg was. Hulle het aangevoer dat Hertzog die skuld vir die breuk op die GNP wou pak en dat hulle dus nog presies net daar staan waar hulle in 1934 uitmekaar is. Hulle het dit ook onaanvaarbaar gevind dat Afrikanereenheid aan die Engelstaliges se gevoel ondergeskik gestel word.⁴²

2.2 Die Skeuring binne die Verenigde Party

Die oploaaiende spanning in Europa sedert Adolf Hitler se besetting van die Rynland in 1936 het ook Suid-Afrikaners hul aandag toenemend op Europese gebeure laat toespits. Sedert 1937 was genl. Hertzog se vrees dat die klimaat vir 'n Europese oorlog stelselmatig geskep word en dat oorlog stadig maar seker besig was om 'n werklikheid te word. As ervare politikus moes hy besef het dat sedert Adolf Hitler se bewindsoorname in Duitsland, 'n oorlog onafwendbaar begin word het. Dié feit het die reeds genoemde neutraliteitskwessie in die Suid-Afrikaanse politiek gedurende 1938-1939 van 'n akademiese vraagstuk in 'n praktiese politieke kwessie omskep.⁴³ Dit verklaar waarom die GNP sekere waarborge oor die neutraliteitskwessie van Hertzog geëis het.

Vroeg in 1939, met Duitsland se anneksasie van Boheme en Morawië, het die spanning in Europa amper breekpunt bereik .

⁴¹ Ibid., item Po.3.A.(1): SVK-notuleboek, pp. 36-38, 17.8.1939.

⁴² (INEG) PV 18 C.R. Swartversameling, lêer 3/1/21: E.Louw-C.R. Swart, Beaufort-Wes, 20.8.1939; Ibid., P.Sauer-C.R.Swart, geen pleknaam, 19.8.1939.

⁴³ J.H. le Roux: **Generaal J.B.M. Hertzog**, p. 641.

Brittanje en Frankryk het in daardie stadium hul versoeningsbeleid laat vaar en begin herbewapen. In Suid-Afrika het die oorlogsdebat daagliks in felheid toegeneem. Hertzog moes gereeld vrae van die GNP beantwoord sonder om sy kollegas in die VP aanstoot te gee.⁴⁴ Hy het hom al hoe meer op die kabinetsbesluit van 28 September 1938 wat soos volg gelui het, beroep: "Die bestaande verhoudinge en betrekkinge tussen die Unie van Suid-Afrika en die verskillende oorlogvoerende partye sal, vir sover betref die Unie, ongewysig bly voortbestaan."⁴⁵

Die hele aangeleentheid het sy keerpunt bereik met die Duitse inval in Pole op Vrydag 1 September 1939. Twee dae later het Brittanje en Frankryk oorlog teen Duitsland verklaar. Die oomblik van beslissing het nou vir genl. Hertzog en die VP-regering aangebreek en 'n besluit oor Suid-Afrika se posisie ten opsigte van die oorlog moes nou geneem word.⁴⁶

Die volgende drie dae het 'n besondere drama in die Suid-Afrikaanse politiek opgelewer. Die Gesuiwerde Nasionale Party het eerste tot aksie oorgegaan en Hertzog op 1 September ingelig dat hulle koukus besluit het om hom te ondersteun indien hy 'n beleid van neutraliteit sou voorstaan.⁴⁷ Die kabinet het die volgende dag vergader om die saak te bespreek. Dit was gou duidelik dat die kabinet erg verdeeld was. Hertzog en vyf ministers was ten gunste van 'n beleid van neutraliteit terwyl genl. Smuts en ses ministers 'n onmiddellike verklaring van oorlog teen Duitsland wou hê. Hierdie verdeelde regering het op Maandag 4 September aan die Volksraad verslag gedoen oor die regering se standpunt t.o.v. die oorlog in Europa. Die

⁴⁴ Ibid., pp. 647 en 650.

⁴⁵ Die Burger, 15.2.1940.

⁴⁶ N.M. Stultz: *The Nationalists in Opposition 1934-1948*, p. 60.

⁴⁷ (SAB) A 32 J.B.M Hertzogversameling, band 167: D.F. Malan-J.B.M. Hertzog, Kaapstad, 1.9.1939.

Volksraad was toevallig reeds opgeroep vir 'n sitting op 4 September om die konstitusionele leeftyd van die Senaat te verleng totdat die volgende Senaat in ooreenstemming met die grondwet saamgestel kon word.⁴⁸

Tydens die oggendsitting het Hertzog aan die Volksraad verslag gedoen oor die verdeeldheid binne die kabinet en voorgestel dat die Unie neutraal moes bly. Genl. Smuts het opgestaan en teen die gebruik in as adjunk-premier die premier teen te staan. Hy het voorgestel dat die Unie onmiddellik teen Duitsland oorlog verklaar. Na 'n lang en uitgerekte debat wat die hele dag geduur het, is genl. Hertzog se voorstel met 80 stemme teen 67 verwerp en genl. Smuts se amendement met dieselfde aantal stemme aanvaar. Met die verdagting van die Volksraad daardie aand om tien oor nege was die Verenigde Party in twee geskeur.⁴⁹

Hertzog het op 5 September bedank en die Goewerneur-Generaal op konstitusioneel-korrekte wyse versoek om 'n algemene verkiesing uit te skryf. Die Goewerneur-Generaal het in stryd met die parlementêre gebruik die versoek geweier en genl. Smuts versoek om 'n nuwe regering saam te stel. Sy besluit was waarskynlik daarop gebaseer dat Smuts genoeg steun binne die parlement gehad het om te regeer en dat die omstandighede teen die agtergrond van 'n oorlog nie baie geskik vir 'n verkiesing was nie. Genl. Smuts se standpunt t.o.v. die oorlog het die grootste deel van die VP se Afrikanersteun vervreem.⁵⁰

⁴⁸ N.M. Stultz: *The Nationalists in Opposition 1934-1948*, p. 60.

⁴⁹ *Die Burger*, 5.9.1939.

⁵⁰ N.M. Stultz: *The Nationalists in Opposition 1934-1948*, p. 60.

2.3 Hereniging in Afrikanergeleedere

Die Afrikaners wat Hertzogondersteuners was en die Nasionaliste het hulle nou eensklaps weer in dieselde kamp bevind. Die twis en stryd tussen die politici gedurende die vorige vyf jaar sou egter nie so gou uitgewis kon word nie. Baie Afrikaners, verenig in hul afkeer in die Unie se deelname aan die oorlog en die Britse parlementêre stelsel (nadat die Goewerneur-Generaal nie 'n verkiesing wou uitskryf nie), was egter vasbeslote om die Afrikaners weer te herenig.⁵¹ Die herenigingspoging van die Stellenbosse Versoeningskomitee en die ander Afrikaanse dosente sou besondere stukrag put uit hierdie gebeure.

Ten spyte van Hertzog se terugslag het hy 'n gerespekteerde leier en held vir baie Afrikaners gebly. Die algemene publiek het geglo dat onder genl. Hertzog se besielende leiding 'n eenheid van Nasionaalgesinde Afrikaners bewerkstellig kon word. Om dié rede was Hertzog se reis per trein vanaf Kaapstad na Pretoria 'n grootse triomftog. Op elke stasie waar die trein stilgehou het, is die Generaal deur geesdriftige skares Afrikaners wat hom luid toegejuig het, ontvang.⁵²

Hierdie emosiegelaaide tydperk vir die Afrikanervolk het sy hoogtepunt op Saterdag 9 September in Pretoria bereik. By Monumentkoppie was 75 000 Afrikaners op daardie dag byeen om Hertzog en Malan te huldig. Die byeenkoms was ook 'n poging van die Afrikaner-Broederbond om die Afrikaners te herenig.⁵³ By die geleentheid het dit egter duidelik geword dat Hertzog steeds sy eie kop sou volg en sou doen wat hy in belang van Suid-Afrika geag het. Hy het dit as onnodig en nie in landsbelang geag om die kwessie van 'n republiek aan

⁵¹ J.H. Le Roux, P.W. Coetzer en A.H. Marais (reds.):
Generaal J.B.M. Hertzog II, pp. 690-691.

⁵² Ibid., pp. 692-693.

⁵³ Ibid., pp. 697-698.

te roer nie. Om dié rede het hy oor dié kwessie geswyg waardeur hy maklik vir homself aansien onder die Malan-ondersteuners kon verwerf en Afrikanereenheid 'n sterk stoot vorentoe kon gegee het. Hertzog se besadigde en passiewe optrede was vir baie Afrikaners onverstaanbaar en om dié rede het die byeenkoms nie die sielkundige betekenis en impak gehad wat die organiseerders gehoop het nie.⁵⁴

Die inisiatief van die herenigingsbeweging het toe vir 'n tyd uit die hande van die akademici gegaan. Die twee groepe Afrikaners het nou direk met mekaar onderhandel. Met die voorgevoel van 'n goeie politikus het Oswald Pirow die SVK versoek om nie te ontbind nie. Hy het voorsien dat hulle in die toekoms weer nodig sou wees.⁵⁵

Teen die einde van September 1939 het dr. Malan as hoofleier van die GNP bekend gemaak dat 'n komitee benoem is om met die Hertzoggroep samesprekinge te voer. Verskeie ontmoetings met die Hertzog-groep deur die komitee en ander afvaardigings het in die volgende twee maande gevolg. Die onderhandelinge oor Afrikanereenheid wou egter net nie vlot nie. Die werklike onderhandelinge het eers op 23 November 1939 op 'n konferensie in Pretoria begin. Na twee dae se onderhandelinge is die afgevaardigdes uiteen met twee sake waaroor daar nie eenstemmigheid bereik kon word nie, te wete die formulering van die republikeinse doelstelling en die keuse van 'n naam vir die nuwe party. Hulle het egter 'n skakelkomitee benoem om die kontak voort te sit.⁵⁶

Na die mislukking van die samesprekinge in Pretoria was die herenigingsgesindes baie teleurgesteld. Oswald Pirow het dit toe goed gedink om die hulp van die Stellenbosse

⁵⁴ P.W. Coetzer: J.B.M. Hertzoggedenklesing XIX, Bloemfontein, 27.9.1990.

⁵⁵ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Po.101: O. Pirow- A.C. Cilliers, Pretoria, 25.9.1939.

⁵⁶ P.W. Coetser en J.H. le Roux (reds.): **Die Nasionale Party IV**, pp. 282-292.

Versoeningskomitee in te roep. In dié verband het hy op 27 November 'n skrywe aan A.C. Cilliers gerig met die versoek dat dat hulle "onmiddellik moet ingryp" om die dooiepunt rondom die formulering van die republikeinse kwessie en die naam van die nuwe party te probeer oplos.⁵⁷

Prof. Pienaar en dr. Cilliers het hul onmiddellik per brief tot Malan en Hertzog gewend en 'n uiteensetting gegee van die probleme soos hulle dit opgesom het. Hulle het dit betwyfel dat die formulering van die republikeinse ideaal só 'n fundamentele verskil kon verteenwoordig dat dit volksverdeeldheid in die hand moes werk. Wat die naam van die nuwe party betref, het hulle aanbeveel dat albei groepe moet toegee. Hulle het die naam Nasionale Volksparty voorgestel. Die brief is afgesluit met 'n beroep op albei leiers om alles menslik moontlik te doen om die pogings tot hereniging te laat slaag.⁵⁸

Malan se kopie van die brief is deur prof. C.G.W. Schumann aan hom besorg. Na sy ontmoeting met Malan het Schumann aan Pienaar en Cilliers getelegrafeer dat hulle onmiddellik na die noorde moes gaan om sake te probeer beredder. Slegs Cilliers was in staat om te gaan en hy het op 2 Desember daarheen vertrek waar hy met Oswald Pirow, Albert Hertzog en dr. Theo Schumann (lid van die Albert Hertzog-groep en broer van prof. C.G.W. Schumann) oor die jongste ontwikkelinge samesprekinge gevoer het.

Die volgende dag is Cilliers en genl. Hertzog se privaatsekretaris, dr. Jan Steyn, na die Generaal se plaas. Cilliers het die dag gebruik om die Generaal se vertroue te wen en presies uit te vind wat sy standpunt oor die problematiese sake was. Hertzog het 'n groot deel van die

⁵⁷ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Po.108: O. Pirow-A.C. Cilliers, Pretoria, 27.11.1939.

⁵⁸ (US) 1 D.F. Malanversameling, item 1/1/1600: E.C. Pienaar en A.C. Cilliers- D.F. Malan, Stellenbosch, 29.11.1939.

skuld vir die mislukking van die Pretoria-konferensie voor die deur van die "jong luitenant" in die GNP se afvaardiging gelê. Hertzog was van mening dat die akademici, soos in die oorspronklike versoekskrif gestel, teenwoordig moes gewees het om die partye te betuel en uit mekaar se hare te hou. Hy het ook sy standpunt oor die republikeinse beginsel aan Cilliers verduidelik. Met Cilliers se vertrek het die Generaal ingestem om die volgende dag 'n afvaardiging van die versoeningsgesindes te ontvang.⁵⁹

Nadat Cilliers die volgende oggend samesprekinge gevoer het met Oswald Pirow en 'n afvaardiging van die Albert Hertzog-groep onderskeidelik, het hy, vergesel van Albert Hertzog, prof. Joon van Rooy van Potchefstroom, prof. W.J. du P. Erlank van Pretoria en dr. Nic Diederichs na genl. Hertzog se plaas vertrek. Die doel van die besoek was om 'n aanvaarbare formulering vir die republikeinse ideaal uit te werk.

Die afvaardiging het eers gepoog om die sogenaamde Pirow-formule aan te pas om dit meer aanvaarbaar te maak. Hierdie poging het egter misluk. Terwyl die groep enkele ander sake met genl. Hertzog bespreek het, het Cilliers sy eie formulering opgestel. Dit is ook deur die Generaal verwerp, maar dit het daartoe gelei dat Cilliers besef het dat genl. Hertzog die republikeinse ideaal in die program van beginsels wou hê, maar nie in die program van aksie nie. Cilliers het toe 'n nuwe formulering opgestel wat, na enkele toevoegings, deur genl. Hertzog aanvaar is.⁶⁰

Die formulering het gelui: "(1) Die Party neem aan, en spreek dit as sy oortuiging uit, dat weens historiese, geografiese, volkekundige en staatkundige oorweginge, Suid-Afrika as witmansland net een bestemming het - 'n vrye,

⁵⁹ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.3.A.(1): SVK-notuleboek, pp. 41-51, geen datum.

⁶⁰ Ibid., pp. 52-62.

onafhanklike Republiek, afgeskei van die Britse Kroon en Ryk. (2) Met hierdie bestemming voor oë, beskou die party dit as sy onmiddellike taak om alle Suid-Afrikaans-nasionaal-voelende elemente saam te snoer in 'n hegte partypolitieke verband met die doel om stap vir stap alle ongerymdhede, wat die volste uitlewing van ons volkswil in die rigting belemmer, uit die weg te ruim. (3) Hy erken egter dat 'n Republiek tot stand gebring kan word alleen op die breë grondslag van die volkswil en met die getroue inagneming van die gelyke taal- en kulturele regte van die twee seksies van die blanke bevolking. In ooreenstemming hiermee lê hy vas dat hierdie konstitusionele verandering alleen tot stand gebring sal word ingevolge 'n spesiale en besliste opdrag daartoe van die stemgeregtigde blanke bevolking, en nie bloot as gevolg van 'n parlementêre meerderheid wat by 'n gewone algemene verkiesing verkry mag word nie."⁶¹ Die hele afvaardiging was verlig en verheug oor die sukses wat Cilliers met sy formulering behaal het.

Terug op Stellenbosch het Cilliers onmiddellik aan prof. Pienaar verslag gedoen oor sy besoek aan die noorde. Prof. Pienaar was baie ingenome daarmee en daar is besluit om dr. Malan die volgende dag, 21 Desember, op Hermanus te besoek om die nuwe formulering met hom te bespreek. Proff. Pienaar, G.G. Cillie, C.D. van der Merwe en dr. W.A. Joubert en Cilliers het gegaan. Die hele afvaardiging, behalwe A.C. Cilliers, is na Malan se huis. Cilliers het by 'n plaaslike hotel gewag omdat gevoel is dat hy nie juis **persona grata** by Malan was nie. Na 'n kort gesprek het Malan die nuwe formulering van die republikeinse ideaal aanvaar. A.C. Cilliers se formulering en die pogings van die Universitêre Versoeningskomitee, met die SVK aan die spits, het dus hierdie belangrike struikelblok vir

⁶¹ A.C. Cilliers: **Volkseenheid of Brolloks en Bittergal?**, p. 15.

hereniging uit die weg geruim.⁶²

'n Interessante verskynsel wat hom in die laaste rondte samesprekinge op sy duidelikste openbaar het, was die verskil in houding van Hertzog en Malan teenoor A.C. Cilliers. 'n Aantal faktore het meegebring dat Cilliers nader aan Hertzog as aan Malan gestaan het. Die eerste hiervan is die feit dat Cilliers nie so 'n groot "partyman" was soos wat politici graag sou wou hê nie. Van die "jong luitenant" binne die GNP het Cilliers om hierdie rede openlik gewantrou.⁶³ Weens Cilliers se gesteldheid op die vryheid van denke, het hy goeie verhoudinge met verskeie politici, soos o.a. genl. Smuts, gehandhaaf. Dit kon die agterdog teen hom in die GNP se geledere net vergroot. Die derde faktor is die feit dat Cilliers nie lid van die Afrikaner-Broederbond was soos die meeste GNP leiers bv. dr. Malan en adv. Strijdom nie. Volgens Cilliers se vrou het haar oorlede man ook nie 'n baie hoë dink van Malan gehad nie. Na sy oordeel het Malan 'n te eng siening van sake gehad en het hy nie in breër verbande gedink nie. Laastens moet Cilliers se persoonlikheid in ag geneem word. Hy het 'n baie spontane, amper arrogante, persoonlikheid gehad.⁶⁴ Hierdie tipe persoonlikheid sou beslis beter aanklank vind by 'n hardekop soos Hertzog as by die bedaaarde persoonlikheid van Malan. Wanneer hierdie vier faktore as geheel beskou word, is dit te verstane dat die twee politieke leiers uiteenlopende houdings teenoor Cilliers sou handhaaf.

Alhoewel Cilliers se formulering van die republikeinse ideaal deur Hertzog en Malan aanvaar is, het dit nog nie van

⁶² (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item L.1.D.4:
Ongepubliseerde manuskrip van Lewensavontuur IV, pp. 55-56.

⁶³ (US) 1 D.F. Malanversameling, item 1/1/1541: J.G. Strijdom-D.F.Malan, Nylstroom, 9.8.1939.

⁶⁴ (SAUK) Klankargief, band T 69/268: Ons kuier by Prof. A.C. Cilliers, 9.12.1969.

Hertzog en van sy getrouste volgeling soos N.C. Havenga en O. Pirow uitgesproke republikeine gemaak nie. Hulle wou steeds vir nie-republikeine ook voorsiening maak binne die nuwe party wat gestig moes word. Hierdie houding was vir sommige Nasionaliste heeltemal onaanvaarbaar. Bitsige aanvalle op Hertzog, Havenga en Pirow is om dié rede deur **Die Transvaler**, mondstuk van die Transvaalse Nasionaliste, geloods. Hierdie aanvalle is ten volle ondersteun deur adv. J.G. Strijdom as Transvaalse leier van die GNP. Verhoudinge tussen die GNP en die Hertzoggroep is verder vertroebel toe die Transvaalse Hertzog-ondersteuners op 8 Desember 1939 oorgegaan het tot die stigting van die Volksparty. Op dieselfde dag het die Hertzog-ondersteuners in die Vrystaat dieselfde naam aangeneem. Die Afrikaners was dus op daardie stadium weer in twee politieke partye verdeel en dit het gelyk of hereniging soos mis voor die son verdwyn het.⁶⁵

Volgens prof. Cilliers (pas tot professor bevorder) het die proses van hereniging vyf probleemgebiede gehad, nl. die leierskap, die republikeinse beginsel, die naam, die identiteit van die herenigde party en die verdeling van setels. Hy het die mening gehuldig dat die verdeling van setels die neteligste was omdat persoonlikhede, en nie beginsels nie, daarby betrokke was. Die ander vraagstukke was teen Januarie 1940 ook of opgelos of amper opgelos. Hy het egter die vaste vertroue gehad dat 'n geskikte basis vir die verdeling van setels wel gevind sou word en dat hereniging nie op hierdie rots sou strand nie.⁶⁶

Teen die einde van Januarie 1940 het die jaarlikse parlamentsitting pas begin. Vir baie Afrikaners was dit belangrik dat die Gesuiwerde Nasionale Party en Volksparty as 'n eenheid in die Volksraad sou funksioneer. Op 27 Januarie het die Kaapse dagblad, **The Cape Argus**, aangekondig

⁶⁵ J.H. le Roux, P.W. Coetzer en A.H. Marais (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog II**, pp. 706-707.

⁶⁶ A.C. Cilliers: **Volkseenheid of Brolloks en Bittergal**, pp. 12-20 en 31.

dat 'n ooreenkoms die oggend vroeg tussen die twee partye bereik is. Die ooreenkoms was die produk van twee weke se intense onderhandelinge deur A.C. Cilliers, as hoofonderhandelaar, bygestaan deur o.a. prof. E.C. Pienaar en dr. Albert Hertzog. Volgens die berig het Cilliers vir alle praktiese doeleindes in die Parlement gewoon aangesien hy soggens, smiddae en saans daar bedrywig was. Dr. Malan en mnr. Pirow het onderskeidelik as verteenwoordigers van die twee partye opgetree.⁶⁷ Die ooreenkoms is daardie Maandag met banieropskrifte deur **Die Burger** verwelkom. Volgens **Die Burger** het die lede van die partye reeds saam hul plekke in die Volksraad ingeneem. Die twee partye sou van daardie oomblik af in 'n gesamentlike kouskus vergader en die nuwe party sou "Die Herenigde Nasionale Party of Volksparty" heet. Reëlins vir die oorgangstydperk en hereniging is ook bekend gemaak. Die ooreenkoms was egter onderhewig aan die goedkeuring van die partye se onderskeie kongresse.⁶⁸

Die ideaal van die Stellenbosse Versoeningskomitee is dus oënskynlik bereik. Hulle sou nie verder by die proses van hereniging betrokke wees nie. In die bietjie meer as 'n jaar waarin die Komitee aktief was, het hulle oënskynlik met groot sukses gewerk. Vanaf die Komitee se stigting is daar uit alle oorde struikelblokke op hul weg geplaas, dikwels deur lede en organe van partye waarvan hulleself lid was. Tog het hulle telkens, ná teleurstellings, in geloof voortgegaan om te doen wat hulle in belang van die Afrikanervolk geag het. Hulle het dan ook die welverdiende sukses gesmaak deur, bo en behalwe die voorbereidende werk, ook 'n deurslaggewende rol te speel in twee van die kritieke probleme wat opgeduik het, nl. die republikeinse kwessie en die parlementêre ooreenkoms. Uit sommige oorde het die akademici wel die krediet ontvang wat hulle verdien het. So het die kongres van die Volksparty wat vroeg in 1940 in

⁶⁷ The Cape Argus, 27.1.1940.

⁶⁸ Die Burger, 29.1.1940.

Pretoria gehou is, eenparig besluit om hul dank aan die akademici oor te dra vir hulle rol in die versoeningspoging.

Die naam van prof. A.C. Cilliers moet uitgesonder word. Alhoewel hy nie sonder die steun van die res van die Komitee sou kon funksioneer nie, het hy as persoon 'n besondere rol gespeel. Dit word duidelik weerspieël in 'n brief van prof. Naas Coertze van die Universiteit van Pretoria aan hom. Nadat hy prof. Cilliers gelukgewens het met die Komitee se sukses, sê hy: "maar wat ons almal weet, tog aan jou onvermoeide ywer te wyte is."⁶⁹ Prof. Cilliers het hom in die daaropvolgende aantal jare steeds met die politiek bemoei en 'n prominente persoon op die Suid-Afrikaanse politieke toneel gebly.

Die reeds genoemde parlementêre ooreenkoms is vroeg in 1940 deur die onderskeie kongresse goedgekeur. Verskeie kongresse, soos die twee Kaaplandse kongresse, het die ooreenkoms eenparig goedgekeur.⁷⁰ In die Transvaal is 'n stap verder gegaan deurdat die twee partye in die praktyk reeds een geword het. Teen einde April 1940 het die Transvalers reeds die twee partykantore en hoofbesture tot een omskep. Die volgende stap in die proses was om 'n konstitusie en program van beginsels vir die nuwe party daar te stel. Aangesien die Herenigde Nasionale Party of Volksparty op 'n federale grondslag sou funksioneer, sou die vier provinsiale kongresse van die party dit eers moes goedkeur voordat die party finaal sy beslag kon kry. 'n Agerende Federale Raad sou saamgestel word om die nodige voorbereidings vir die kongresse te tref. Die voorbereidings het die opstel van 'n program van beginsels ingesluit.⁷¹

⁶⁹ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Po.143: N. Coertze-A.C. Cilliers, Pretoria, 14.3.1940.

⁷⁰ Die Burger, 21.3.1940.

⁷¹ Ibid., 20.3.1940.

HOOFSTUK 3

NOGMAALS SKEURING IN AFRIKANERGELEDERE

Teen 1940 het dit geblyk dat die Stellenbossers suksesvol was in hulle poging om die Afrikaners polities te herenig. In hierdie hoofstuk word hulle verdere pogings op die weg toegelig. Nadat hulle verskeie probleme uit die weg geruim het, het hul pogings egter op die Vrystaatse kongres van die HNP of Volksparty finaal skipbreuk gely. Die daaropvolgende tydperk sou gekenmerk word deur nog groter verdeeldheid binne Afrikanergeledere as wat voor 1938 geheers het.

3.1 Stigting van die Herenigde Nasionale Party

In die lig van die federale aard wat die HNP sou aanneem, het genl. Hertzog homself die reg toegeëien om self vir die Vrystaatse party 'n program van beginsels op te stel. Oor hierdie reg om die Federale Raad se program te ignoreer en sy eie op te stel, was daar ernstige meningsverskil tussen genl. Hertzog aan die een kant en dr. Malan en N.J. van der Merwe aan die ander kant.¹ Op 25 Junie 1940 het Hertzog en Van der Merwe by die samekoms van die twee partye se hoofbesture in Bloemfontein, vir die laaste keer oor die saak onderhandel. Genl. Hertzog wou egter niks weet van die program wat deur die Agerende Federale Raad opgestel is nie.²

In die daaropvolgende paar maande het verskeie gebeurtenisse in die Vrystaat tot ernstige spanning tussen die twee partye gelei. Die eerste saak was die sogenaamde "vrymesselaarsbriewe." Volgens gerugte het 'n persoon in Bloemfontein

¹ (US) 1 D.F. Malan-versameling, item 1/1/1663: J.B.M. Hertzog-D.F. Malan, Kaapstad, 8.5.1940.

² G.D. Scholtz: **Dr. Nicolaas Johannes van der Merwe**, p. 421.

briewe in 'n kisse van die Vrymesselaars ontdek waarin genl. Hertzog sou te kenne gegee het dat hy vir genl. Smuts sou steun indien hy, in geval van Brittanje se teëspoed in die oorlog, 'n Suider-Afrikaanse republiek uitroep. Die storie was totaal onwaar, maar het tog agterdog teen genl. Hertzog onder die Gesuiwerdes gewek. Genl. Hertzog was vas oortuig dat C.R. Swart, nuwe Vrystaatse GNP-leier na dr. Van der Merwe se skielike dood, die storie versprei het om hom te diskrediteer.³ Wanneer in gedagte gehou word dat C.R. Swart een van die "jong luitenant" was, wat uit die staanspoor baie sinies teenoor genl. Hertzog gestaan het, kan genl. Hertzog se beskuldiging goed begryp word.⁴

Die tweede gebeurtenis was die organisasie van 'n republikeinse saamtrek in Bloemfontein vir 20 Julie 1940. Genl. Hertzog het deur middel van die pers van die byeenkoms verneem. Hy was baie ontsteld en het dit as "uiters ongewens en onverstandig" beskryf en geweier om enige deel daaraan te hê. Genl. Hertzog se houding was 'n duidelike teken dat alles in die Vrystaat nie pluis was nie. Die sluimerende twis sou op die Vrystaatse kongres van die HNP op die spits gedryf word.⁵

Op 5 November 1940 het die Vrystaatse kongres van die HNP in Bloemfontein byeengekom. Die kongres is deur genl. Hertzog geopen. Hy het sterk te velde getrek teen verdagmakery teen hom deur onder andere na die storie van die "vrymesselaarsbriewe" te verwys. Genl. Hertzog het dit duidelik gestel dat die kongres sal moet bewys lewer dat hulle hom vertrou, anders sou hy nie kon voortgaan om die volk te lei nie.⁶

³ Ibid., pp. 427, 429-430.

⁴ (SAB) A2 J.G. Strijdom-versameling, band 50: C.R. Swart-J.G. Strijdom, Bloemfontein, 5.8.1939.

⁵ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VII*, pp. 133-135.

⁶ *Die Burger*, 6.11.1940.

Die volgende dag is die kwessie rondom 'n program van beginsels vir die party bespreek. Hertzog het die kongres gevra om die program van die Agerende Federale Raad te verwerp en sy ontwerpprogram te aanvaar. Klaas Havenga het dit aan die kongres duidelik gestel dat dit 'n kwessie van vertroue in genl. Hertzog se leierskap was en nie net 'n kwessie van 'n keuse tussen programme nie. Na 'n lang debat het die kongres besluit om die Agerende Federale Raad se ontwerpprogram as hulle basis vir bespreking te aanvaar. Genl. Hertzog het die besluit as 'n mosie van wantroue in sy leierskap beskou en saam met van sy volgelinge die kongres verlaat. Onderwyl genl. Hertzog se volgelinge in die Oranje-koffiehuis vergader het, het die kongres die Agerende Federale Raad se ontwerpprogram eenparig aanvaar.⁷

Volgens **Die Burger** was die werklike oorsaak van die twis die persoonlike vete tussen genl. Hertzog en adv. C.R. Swart. Dr. A.J.R. van Rijn, redakteur van **Die Volksblad**, was van mening dat genl. Hertzog op die kongres in 'n onmoontlike bui was. Hy het geweier om 'n konsepprogram te aanvaar wat sy eie volgelinge help opstel het. Volgens Van Rijn sou die kongres geskeur het al het hulle besluit om genl. Hertzog se konsepprogram as basis te gebruik. Die rede vir die mening was dat die republikeinse artikel in genl. Hertzog se program afgewater was en nie in ooreenstemming met wat vooraf ooreengekom is nie.⁸

Die Kommissie van Onderzoek in sake die uittrede van genl. Hertzog uit die HNP of Volksparty het bevind dat die direkte rede vir die stap die Vrystaatse kongres se verwerping van genl. Hertzog se ontwerpprogram was. Hulle het verder bevind dat verskeie indirekte faktore tot die Generaal se besluit bygedra het. Hieronder tel die gebrek aan eenstemmigheid oor prinsipiële vraagstukke bv. die

⁷ Ibid., 7.11.1940.

⁸ (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item K.Po.158: A.J.R. van Rhijn-A.C. Cilliers, Bloemfontein, 18.11.1940.

republikeinse ideaal, 'n gebrek aan wedersydse vertroue, 'n gebrek aan daadwerklike leiding, die pers, o.a. **Die Vaderland** en **Die Transvaler**, se negatiewe houding en laastens die storie van die vrymesselaarsbriewe en adv. Swart se beweerde betrokkenheid daarby. Dit blyk dus asof 'n aantal redes gesamentlik die skeuring in die hand gewerk het.⁹

Na verskeie mislukte pogings om genl. Hertzog en sy volgelinge in die HNP terug te kry, het genl. Hertzog en Klaas Havenga op 12 Desember 1940 hul bedankings as Volksraadslede aangekondig. Hulle sou steeds in diens van die Afrikanervolk staan, maar buite partyverband.¹⁰

Gedurende Desember 1940 het prof. A.C. Cilliers se vyfde pamflet, **Generaal Hertzog en Hereniging**, verskyn. In dié pamflet maak die skrywer 'n ontleding van die grondoorsake van die mislukking van die herenigingspoging. Hy volg genl. Hertzog se loopbaan en probeer aantoon hoe Hertzog deur die jare die beleid van Hertzogisme geïnterpreteer en probeer toepas het. Die kern van die beleid van Hertzogisme was dat die Afrikaner nie sy verlore vryheid moet probeer herwin deur die Engelstalige in Suid-Afrika te probeer onderploeg nie. Die Afrikaner moet sy eie handhaaf deur te alle tye aan te dring op gelyke erkenning op kulturele, burgerlike en staatkundige gebied. Prof. Cilliers kom tot die gevolgtrekking dat die verdeeldheid binne die Afrikanervolk vermy kon gewees het indien genl. Hertzog se leidende gedagte van 'n Suid-Afrikaanse eenheidsfront teen die Britse-nasionale oorlogsfront van September 1939 af aanvaar is. Die GNP se getwis oor die persoon van genl. Hertzog het die eenheidsfront egter vernietig.¹¹

⁹ Herenigde Nasionale Party of Volksparty: Kommissie van Onderzoek i.s. die Moeilikhed op die Kongres van die Vrystaatse HNP of V op 5 en 6 November 1940 (Universiteit van Stellenbosch, Afrikanakamer).

¹⁰ **Die Burger**, 13.12.1940.

¹¹ A.C. Cilliers: **Genl. Hertzog en Hereniging**, pp. 4-40.

Die gedagtes rondom die beleid van Hertzogisme, soos in **Genl. Hertzog en Hereniging** uiteengesit, is in 1941 deur prof. L.I. Coertze van die UP in sy pamflet, **Die Ware Politieke Probleem Vandag - 'n Antwoord aan prof. A.C. Cilliers**, teengestaan. Prof. Coertze het beweer dat die probleem nie gelê het by die Afrikaners wat nie die beleid van Hertzogisme wou aanvaar nie, maar by die Engelstaliges. Volgens hom was die Engelstaliges nie bereid om om op gelyke voet met die Afrikaners in 'n vrye Republiek saam te werk nie. Die Engelstaliges moes hulself oortuig dat dit die beste weg vir alle Suid-Afrikaners is. Prof. Coertze het sy antwoord aan prof. Cilliers afgesluit deur te sê dat in die omstandighede die Afrikaner net een keuse gehad het nl. om op sy eie te veg vir dit wat vir hom kosbaar is.¹²

Die volgelinge van genl. Hertzog het op hul Vrystaatse kongres op 24 Januarie 1941 besluit om die Afrikanerparty te stig. Prof. A.C. Cilliers was een van die sprekers op die kongres en het onder andere gesê dat volkseenheid onmoontlik is as dit nie Hertzogisme as grondslag het nie.¹³ Die party het genl. Hertzog se konsepprogram aanvaar en N.C. (Klasie) Havenga as leier gekies. Genl. E.A. Conroy sou as parlementêre leier waarneem omdat Havenga sy setel bedank het. Die Afrikanerparty het nege Volksraadslede en drie senatore as lede gehad.¹⁴ Die Afrikanerparty en die HNP het eers in 1947, kort voor die algemene verkiesing, weer 'n samewerkingsooreenkoms gesluit en die wil om te herenig openbaar.¹⁵

Gerugte het ontstaan oor die rol wat lede van die Stellenbosse Versoeningskomitee in die stigting van die Afrikanerparty gespeel het. Op 3 Februarie 1941 het van die

¹² L.I. Coertze: **Die Ware Politieke Probleem Vandag - 'n Antwoord aan prof. A.C. Cilliers**, pp. 4-24.

¹³ **Die Vaderland**, 25.1.1941.

¹⁴ **Die Burger**, 31.1.1941.

¹⁵ **Die Burger**, 18.9.1947.

lede van die SVK 'n verklaring uitgereik waarin hulle dit stel dat daar geen verband bestaan tussen die ontbinde SVK en die aktiwiteite van prof. A.C. Cilliers nie. Onder die persone wat die verklaring onderteken het, was onder andere E.C. Pienaar, W.A. Joubert en C. van der Merwe.¹⁶

In sy reaksie op die verklaring het prof. Cilliers te velde getrek teen die wanpersepsies wat **Die Burger** saam met die verklaring die wêreld ingestuur het. Hy het die dagblad daarvan beskuldig dat hulle die idee geskep het dat die SVK teen die nuwe Afrikanerparty gekant was en dat hulle die feit verswyg het dat die SVK vir meer as 16 maande lank buite aksie was en dus nie 'n standpunt oor die AP ingeneem het nie. Prof. Cilliers het dit verder gestel dat 'n aantal lede van die Versoeningskomitee¹⁷ hom ingelig het dat hulle die Afrikanerparty goedgesind was en die eensydige berigging van **Die Burger** ten sterkste afgekeur het.¹⁸

3.2 Verdere Verdeeldheid

Met die stigting van die Afrikanerparty sou daar verwag kon word dat die leiers van die Herenigde Nasionale Party geen verdere probleme met hul party se eenheid sou ondervind nie. Vir die volgende aantal jare was eensgesindheid op die politieke front hulle nog nie beskore nie. Die probleme sou nou van Afrikaners wat die parlementêre stelsel teengestaan het, kom. Genoemde groep Afrikaners het aan die Ossewa-Brandwag en die Nuwe Orde behoort.

Die Ossewa-Brandwag is op 5 Februarie 1939 in Bloemfontein gestig met kol. J.C.C. Laas as hoofleier. Die OB was 'n kultuurorganisasie gebaseer op die ou kommandostelsel. Die doel van die organisasie was om die Ossewa- en Eeufesgees

¹⁶ **Die Volksblad**, 6.2.1941.

¹⁷ Geen name word egter verstrek nie.

¹⁸ A.C. Cilliers: **Die Stryd om Volkseenheid**, pp.34-35.

voort te sit en te bestendig. Daar is by die stigting verklaar dat die OB 'n nie-politieke organisasie is, wat lede uit altwee die groot partye insluit.¹⁹ Vanaf die stigting van die OB tot ongeveer Januarie 1941 was daar relatief goeie verhoudinge tussen die HNP en die OB. Die rede vir hierdie tydperk van samewerking was die feit dat die OB hom van die politieke terrein weggehou het en dat die die sogenaamde Cradockse ooreenkoms²⁰ die verhouding tussen die twee organisasies gereël het.²¹

Die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog in September 1939 het 'n groot hupstoot aan die Ossewa-Brandwag verleen. Tot in daardie stadium het die organisasie nie werklik vordering gemaak nie. Die Afrikaner se teenkanting teen die oorlog het veroorsaak dat die OB fenominale groei getoon het. Afrikaners het in hul duisendtalle by die OB aangesluit.²²

Nie alle Afrikaners was so ingenome met die nuwe verwikkeling in die Afrikanervolkslewe nie. 'n Groep Stellenbosse akademici het so sterk gevoel oor die saak dat hulle op 7 April 1941 'n manifes uitgevaardig het waarin hulle hul sterk uitgespreek het teen die totalitêre neigings in Afrikanergeleedere. Onder die groep tel proff. B.B. Keet (Kweekskool), B. Taute (Opvoedkunde), A.C. Cilliers en F.E.J. Malherbe (Nederlands en Afrikaans).²³

¹⁹ A.J.H. van der Walt: **'n Volk op Trek**, pp. 11-13.

²⁰ Die ooreenkoms is gedurende Oktober 1940 tussen dr. Malan en drie lede van die OB se Grootraad, ds. C.R. Kotze, adv.C.R. Swart en J.A. Smith gesluit. Volgens die ooreenkoms sou die OB hom nie aan geweld of ondergrondse rewolusionêre aktiwiteite skuldig maak nie en sou die OB ook nie die HNP in sy bedrywighede benadeel of ondermyn nie.

²¹ A.J.H. van der Walt: **'n Volk op Trek**, pp. 24-30.

²² *Ibid.*, p. 22.

²³ Die volledige lys: proff. B.B. Keet, J.J. Smith, B. Taute, P. Serton (Regsgeleerdheid en Handelswetenskappe), N.J. Brummer (Filosofie), A.C. Cilliers,

In die manifes met die titel "Totalitariese Uitdaging-Afrikaner Erfenis", het die 19 akademici aangevoer dat hulle standpunte op die demokratiese lewensbegrip gebaseer is in teenstelling met die totalitêre begrip. Hulle protesteer teen "die slaafse navolging van uitlandse strydmodes, blinde vooroordeel, en bittere onverdraagsaamheid wat ongelukkig in so baie Afrikaanstalige kringe reeds die botoon voer."

Die manifes het verder verskeie sake aangespreek. Die akademici het die uitgangspunt dat die groep se belange voor dié van die enkeling gestel word, op grond van die geskiedenis verwerp. Hulle het ook die vorming van 'n "seksionele volksfront" verwerp, aangesien dit tot vervreemding en onderdrukking sou lei. Hierdie onderdrukking sou 'n direkte verloëning wees van die Afrikaner se jarelange stryd om gelyke taal en kulturele regte. Hulle het verder aangevoer dat die opswepery van die massas vir die totalitêre staatsidee van halwe waarhede en fanatiese beloftes gebruik gemaak het. Volgens hulle was die Afrikanergemeenskap 'n vryheidliewende en ordelike gemeenskap wat 'n gehegtheid getoon het aan die demokratiese beginsels wat van hul voorouers geërf is. Dié beginsels druis lynreg in teen dié wat deur die aanhangers van 'n totalitêre staat verkondig is.

Die manifes is afgesluit met 'n oproep dat dit tyd geword het dat die Afrikaner besef watter metodes gebruik word om hom te laat afstand doen van sy vryheidserfenis. Die

P. Battaerd (Fisiologie), P. van Braam (Latyn), J.L.M. Franken (Frans), M. Fismer (Musiek), O. Wagner (Sosiologie en Maatskaplike Werk), F.E.J. Malherbe, J.A.Jansen van Rensburg (Logika en Sielkunde), H.P. Cruse (Opvoedkunde), mnr. C. Van Heyningen (Engels), mnr. A.W. van der Horst (Engels en Afrikaans), dr. C.A. du Toit (Dierkunde), mnr. J.I. Hofmeyr (Opvoedkunde), mnr. A.S. Hofmeyr (Opvoedkunde).

akademici het hul protes geregverdig omdat dit gemik was teen die metodes en "geesverwoestende" gevolge van totalitarisme.²⁴

Op 15 April 1941 het 'n berig aangaande die manifes in **Die Burger** verskyn.²⁵ Die berig het die saak in 'n klein storm laat ontaard. Vir ongeveer 'n maand lank het daar feitlik daaglikse briewe in **Die Burger** se briewekolomme verskyn waarin die 19 Stellenbosse akademici aangeval is. Die meeste skrywers het toegegee dat die totalitêre staatsidee nie aanvaarbaar is nie. Hulle het die kritiek teen die totalitarisme egter nie as die kern van die manifes beskou nie, maar dit as 'n aanval op die georganiseerde Afrikaanse volkslewe gesien.²⁶ Verskeie skrywers het beweer dat die akademici onverskillig gestaan het teenoor die Afrikaner se stryd op die taal- en kulturele gebied.²⁷

Die protes was so groot dat 53 Stellenbosse dosente aan die einde van April 1941 gereageer het met 'n verklaring. In hierdie verklaring is die manifes van die 19 akademici betreur en het die 53 akademici verklaar dat hulle hul geensins daarmee kon vereenselwig nie. Onder die akademici wat die verklaring onderteken het was proff. G. Cillie, E.C. Pienaar, C.G.S. de Villiers, J.A. Wiid, J.G. Meiring, H.B. Thom en C.G.W. Schumann.²⁸

Die Burger het die groep van 19 in 'n hoofartikel aangeval en hul motiewe bevraagteken in die lig van die baie publisiteit wat hulle van die sogenaamde "anti-Afrikaanse" pers ontvang het. Volgens die berig was dit onverstaanbaar dat hulle die voortou neem in die torring aan die bouwerk

²⁴ (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item Po.3.C.1: Totalitarisiese Uitdaging - Afrikaner Erfenis (Manifes), 7.4.1941.

²⁵ **Die Burger**, 15.4.1941.

²⁶ *Ibid.*, 17.4.1941, 22.4.1941.

²⁷ *Ibid.*, 24.4.1941, 25.4.1941.

²⁸ *Ibid.*, 30.4.1941 (Redaksioneel).

aan die Afrikanervolkslewe.²⁹ In 'n hoofberig onder die opskrif "Blinde Leidsmanne" het **Die Transvaler** ook skerp gereageer op die manifes. Daar is beweer dat die akademici hul akademiese status misbruik het om die Smuts-regering se denkrigtings te bevorder.³⁰ Die kerkblad, **Gereformeerde Vaandel**, het dit betreur dat Afrikaners hul volksgenote die reg ontnem om op "eg Afrikaanse wyse" die belange van die Afrikaner te probeer bevorder. Die blad het verder verklaar dat die tyd verby was dat die volk deur 'n keurig opgestelde manifes op 'n verkeerde weg gelei kon word.³¹

Soos reeds genoem, het die manifes wye publisiteit in die anti-Nasionale pers ontvang. Die **Sunday Times** het byvoorbeeld 'n hele bladsy aan die manifes gewy en dit in Afrikaans en Engels gepubliseer.³² Die manifes is deur **Die Suiderstem** as 'n "weldeurdagte verklaring" beskryf en volgens sy hoofartikel sou alle organisasies, behalwe die met Nasionaal-Sosialistiese sentimente, dit verwelkom.³³ Onder die opskrif "A Stroke for Freedom" het die **Rand Daily Mail** ook die manifes in 'n hoofartikel verwelkom. Die akademici is deur die dagblad beskryf as 'n groep persone wat die Afrikaner se belange op die hart dra en die Afrikanervolk verstaan. Om dié redes het die **Rand Daily Mail** hulle waarskuwing as van groot belang beskou.³⁴ **The Forum** het die dokument beskryf as "an important and courageous document."³⁵ Positiewe berigte oor die manifes het onder andere ook in **Ons Land** en **The Natal Daily News** verskyn.³⁶

29 Ibid.

30 **Die Transvaler**, 17.4.1941 (Redaksioneel).

31 **Die Burger**, 26.4.1941.

32 **Sunday Times**, 20.4.1941.

33 **Die Suiderstem**, 15.4.1941 (Redaksioneel).

34 **Rand Daily Mail**, 17.4.1941 (Redaksioneel).

35 **The Forum**, 19.4.1941.

36 **Ons Land**, 15.4.1941; **The Natal Daily News**, 15.4.1941.

Nieteenstaande die wye publisiteit en die feit dat die manifes in pamfletvorm oor die lengte en breedte van die land versprei is ³⁷, is daar geen bewyse dat die manifes enige merkbare impak op Afrikaners se denke gehad het nie. Dit kan met redelike sekerheid aanvaar word dat die VP-gesindes dit verwelkom het terwyl die Nasionaal-gesindes dit as VP-propaganda verwerp het. Dit het dus geen bydrae tot Afrikanereenheid gelewer nie, maar eerder tot die versterking van die verdeeldheid.

'n Tweede groep Afrikaners wat die nut en waarde van die parlementêre stelsel bevraagteken het, was die Nuwe Orde. Die dryfveer agter die beweging was Oswald Pirow. Pirow was 'n groot aanhanger van genl. Hertzog, maar het na die skeuring besluit om in die HNP aan te bly. Gedurende die loop van 1940 het hy begin om sy gedagtes oor Suid-Afrika se politieke stelsel al hoe meer te lug. Pirow was van mening dat Suid-Afrika 'n nuwe orde nodig gehad het, waarvan die kern 'n Nasionaal-Sosialistiese republiek moes wees. In Desember is sy idees in 'n pamflet, **Nuwe Orde vir Suid-Afrika**, uitgegee deur die Christelike Republikeinse Suid-Afrikaanse Nasionaal-Sosialistiese Studie Kring of Nuwe Orde, soos dit bekend sou staan, saamgevat. Die Nuwe Orde het die ondersteuning van 16 Volksraadslede gehad en het as groep binne die HNP gefunksioneer.³⁸ Daar sal later na hulle rol verwys word.

Gedurende dieselfde tydperk het die Afrikaner-Broederbond baie belang gestel in Suid-Afrika se staatkundige ontwikkeling. Die Bondsraad van die organisasie het hom in dié verband uitgespreek deur in Oktober 1940 'n mosie ten gunste van die republikeinse ideaal eenparig te aanvaar. Hierna het die Uitvoerende Raad van die AB in opdrag van die Bondsraad, die Kommissie insake Algemene Beleid aangestel wat moes begin om 'n grondwet vir 'n toekomstige republiek

³⁷ Die Burger, 26.5.1941.

³⁸ N.M. Stultz: **The Nationalists in Opposition 1934-1948**, pp.76-78.

op te stel.³⁹ Die kommissie het die eerste maal op 28 en 29 November 1940 in Bloemfontein vergader om met sy werk te begin. Die voorsitter van die kommissie was prof. L.J du Plessis van Potchefstroom en twee Stellenbosse akademici naamlik proff. H.B. Thom en C.G.W. Schumann het op die kommissie gedien.⁴⁰ Die Kommissie het sy opdrag voltooi en die finale voorstel is op 2 Junie 1940 eenparig goedgekeur. Nadat die konsepgrondwet aan dr. Malan voorgelê is, sou verdere stappe oorweeg word. Die komitee het voortgegaan en 'n voorstel goedgekeur waarvolgens 'n poging aangewend sou word om groter eenheid in Afrikanergeledere te bewerkstellig. Die besluit het die basis gelê vir die omvorming van die Kommissie insake Algemene Beleid in die Afrikaner-Eenheidskomitee wat as openbare liggaam moes poog om groter eenheid tussen die verskillende Afrikanerorganisasies te bewerkstellig.⁴¹

Die Afrikaner-Eenheidskomitee het op 9 Junie 1940 tot stand gekom. Dit het uit verteenwoordigers van die Herenigde Nasionale Party, Ossewa-Brandwag, die Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings en die Reddingsdaadbond bestaan.⁴² Prof. C.G. W. Schumann van Stellenbosch was by geleentheid lid van die komitee,⁴³ vermoedelik as verteenwoordiger van die RDB.

³⁹ A.N. Pelser: **Die Afrikaner-Broederbond: Eerste 50 Jaar**, p. 168.

⁴⁰ (INEG) PV 125 I.M. Lombard-versameling, lêer 2/7/1/1/1: Komitee vir Algemene Beleid: omsendskrywe, geen pleknaam, 29.10.1940.

⁴¹ (INEG) PV 93 H.F. Verwoerd-versameling, lêer 1/1/1: Notule van die Kommissie insake Algemene Beleid, 2.6.1940

⁴² M.J. Swart: **Afrikaanse Kultuuralmanak**, p. 171.

⁴³ (INEG) PV 125 I.M. Lombard- versameling, lêer 2/7/1/1/1: Sekr. van Afrikaner-Eenheidskomitee-D.F. Malan, Johannesburg, 26.8.1941.

Gedurende Desember 1940 het dr. J.F.J. van Rensburg, Administrateur van die Vrystaat, die nuwe kommandant-generaal van die OB geword. Met sy aanvaarding van die hoogste amp binne die OB het 'n nuwe gees in die OB vaardig geword. Dit het gou duidelik geword dat hy van die OB wou maak wat die Nasionaal-Sosialistiese Party in Duitsland was. Dit het beteken dat die OB die enigste erkende politieke organisasie in Suid-Afrika moes word. Hierdie nuwe benadering het die OB se leierskap in direkte konflik met die HNP gebring.⁴⁴

Op die jaarkongres van die HNP in die Transvaal gedurende Augustus 1941 het dr. Malan as hoofleier van die HNP 'n aanval op die OB en die Nuwe Orde geloods. Die Ossewa-Brandwag is gekritiseer vir sy toetrede tot die politieke terrein en die Nuwe Orde se verkondiging van 'n beleid van Nasionaal-Sosialisme is skerp veroordeel.⁴⁵ Dr. Malan se toespraak het 'n periode van wedersydse aanvalle tussen die HNP en die OB ingelui.

Prof A.C. Cilliers skryf in September 1941 in sy pamflet, **'n Nuwe Belofte vervat in 'n Vyfpunt-basis vir Volkseenheid**, dat die dreigende breuk tussen die organisasies te wyte is aan die gebrek aan die besef dat daar 'n essensiële eenheid tussen hulle bestaan op grond van sekere beginsels. Hy beweer dat die verdeeldheid bestaan weens 'n twis oor weë en middele en nie beginsels nie.⁴⁶

Nadat genl. Hertzog die politieke toneel verlaat het, het sy volgelingen hulle in die Afrikanerparty bevind. Op 24 Maart 1941 het die parlementêre leier van die AP, genl. Conroy, 'n skerp aanval op die Ossewa-Brandwag geloods omdat die

⁴⁴ A.J.H. van der Walt: **'n Volk op Trek**, pp. 32-38.

⁴⁵ **Die Burger**, 13.8.1941.

⁴⁶ A.C. Cilliers: **'n Nuwe Belofte vervat in 'n Vyfpunt basis vir Volkseenheid**, pp. 1-16.

organisasie 'n beleid van Nasionaal-Sosialisme voorgestaan het.⁴⁷

Groot was die verbasing toe genl. Hertzog op 22 Oktober 1941 verklaar het dat hy die breë beginsels van Nasionaal-Sosialisme ondersteun. Volgens genl. Hertzog het die gees van Nasionaal-Sosialisme die grondkenmerke uitgemaak van die grondwet van die ou Vrystaatse Republiek. Dit was dus heeltemal versoenbaar met die volksaard van die Afrikaner. Die stelsel sou ook beter werk as die stelsel wat in gebruik was, omdat dit nie die hebsug en magsug van persone en groepe sal bevorder en bevredig nie.⁴⁸ Volgens Oswald Pirow het genl. Hertzog die Nasionaal-Sosialisme soos gebaseer op die leerstuk van die Portugese diktator, Antonio Salazar, ondersteun.⁴⁹

Genl. Hertzog se verklaring het groot opgewondenheid in die OB-kamp tot gevolg gehad. Die ondersteuners van die Afrikanerparty was egter verward en in 'n penarie. Selfs Klasie Havenga, genl. Hertzog se vertroueling, kon nie op hierdie weg met die Generaal meegaan nie en 'n mate van politieke verwydering het tussen hulle ontstaan.

Volgens Scholtz kan hierdie aksentverskuiwing in die bejaarde Generaal se opvattinge toegeskryf word aan sy teleurstelling in die demokrasie. Hy het homself gesien as die slagoffer van die swakhede van die demokrasie. Weens al die klappe wat hy van die partypolitiek ontvang het, is dit te verstane dat hy kon begin twyfel in die goddelikheid van die stem van die volk.⁵⁰

⁴⁷ J.H. le Roux en P.W. Coetzer (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog II**, p. 737.

⁴⁸ **Die Transvaler**, 24.10.1941.

⁴⁹ O. Pirow: **J.B.M. Hertzog**, p. 259.

⁵⁰ J.H. le Roux en P.W. Coetzer (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog II**, pp. 737-745.

Die Generaal het sy verklaring opgevolg deur op 24 Februarie 1942 'n ope brief aan die Afrikanervolk te skryf. In die brief het hy die skuld vir die toestand waarin die Afrikanervolk hom bevind op die "huidige demokratiese-parlementêre regeringsvorm" geplaas. Dié regeringsvorm het 'n toestand van verlamme magteloosheid tot gevolg. Hy het ook 'n beroep gedoen op alle Afrikaners om, afgesien van hul partypolitieke verbintenisse, gereed te wees om die Afrikanervolk met nasionale toewyding te dien.⁵¹

Prof. A.C. Cilliers, deur sommiges beskou as die geestelike vader van Hertzogisme en adviseur vir die Afrikanerparty, kon nie die verklaring van genl. Hertzog net daar laat nie. In aansluiting by sy anti-outokrasie- en pro-demokrasie-standpunte soos vervat in sy pamflet, **Nasionale Volksorg en die Demokrasie**, het hy in Februarie 1942 'n verklaring uitgereik.⁵² Daarin het hy sy skok uitgespreek oor genl. Hertzog se nuwe standpunte. Hy het gesê dat hy glo dat genl. Hertzog verkeerd was in sy oordeel dat 'n beleid van Nasionaal-Sosialisme 'n oplossing sou bied vir die ekonomiese en politieke probleme van die wêreld.

Prof. Cilliers het toegegee dat die ou Vrystaatse Republiek nasionaal en sosialisties was, maar het die bewering dat dit in 1942 se terme Nasionaal-Sosialisties was, verwerp. Hy het verder gegaan en sy vertroue in die gelykheidsbeginsel van genl. Hertzog herbevestig. In die slotparagraaf het prof. Cilliers die feit dat genl. Hertzog homself nou op 'n politieke syspoor gerangeer het, betreur.⁵³

⁵¹ (SAB) A 32 J.B.M. Hertzog-versameling, band 110: J.B.M. Hertzog se ope brief aan die Afrikanervolk, 24.2.1942.

⁵² A.C. Cilliers: **Nasionale Volksorg en die Demokrasie**, pp. 56-61.

⁵³ (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item Po.4.4: Professor A.C. Cilliers' Reaction to General Hertzog's National Socialist Declaration, Stellenbosch, 25.10.1942.

Prof. Cilliers se verklaring het wye publisiteit in die media ontvang. **The Cape Times** het dit onder die opskrif "Genl. Hertzog's Fall from Grace" gepubliseer en **Die Suiderstem** het beweer dat die "Lig van Hertzogisme" deur Hertzog self vernietig is.⁵⁴ Berigte het onder andere ook in **The Friend** en die **Rand Daily Mail** verskyn.⁵⁵

Die Afrikanerparty het na genl Hertzog se verklaring stadig maar seker 'n meer positiewe houding teenoor Nasionaal-Sosialisme begin inneem. Op 23 Oktober 1942 het genl Conroy verklaar dat, na die val van die Smutsregering, die AP en genl. Hertzog in samewerking met die OB en die Nuwe Orde sal regeer. Die verkiesing van 1943 het egter niks goed vir dié drie groepe ingehou nie.⁵⁶

Genl. Hertzog het nooit die geleentheid gekry om Nasionaal-Sosialisme aktief te bevorder nie, want hy is op 21 November 1942 in Pretoria oorlede. So het daar 'n finale einde gekom aan sy groot rol in die politieke lewe van die Afrikaner.⁵⁷

Ten tye van die wedersydse aanvalle van die HNP en die OB, het die Eenheidskomitee verskeie pogings aangewend om die mate van Afrikanereenheid wat bestaan het, te handhaaf. Een van die belangrikste byeenkomste het op 1 September 1940 in Bloemfontein plaasgevind. Op hierdie vergadering is aan al die HNP se eise voldoen en is onder andere die HNP se status as die "enigste organisasie op die gebied van partypolitieke leiding" weer eens erken. Die besluite van die Eenheidskomitee is deur die Grootraad van die OB op 4 September bekragtig. Na dié gevoelige nederlaag teen dr.

⁵⁴ **The Cape Times**, 28.2.1942; **Die Suiderstem**, 28.2.1942.

⁵⁵ **The Friend**, 28.2.1942; **Rand Daily Mail**, 28.2.1942.

⁵⁶ G.D. Scholtz: **Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VIII**, pp. 202-203.

⁵⁷ J.H. le Roux en P.W. Coetzer (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog II**, p. 776.

Malan het dr. Van Rensburg in sy toesprake alles moontlik gedoen om die HNP onder verdenking te bring.⁵⁸

Die ernstige meningsverskil tussen die HNP en die Ossewa-Brandwag het egter veroorsaak dat die Afrikaner-Eenheidskomitee weinig of min sukses behaal het. Die laaste poging van die komitee om die HNP en die OB te versoen, het op 12 September 1941 plaasgevind. Die laaste vergadering van die komitee op 24 Oktober 1941 het sonder die FAK-, RDB-, en HNP-verteenwoordigers plaasgevind. Die RDB en die FAK het hulle aan die Eenheidskomitee onttrek omdat hulle nie met die politieke twis geassosieer wou word nie. Daarna het die komitee nooit weer vergader nie. Die breuk tussen die twee organisasies het finaal gekom met dr. Malan se beroep op 3 Oktober 1941 dat alle Nasionaliste uit die OB moet bedank.⁵⁹ Waarskynlik tot dr. Van Rensburg se ontnugtering het die OB, en nie die HNP nie, nou gedreig om ineen te stort nadat duisende Afrikaners die OB die rug toegekeer het omdat hulle die Nasionale Party as politieke tuiste verkies het.⁶⁰

Daar bestaan baie min dokumentasie oor die Stellenbosse akademici se betrokkenheid by die bedrywighede van die Ossewa-Brandwag. 'n Feit waaroor daar wel sekerheid bestaan, is dat 'n groot deel van die akademici wel sterk OB-sentimente gehad het. Onder hulle was proff. W.A. Joubert en J.A. Wiid.⁶¹ OB-sentimente kan voorts bespeur word in die verklaring wat die 53 dosente uitgereik het (kyk vorige afdeling) as reaksie op die aanval op die volksorganisasies. Die OB val sekerlik in die groep vir wie hulle in hul verklaring in die bresse getree het. 'n Verdere bewys van die algemene sentiment is die posisies

⁵⁸ A.J.H. van der Walt: 'n Volk op Trek, pp. 82-87.

⁵⁹ Ibid., pp. 93-96.

⁶⁰ G.D. Scholtz: Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VIII, pp. 189-190.

⁶¹ Persoonlike onderhoud met mev. H.M. Cilliers op 5.11.1990.

binne die OB wat sekere vooraanstaande akademici beklee het. Voorbeelde is die volgende: prof. E.C. Pienaar (hoofkommandant); prof. H.B. Thom (hoofkommandant); prof. J.G. Meiring (kommandant); prof. P.J. Schoeman (kommandant).⁶² Prof. J.A. Wiid was ook die voorsitter van die OB se stuuilaer oor landbou-aangeleenthede.⁶³

Met die uitbreek in Augustus 1941 van die openlike twis tussen die OB en HNP oor die OB se politieke bedrywighede, het die meeste van die akademici wat posisies binne die OB beklee het, aan die HNP getrou gebly. Hierdie houding word gedemonstreer op 'n vergadering waar 150 OB-offisiere van die agt kommando's van Stellenbosch en Somerset-Wes teenwoordig was. Daar het 138 van die offisiere hul ontevredenheid uitgespreek met die rigting waarin die OB gestuur is. Hulle het in besonder beswaar gemaak teen die feit dat die OB se leierskap die politieke leierskap van die HNP ontken het.⁶⁴

Die protes het daartoe bygedra dat verskeie van die Stellenbosse akademici soos proff. Schoeman, Thom, Pienaar en Meiring as offisiere geskors is.⁶⁵ As reaksie hierop het onder andere proff. Pienaar, Thom en Meiring as lede van die Ossewa-Brandwag bedank.⁶⁶

Ander akademici het egter die OB bly ondersteun. Een van die dosente wat aan die OB getrou gebly het, was prof. E.E. van Rooyen (Teologie). Op 17 September 1941 het hy dr. J.F. van Rensburg, kommandant-generaal van die OB, se vergadering

⁶² Die Burger, 22.8.1941.

⁶³ (INEG) PV 158 J.D. Jerling-versameling, lêer 29: Die Uitbou van die Ossewa-Brandwag tot die Omvattende Afrikaanse Volksbeweging, p. 5.

⁶⁴ Die Burger, 21.8.1941.

⁶⁵ Ibid., 22.8.1941.

⁶⁶ (US) 191 H.B. Thom-versameling, ongeorden: J.A. de Vos-H.B. Thom, Kaapstad, 20.8.1941 (aantekening op brief).

op Stellenbosch geopen.⁶⁷ In die eerste uitgawe van *Die O.B.*, die lyfblad van die Ossewa-Brandwag, skryf hy in November 1941 dat hy dankbaar was dat die OB nou sy eie blad het om al die vooroordeel en verdagmakery teen hom te weerlê.⁶⁸ Nog 'n dosent wat aan die OB lojaal gebly het, was prof. J.A. Wiid. *Die O.B.* berig in Januarie 1942 dat prof. Wiid 'n donasie aan een van die OB se fondse gegee het. Prof. Wiid het ook nog verskeie berigte met 'n historiese inslag vir die *O.B.* geskryf.⁶⁹

Die twis tussen die OB en HNP het dus groter verdeeldheid binne Afrikanergeleedere op Stellenbosch en in die land geskep. Die verdeeldheid binne die anti-oorlog groep in die Suid-Afrikaanse politiek was dus nou nie meer beperk tot die stryd tussen die Afrikanerparty en die HNP nie. Die Afrikaners wat vroeër die OB en die HNP ondersteun het, moes nou tussen die twee organisasies kies. Hierdie keuse het die verdere verdeeldheid tot gevolg gehad.

Die Ossewa-Brandwag het ná 1941 'n opdraande stryd teen die HNP voer. In die 1943-verkiesing het die HNP ongeveer 318 000 stemme op hom verenig. Dit het geopenbaar dat die party namens die meerderheid Afrikaners praat. Die OB het egter sy sukkelbestaan voortgesit en eers kort na die 1948-verkiesing heeltemal van die toneel verdwyn.⁷⁰

Die Nuwe Orde het op sy beurt Nasionaal-Sosialisme van binne die HNP verkondig. Dit het groot ongemaklikheid by die party se leiers veroorsaak. Gedurende 1941 het die HNP-leierskap 'n ernstige veldtog teen "groeppvorming" binne die HNP geloods. Op 14 Januarie 1942 het die Nuwe Orde aan die druk vanuit die HNP-leierskap toegegee en bekend gemaak dat hulle voortaan as 'n onafhanklike parlementêre groep gaan

⁶⁷ *Die Burger*, 18.9.1941.

⁶⁸ *Die O.B.*, 12.11.1941.

⁶⁹ *Ibid.*, 12.1.1942, 18.12.1942.

⁷⁰ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke denke van die Afrikaner VIII*, pp. 195-196.

funksioneer. Nadat die groep geen kandidate in die 1943-verkiesing gestel het nie, het dit van die politieke toneel verdwyn. Die Nuwe Orde het nooit enige noemenswaardige steun onder die dosente aan die US gehad nie.⁷¹

Die Afrikaners was dus teen die einde van 1941 in vyf groepe verdeel. Dié wat in die partypolitiek geglo het, het binne die Herenigde Nasionale Party, die Verenigde Party en die Afrikanerparty hulle politieke tuiste gevind. Die Afrikaners wat buite die partypolitiek wou staan, het hulle in die Ossewa-Brandwag en Nuwe Orde bevind. Van die 38 VP-Volksraadslede wat in 1939 na die opposisie oorgeloop het, was op hierdie stadium slegs nege in die HNP. Van die orige 29 Volksraadslede het drie bedank, tien het by die Afrikanerparty aangesluit en die ander sestien was lede van die Nuwe Orde.⁷²

Die Stellenbossers kon dus geen langdurige eenheid in Afrikanergeledere bewerkstellig nie. Inteendeel, die Afrikaner was teen 1942 van binne meer verdeel as ooit. Soos die veertigerjare egter gevorder het, het 'n groter mate van eenheid op politieke gebied ingetree. Die verdwyning van die OB en Nuwe Orde was die eerste stappe op dié pad. Na hulle gesamentlike oorwinning in die 1948-verkiesing sou die HNP en AP se paaie kort na die verkiesing ineenloop. Werklike Afrikanereenheid is dus op 'n natuurlike manier weer na 16 jaar bereik.

⁷¹ N.M. Stultz: *The Nationalists in Opposition 1934-1948*, pp. 77-78, 90; Persoonlike onderhoud met mev. M.H. Cilliers op 5.11.1990.

⁷² N.M. Stultz: *The Nationalists in Opposition 1934-1948*, p. 78.

HOOFSTUK 4

DIE STELLENBOSSE AKADEMICI EN DIE OORLOGSJARE

In hoofstuk 3 het die klem hoofsaaklik geval op die gebeure in die geledere van die anti-oorloggesindes. In hierdie hoofstuk word die oorloggesindes en anti-oorloggesindes se standpunte en optrede onder die soeklig geplaas. Weens historiese faktore was hierdie egter 'n baie emosionele tydperk van geskil in Afrikaner-geledere.

4.1 Suid-Afrika se toetrede tot die Tweede Wêreldoorlog

Teen die einde van die dertigerjare het die internasionale spanning al meer opgebou en het die Tweede Wêreldoorlog gedreig om uit te breek. Onder hierdie omstandighede het die kwessie van Suid-Afrika se toetrede tot 'n moontlike oorlog as deel van die Britse Ryk, sterk na vore getree.

Die houding van Suid-Afrikaners, en in besonder van die Afrikaners, teenoor Suid-Afrika se toetrede tot die Tweede Wêreldoorlog kan alleen verstaan word indien gebeure wat dié oorlog voorafgegaan het, in gedagte gehou word. Afrikaners het teen die agtergrond van die Eerste Wêreldoorlog en die gepaardgaande rebellie 'n sekere tradisie opgebou, wat 'n belangrike faktor in hulle houding ten tye van die Tweede Wêreldoorlog was.

Die Eerste Wêreldoorlog het gedurende Julie 1914 begin en op 4 Augustus het Brittanje oorlog teen Duitsland verklaar. Dit het die vraag laat ontstaan op welke wyse dit Suid-Afrika se posisie sou raak. Op een uitsondering na, was al die Suid-Afrikaanse koerante dit eens dat Suid-Afrika hom aan die kant van Brittanje moes skaar. Slegs **De Afrikaner** was van mening dat Suid-Afrika neutraal moes bly.

Vir baie Afrikaners was die Anglo-Boere-oorlog van skaars twaalf jaar tevore, nog vars in die geheue. Hoe kon daar nou van hulle gevra word om aan die kant van die veroweraar te veg? Van die meer stryd lustige Afrikaners het gewonder of dit nie die geleentheid was om die republieke se onafhanklikheid te herstel nie. Die Nasionale Party onder genl. Hertzog is enkele maande tevore gestig en daarom het verskeie Afrikaners hulle na hom gewend vir leiding.

Hertzog was in 'n baie moeilike situasie. Alhoewel hy nie ten gunste van die oorlog was nie, was hy van mening dat die Unie nie neutraal kon bly nie. Suid-Afrika kon slegs sy deelname beperk. Om dié rede het hy sy volgelinge gevra om die regering se leiding te aanvaar, kalm en rustig te bly en niks te doen wat die gemoedere van die Engelstaliges oploop sou sit nie.¹

Die Botha-regering het as deel van hulle oorlogspoging besluit om Duits-Suidwes-Afrika te annekseer. Die goedkeuring van die besluit deur die Unieparlement het die Afrikaner 'n geestelike skok gegee. Die besluit het ook ernstige teenstand van Afrikaners wat lede was van die Unie se verdedigingsmag uitgelok. Een van die eerste persone wat nie bereid was om aan die aanval op Duits-Suidwes-Afrika deel te neem nie, was kmdt.-genl. Christiaan Beyers, die hoof van die Verdedigingsmag. As Afrikaner en held van die Anglo-Boere-oorlog het Beyers op 15 September uit sy amp bedank. Dieselfde aand is genl. J.G. (Koos) de la Rey deur 'n konstabel doodgeskiet terwyl hy saam met Beyers in sy motor gery het. Laasgenoemde twee gebeure het as 'n tweede skok vir die Afrikaners gekom en het 'n gevoel van spanning binne die Unie laat ontstaan.

Die spanning het teen Oktober 1914 reeds baie opgebou deurdat verskeie vergaderings van pro- en anti-oorloggesindes gehou is. Drie gebeurtenisse sou egter die

¹ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner* VI, pp. 214-216.

spanning tot breekpunt dryf. Die eerste was die pro-oorloggesindes se ontwrigting van genl. De Wet se vergadering op 2 Oktober op Potchefstroom. Hierna is Beyers se toespraak tydens die herdenking van pres. Kruger se geboortedag op 10 Oktober ook ontwrig. Die laaste vonk was die oorstap van genl. S.G.(Manie) Maritz en sy kommando van die Verdedigingsmag na die Duitsers op 9 Oktober.

Nadat die regering krygswet afgekondig het en mense begin oproep het om te veg, het Beyers en genl. Christiaan de Wet op 29 Oktober verklaar dat hulle gaan protesteer met "het wapen in de hand." Openlike rebellie het dus uitgebreek. Daar was hoofsaaklik drie redes waarom mense aan die Rebellie deelgeneem het. Eerstens die strewe om die republieke se onafhanklikheid te herstel, tweedens het dit as uitweg gedien vir die wat opgeroep is en nie teen die Duitsers wou veg nie, en derdens het 'n groep dit as die geskikste metode van protes teen die regering se optrede gesien. Aangesien die rebelle swak georganiseer en bewapen was, is die Rebellie spoedig onderdruk en teen die einde van Desember was dit iets van die verlede.²

Die Rebellie het veral in die Vrystaat en Transvaal ondersteuning geniet. Vir die meerderheid Kaapse Afrikaners was hul jarelange Britse onderdaanskap vars in die geheue en daarom het hulle hulle aan die kant van die regering geskaar. Verskeie vooraanstaande en nasionaalgesinde Afrikaners soos adv. H.S. van Zyl en C.J. Langenhoven (Kaapse skrywer en politikus) het om hierdie rede die oorlog ondersteun.³ In dié gees het prof. dr. G.G. Cillie (Opvoedkunde) van Stellenbosch op 2 September 1914 die volgende voorstel op 'n vergadering ingedien: "That this meeting, realising the gravity of the crisis through which the Empire is passing and the tremendous issues at stake, is of opinion that all sections of the community should loyally pledge themselves to support the Government in all the

² Ibid., pp. 225-238.

³ Ons Land, 17.10.1914; De Vriend des Volks, 5.11.1914.

measures that may be taken for the defence of South Africa."⁴

Alhoewel die Rebelle van 1914 van korte duur was en relatief min Afrikaners daaraan deelgeneem het, was dit tog 'n baie belangrike gebeurtenis. Die Rebelle het Afrikaners weer opnuut herinner aan die smart, leed en vernedering van die Anglo-Boere-oorlog. Afrikaners het gevoel dat hulle regte as burgers vertrap is en dat die regering hom nie aan die wil van die Afrikanervolk steur nie.⁵ Hierdie gevoelens wat deur die Rebelle versterk is, sou 'n belangrike faktor in die Afrikanerpolitiek word.

Teen die einde van 1914 en aan die begin van 1915 het verskeie Kaapse Afrikaners egter 'n gesindheidsverandering ondergaan en hulle vir goed van die SAP losgemaak. Veral die gevangening en dood van verskeie Afrikaner heldefigure het hierdie proses in die hand gewerk. Nasionalisme het dus onder Afrikaners dwarsdeur die land daadwerklik begin groei. Die bereidwilligheid van die Afrikaners in Kaapland om nou tot die stigting van die NP in Kaapland oor te gaan, is 'n duidelike bewys van die houdingsverandering wat posgevat het.⁶

Die groei van nasionalisme sou hom voortsit en het in 1924 gelei tot 'n oorwinning by die stembus vir die Pakt tussen die Nasionale Party en Arbeidersparty. Alhoewel die Nasionale Party nie sesessie van die Britse Ryk verkondig het nie, was die party die draer van Afrikanernasionalisme en het almal geweet dat die regering van genl. Hertzog vreesloos vir die staatkundige soewereiniteit van Suid-Afrika en die belange van die Afrikaner sou veg.⁷

⁴ Rand Daily Mail, 3.9.1914.

⁵ O. Geyser en A.H. Marais (reds.): Die Nasionale Party I, pp. 233-234.

⁶ G.D. Scholtz: Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VI, pp. 245-247.

⁷ J.H. le Roux: Generaal J.B.M. Hertzog I, pp. 244-250.

Genl. Hertzog, wat die standpunt gesteun het dat die Unie die reg tot afskeiding van die Britse Ryk het, het onmiddellik begin om die soewereine onafhanklikheid van Suid-Afrika erken te kry. Die eerste tree na die doelwit het reeds in Julie 1925 gekom met die Britse regering se besluit om 'n afsonderlike Ministerie vir Dominiale Sake te stig. Dit het beteken dat die Britse regering 'n onderskeid getref het tussen die status van die Kolonies en Dominiums. Hertzog se oomblik van glorie het spoedig aangebreek. Tydens die 1926-Rykskonferensie is die Unie se posisie as Dominium d.m.v. die Balfour-verslag soos volg uiteengesit: "They are outonomous Communities within the British Empire, equal in status, in no way subordinate one to another in any aspect of their domestic or external affairs though united by a common allegiance to the Crown, and freely associated as members of the British Commonwealth of Nations." Alle onduidelikheid oor die Unie se soewereiniteit is dus uit die weggeruim en die Unie se status het op vaste grond berus.⁸

Met die bespreking van die Rykskonferensie se statusverklaring in die Volksraad het genl. Hertzog dit duidelik gestel dat Suid-Afrika in alle opsigte aan Brittanje gelyk was en nie tot enige buitelandse deelname verplig kon word nie. Volgens hom het Suid-Afrika die reg tot neutraliteit besit indien Brittanje tot 'n oorlog sou toetree. Die SAP-opposisie het op hulle beurt die klem laat val op die eenheid met die Britse Ryk. Hulle het Hertzog se standpunt oor neutraliteit in twyfel getrek, omdat die saak nie op die Rykskonferensie bespreek is nie. Die verskil in interpretasie het dit duidelik gemaak dat Suid-Afrika nog nie die einde van die debat oor sy konstitusionele posisie bereik het nie.⁹

Binne die Nasionale Party was 'n faksie wat van mening was dat Suid-Afrika se soewerein-onafhanklike status slegs binne

⁸ Ibid., pp. 256-258, 305-306.

⁹ Ibid., pp. 312-313.

'n republiek, afgeskei van die Britse Ryk, verskans en gewaarborg sou wees. Weens genl. Hertzog se groot persoonlike aanhang en sy teenstand teen 'n republiek, het 'n groot groep Nasionaliste die republikeinse ideaal laat vaar. 'n Kerngroep binne die NP sou egter voortgaan om hul vir die ideaal te beywer.¹⁰

Soos reeds in hoofstuk 1 aangetoon is, het die toenadering tussen Hertzog en Smuts aan die begin van die dertigerjare die vrees onder sommige Afrikaners laat ontstaan dat die NP standpunte oor die Unie se konstitusionele posisie versak kon word. Die feit dat genl. Hertzog gedurende die onderhandelinge oor samesmelting nie die Kaapse Nasionaliste kon oortuig dat hy op die behoud van NP beginsels gaan aandring nie, was dan ook 'n direkte oorsaak van die skeuring in Nasionale geledere in 1934. Vir baie Afrikaners was dit sedert 1914 'n gevestigde beginsel dat Suid-Afrika nie outomaties by Britse oorloë aan Britse kant betrokke moes wees nie. Die reg tot neutraliteit was vir Afrikaners 'n gevoelige en uiters belangrike saak.¹¹

4.2 Pro-oorlog en Anti-oorlog

Teen bogenoemde agtergrond het die Volksraad op 4 September 1939 besluit om wel aan Britse kant tot die oorlog toe te tree. Die verdeling van oorloggesinde teenoor anti-oorloggesinde het nou weer in 1939 'n wesenlike faktor in die Suid-Afrikaanse politiek geword.

Die Afrikaners het om veral twee redes die oorlog teengestaan. Ten eerste het hulle die oorlog as 'n Britse imperialistiese oorlog gesien waarin hulle geen belange het nie. Die oorlog is boonop deur die regering op hul afgedwing sonder dat die kiesers geraadpleeg is. Die tweede

¹⁰ Ibid., p. 321.

¹¹ Ibid., pp. 627-628, 640-641.

rede is veral deur die boere aangevoer omdat die oorlog hulle ekonomies geraak het. Die oorlog het naamlik die groeiende Duitse mark, waar veral Suid-Afrikaanse wol verkoop is, gesluit. Die meeste politieke kommentators is van mening dat 'n verkiesing in 1939 'n sterk anti-oorlog regering aan bewind sou plaas. Suid-Afrika se konstitusionele bande met Brittanje het ook weer 'n brandende politieke kwessie geword en Afrikaner republikanisme het oornag 'n sterk politieke krag geword.¹²

Verskeie van die prominente akademici aan die Universiteit van Stellenbosch was ook teen Suid-Afrika se deelname aan die oorlog gekant. Onder hulle tel verskeie van die akademici wat deel was van die Stellenbosse Versoeningsbeweging soos proff. E.C. Pienaar, H.B. Thom, J.A. Wiid, G.G. Cillie, P.J. Schoeman, S.M. Naude, W.A. Joubert en dr. A.C. Cilliers en P.J. van der Merwe.¹³

Die houding wat onder die groep geheers het, word weerspieël in artikels deur dr. A.C. Cilliers in die pers. In die artikels het hy genl. Smuts se motivering vir Suid-Afrika se deelname aan die oorlog verwerp. Volgens hom was die redenasie dat Suid-Afrika Brittanje se hulp nodig sou hê om homself te beskerm indien Duitsland die oorlog wen, 'n drogredenasie. Dr. Cilliers het aangevoer dat Suid-Afrika se hulp aan 'n verslane Brittanje hom eerder sou diskrediteer in die oë van 'n triomfantlike Duitsland en dat Brittanje dan niks aan Suid-Afrika se saligheid sou kon doen nie. Takties sou Suid-Afrika se beste posisie die van neutraliteit gewees het. 'n Verdere argument was dat genl. Smuts die blankes in Suid-Afrika in twee kampe geskeur het ter wille van die Britse Ryk. Die prys was, volgens dr. Cilliers, te hoog.¹⁴

¹² D. O'Meara: **Volkskapitalisme**, p. 121.

¹³ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. J.G. Meiring op 5.11.1990

¹⁴ (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item K.P.28: A.C. Cilliers-The Editor, **The Cape Argus**, Stellenbosch,

Daar was egter ook 'n groep dosente wat die regering se oorlogpoging ondersteun het. Onder die meer bekendes was proff. B.B. Keet (Teologie), B. Taute (Opvoedkunde), J.J. Smith (Afrikaans), N.J. Brummer (Filosofie), F.E.J. Malherbe (Afrikaans en Nederlands) en H.P. Cruse (Opvoedkunde). Sommige dosente het besondere redes gehad waarom hulle die oorlogpoging ondersteun het. So was proff. P. Serton (Geografie) en P. Battaerd (Fisiologie) sterk ondersteuners omdat hulle van Nederlandse afkoms was en Hitler Nederland eers ernstig bedreig en later beset het. Prof. J.L.M. Franken (Frans) was pro-oorlog omdat hy gedurende die Eerste Wêreldoorlog in België deur die Duitsers geïnterneer was. Alhoewel hy nooit in die openbaar standpunt ingeneem het nie, is daar vermoed dat die destydse rektor, prof. R.W. Wilcocks, ook pro-oorlog was. Die rede vir die vermoede was die feit dat hy gedurende die Eerste Wêreldoorlog in Duitsland aangehou is, en sy Duitse vrou sterk anti-Hitler en pro-oorlog was.¹⁵

Teen 1941 het prof. Cilliers egter, soos dit later sal blyk, aangaande Suid-Afrika se deelname aan die oorlog tot ander insigte gekom. In 'n reeks radiopraatjies gedurende 1941-1942 motiveer prof. Cilliers sy veranderde houding. Die praatjies is deur die regeringsgesinde koerante toegejuig en die inhoud is op 'n gereelde basis in koerante soos **The Cape Argus**, **Die Suiderstem**, **The Friend** en **Ons Land** gepubliseer.¹⁶ Die Unie van Suid-Afrika se Inligtingsburo is ook deur luisteraars versoek om van prof. Cilliers se praatjies te herhaal.¹⁷

22.7.1940; Ibid., item Po.1.15: ongeïdentifiseerde artikel aan die pers.

¹⁵ Persoonlike onderhoud met mev. M.H. Cilliers op 5.11.1990.

¹⁶ **The Cape Argus**, 28.7.1942; **Die Suiderstem**, 28.7.1942; **The Friend**, 8.7.1942; **Ons Land**, 14.7.1942.

¹⁷ (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item K.Po.259: P. Beukes-A.C. Cilliers, Pretoria, 17.7.1942.

Die Nasionaalgesinde pers was baie minder ingenome met prof. Cilliers se praatjies. Die **Burger** het berig dat baie luisteraars ontevrede was met die oorlogpropaganda wat al meer van die radiotyd in beslag geneem het. In 'n hoofberig het Die **Burger** ook die akademici op Stellenbosch wat die regering se oorlogpoging met hulle artikels geregverdig het, gekritiseer.¹⁸ Die **Transvaler** het 'n ernstige vraagteken geplaas agter die "oorlogspropagandiste" se motiewe. Dié dagblad het aangevoer dat daar nie van die Afrikaner verwag kon word om te vergeet wat die Britse Ryk aan hulle gedoen het nie.¹⁹

Vroeg in 1942 het prof. Cilliers sy nuwe standpunt aangaande die oorlog in 'n pamflet, **Afrikaners Ontwaak!**, uiteengesit. Uit die pamflet is dit duidelik dat, ná Japan se toetrede tot die oorlog aan die kant van Duitsland, prof. Cilliers die Spilmagte as 'n ernstige bedreiging vir die wêreld en Suid-Afrika beskou het. Vir hom was die oorlog nie meer net 'n Europese oorlog nie, maar 'n wêreldoorlog. Hy het in die pamflet die Afrikaners opgeroep om die bedreiging teen hul vaderland raak te sien en aktief teen te staan.²⁰

Prof. Cilliers se verandering van standpunt moet egter nie as 'n algemene tendens onder die akademici van Stellenbosch gesien word nie. Vanaf Februarie 1942 het prof. J.A. Wiid in **Die Matie**, blad van die Afrikaanse Nasionale Studentebond op die kampus van die Universiteit van Stellenbosch, 'n reeks artikels geskryf waarin hy die verloop van die oorlog bespreek het en 'n anti-oorlog standpunt gehandhaaf het.²¹ Van die ander akademici soos proff. H.B. Thom, P.J. Schoeman

¹⁸ Die **Burger**, 15.4.1941 (Redaksioneel); Ibid., 10.5.1941.

¹⁹ Die **Transvaler**, 21.2.1942.

²⁰ A.C. Cilliers: **Afrikaners Ontwaak!**, pp.20-32; Mev. Cilliers het bevestig dat die Japanese toetrede tot die oorlog die rede was waarom prof. A.C. Cilliers sy standpunt oor die oorlog verander het.

²¹ Die **Matie**, 28.2.1942, 6.3.1942, 13.3.1942, 26.5.1942.

en J.G. Meiring was ook steeds sterk teen die oorlog gekant.²²

Aangesien die meeste van die dosente aan die Universiteit van Stellenbosch hulle nie in die openbaar oor die politiek uitgespreek het nie, is dit moeilik om te bepaal hoeveel steun die pro- en anti-oorlogsgroepe op die kampus gehad het. Die algemene persepsie het egter bestaan dat die meerderheid van die dosente teen die oorlog gekant was.²³

Die Ossewa-Brandwag het gedurende die oorlogjare baie gegroei en was ook op Stellenbosch besonder sterk. Die beweging se militêre inslag en emosionele en opruiende vergaderings het die politieke atmosfeer op Stellenbosch baie laat verander. 'n Groot mate van onverdraagsaamheid het veral onder van die OB-gesinde dosente teenoor hul pro-oorlog-gesinde kollegas ontstaan. Sommige dosente het hulle vriendskap met ander laat vaar en van die dosente se kinders is in die strate gekarnuffel. Hierdie houding van onverdraagsaamheid was tot op daardie stadium totaal onbekend onder die personeel van die Universiteit van Stellenbosch.²⁴

Die Inligtingsburo van die Unie was so beïndruk met prof. Cilliers se laaste pamflet wat die regering se oorlogpoging ondersteun het, dat besluit is om dit as die basis vir 'n rolprent te gebruik. In die rolprent, "Heritage-Ons Erfenis", het prof. Cilliers die dreigende gevare teen die Unie bespreek. Die rolprent is afgesluit met 'n beroep deur hom op alle Afrikaners om hulle politieke verskille agter te laat en hulle deel ter verdediging van die Unie by te dra.²⁵

²² Persoonlike onderhoud met prof. J.G. Meiring op 5.11.1990.

²³ Ibid.; Mev. Cilliers huldig ook die mening.

²⁴ Persoonlike onderhoud met mev. M.H. Cilliers op 5.11.1990.

²⁵ (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item K.P.51: P. Beukes-A.C. Cilliers, Pretoria, 2.6.1942.

Die rolprent is baie goed deur 'n groot deel van die bevolking ontvang en is deur sommige beskryf as die beste rolprent wat tot op daardie stadium in Suid-Afrika vervaardig is.²⁶

Gedurende 1942 het prof. Cilliers sy standpunt oor die oorlog verder verfyn en het hy die oorlogkwessie aan Suid-Afrika se interne politieke probleme gekoppel. Volgens hom was die dringendste probleem in Suid-Afrika die kleurprobleem. Hy het gevoel dat die twee wit "rasse" so gou moontlik moet integreer sodat hulle die anderkleuriges kon segregeer op 'n permanente en aanvaarbare wyse. Hierdie vraagstuk het aan Suid-Afrikaners een van twee keuses in die oorlog gelaat. Hulle kon aan die een kant of wag dat hulle deur die Duitsers oorspoel word of oor 'n geslag of twee deur die swart massas verdring word, of hul kon aan die ander kant werk vir 'n Geallieerde oorwinning en dan in samewerking met hul goedgesinde Europees-beheerde bure, die kleurprobleem vir ewig oplos.

Volgens prof. Cilliers sou Duitsland, in geval van 'n oorwinning deur die Spilmagte, al die Britse, Belgiese en Franse kolonies in Afrika annekseer. Dit sou die Boererepubliek, waarvan so baie Afrikaners gedroom het, tussen 'n gordel van Duitse gebiede ten noorde van die Oranje- en Limpoporivier en 'n Duits-geannekseerde Simonstad laat. In dié omstandighede sou die Boererepubliek nie lank kon voortbestaan nie, omdat rassekonflik dit sou vernietig. Hy het voorts 'n beroep op die VP-regering gedoen om sy rassebeleid uit te spel sodat die Afrikaners wat bang is hulle word in geval van 'n Geallieerde oorwinning ondergeploeg, van dié vrees ontslae kan raak en die oorlogkwessie op meriete kon beoordeel. Volgens hom is die oorlogkwessie nie op meriete bespreek nie, maar op grond van

²⁶ (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item Ku.2.1: C.F. Coley-A.C. Cilliers, Johannesburg, 30.10.1942.

party-affiliësie.²⁷

Prof. Cilliers het ook 'n sterk saak uitgemaak vir die handhawing van die gelykheidsbeginsel en het geglo dat Suid-Afrika minder verdeeld sou wees oor o.a. die oorlogkwessie indien alle partye die gelykheidsbeginsel konstant sou uitleef. Volgens dié gelykheidsbeginsel moes Suid-Afrika se politieke stelsel so ingerig word, dat sensitiewe politieke besluite slegs geneem kon word indien dit die ondersteuning van die meerderheid Afrikaanstaliges en Engelstaliges gehad het.²⁸

Soos reeds in die vorige hoofstuk vermeld is, het veldm. Smuts op 7 Julie 1943 'n algemene verkiesing gehou. Die Verenigde Party wat die verkiesing oor die oorlogkwessie gevoer het, het 'n klinkende oorwinning behaal deur hulle aantal setels van 70 tot 89 te vermeerder. Saam met sy bondgenote in die oorlogkoalisie het hulle 64 % van die stemme getrek en 105 kiesafdelings verower. Die Herenigde Nasionale Party kon sy aantal setels egter slegs met twee verhoog tot 43. Die Afrikanerparty kon geen setels verower nie.²⁹ Genl. Smuts was baie verheug oor die uitslag en het dit as "the most spectacular victory in the history of the Union" beskryf. Volgens hom het die Suid-Afrikaanse kiesers sy oorlogverklaring met 'n meerderheid van twee teen een goedgekeur.³⁰ Wanneer daar in gedagte gehou word dat in getalle die Afrikaanstaliges die Engelstaliges oortref het, is dit volgens die verkiesingsuitslae duidelik dat meer as 140 000 Afrikaanstaliges vir die VP moes gestem het.³¹ Volgens J.L. Gray se berekeninge het 31.9% van die

²⁷ A.C. Cilliers: *Studies in Braille for those who will not see*, pp. 15-17, 25-28.

²⁸ *Ibid.*, pp. 26-27.

²⁹ J.L. Gray: *How the Nation Voted (Common Sense*, volume 5, Augustus 1943, pp. 6-9); *Die Transvaler*, 31.7.1943.

³⁰ *The Star*, 31.7.1943.

³¹ Die VP en die HNP het onderskeidelik 431 171 en 317 932 stemme op hul verenig.

Afrikaanstalige stemgeregtigdes die VP ondersteun.³² Die pro-oorloggroep onder die Stellenbosse dosente was dus deel van 'n groter groep Afrikaners wat wel Suid-Afrika se deelname aan die oorlog ondersteun het.

Die algemene persepsie dat die meerderheid van die dosente aan die US teen die oorlog gekant was, word ondersteun deur die feit dat die HNP in die 1943-verkiesing die kiesafdeling Stellenbosch van die VP afgeneem het. Stellenbosch was een van slegs twee kiesafdelings wat die HNP van die VP kon afneem. Dr. Karel Bremer is met 'n meerderheid van 344 stemme oor sy teenstander, A.A. Krige, tot Volksraadslid verkies. Na die 1943-verkiesing het die Nasionaliste dié kiesafdeling nooit weer aan die VP afgestaan nie.³³

Die betekenis van die verkiesingsuitslag was egter nie so eenvoudig soos wat die VP dit wou afmaak nie. 'n Groot deel van die waarheid oor baie Afrikaners se houding in die verkiesing lê opgesluit in die woorde van dr. Malan op 'n verkiesingvergadering. Hy het verklaar: "Hy (Smuts) het dit 'n kakieverkiesing gemaak omdat hy weet dat daar in elke oorlog 'n seksie is wat teen die oorlog is, maar wat, as hulle eers daarin is, sê: Laat ons eers die oorlog deursien - as die oorlog verby is, kan ons met die regering afreken."³⁴

Ander faktore wat 'n rol in die verkiesing gespeel het, was die verdeeldheid binne Afrikanergeleedere wat daartoe gelei het dat Afrikanerstemme verdeel is en groot groepe Afrikaners buite stemming gebly het. Die feit dat die Geallieerdes die oorlog aan die wen was, het ook in veldm. Smuts se guns getel. Die laaste belangrike feit om in gedagte te hou is dat die VP slegs agt setels van die HNP

³² J.L. Gray: *How the Nation Voted* (Common Sense, volume 5, Augustus 1943, pp. 6-9).

³³ R. Weide: *Volledige Verkiesingsuitslae van Suid-Afrika, 1910-1986*, geen bladsynommers.

³⁴ *Die Burger*, 19.6.1943.

buitgemaak het. Die ander nuwe setels wat die VP gewen het, was setels wat deur lede van die Afrikanerparty en Nuwe Orde gehou was.

Behalwe die feit dat die uitslag van die verkiesing aangetoon het dat die meerderheid van die Suid-Afrikaanse kiesers die oorlogpoging teen 1943 ondersteun het, het dit ook enkele ander sake na vore gebring. Die eerste was dat die HNP die enigste party was wat namens die Afrikaner kon praat en dat die HNP die enigste party was wat 'n alternatiewe regering kon daarstel. Meer belangrik was egter die feit dat, in die woorde van Roberts en Trollip, die HNP "a very probable alternative government in the not too distant future" geword het.³⁵

4.3 Geweld en Internering

Soos Suid-Afrika al dieper in die oorlog betrokke geraak het, het die spanning tussen teenstanders en ondersteuners van die oorlog ook toegeneem. Kort na Suid-Afrika se toetrede het die regering kampe in verskillende dele van die land laat oprig. Rekrute het hier hul opleiding ontvang. In sommige dele van die land was die verhouding tussen die soldate en die burgerlike bevolking normaal, maar in ander dele was dit baie gespanne. By enkele geleenthede het dit op geweld uitgeloop.³⁶

Een van die voorvalle van geweld het gedurende Augustus 1940 op Potchefstroom plaasgevind. Van die begin van die oorlog af was daar groot onmin tussen die studente van die Potchefstroomse universiteitskollege en die soldate. Op dié dag het 'n groep soldate die manskoshuis van die

³⁵ N.M. Stultz: *The Nationalists in Opposition 1934-1948*, pp. 88-90.

³⁶ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VIII*, pp. 253-254.

universiteitskollege bestorm en groot skade aan die gebou en meubels aangerig. Die voorval het groot verontwaardiging by teenstanders van die oorlog verwek.³⁷

'n Storm van protes oor die voorval het op Stellenbosch losgebars. Die Verteenwoordigende Studenteraad het die volgende telegram aan die Studenteraad van die PUK gestuur: "Ons het met die diepste afkeuring kennis geneem van die brutale aanval op u Universiteitskollege. Ons wens ons innige meegevoel met u uit te spreek as slagoffers van die bandeloosheid en gebrek aan dissipline wat die lede van die gemeenskap aan derglike aanrandings blootstel. Stellenbosch voel met u."³⁸

Stellenbosch se afkeur in die voorval is ook op 'n protesvergadering uitgespreek. Ten spyte van gietende reën is die vergadering, toegesprek deur proff. J.A. Wiid (Geskiedenis) en P.J. Schoeman (Bantoetale en Volkekunde) en dr. P.J. van der Merwe (Geskiedenis), deur 1 200 studente, dosente en lede van die publiek bygewoon. Mnr. D.G. Franzen (Staatshuishoudkunde) het as voorsitter opgetree. Die sprekers het die gewelddadige voorval by die PUK as simptome van die aanval op die Afrikaanse universiteite beskou. Dr. Van der Merwe het gesê dat die vyande van die Afrikaner al hul haat op die Afrikaanse universiteite gekonsentreer het. Allerlei lasterlike stories is ook oor Stellenbosch versprei. Die rede vir dié optrede was dat die Afrikaanse ideale en gesindhede op die universiteite gekweek word. Die sprekers het hulle sterkste afkeur van die gebeure uitgespreek en die studente aangemoedig om sterk te staan vir hulle saak sonder om geweld uit te lok.³⁹

Geweld binne Suid-Afrika het ook uit 'n ander oord gekom. Binne die Ossewa-Brandwag is 'n kleiner groep, die

³⁷ Die Transvaler, 11.8.1940.

³⁸ Die Burger, 9.8.1940.

³⁹ Die Burger, 9.8.1940.

Stormjaers, gevorm. Hulle het hulle aan misdrywe soos die sabotasie van telefoonverbindinge en kragdrade, roof van geld, ontvoering, aanranding en soms moord skuldig gemaak. In 'n poging om die geweld te voorkom, is persone wat aan kleiner misdade skuldig was, verdagtes wie se sake nie bewys kon word nie en ander persone wat moontlik vir die staat 'n bedreiging kon wees bv. Duitsers, in interneringskampe geplaas. Die regering het die reg gehad om enige persoon sonder verhoor in die kampe aan te hou. Hierdie reg tot aanhouding sonder verhoor het tot misbruik gelei en dikwels is persone aangehou bloot op grond van die feit dat hulle die regering op beginselgronde teengestaan het.⁴⁰

Gedurende Oktober 1946 het prof. A. Heydorn (Ingenieurswese) van die Universiteit van Stellenbosch protes aangeteken omdat meer as 500 persone 'n jaar en 'n half na die staking van vyandelikhede, steeds in die Baviaanspoort-interneringskamp aangehou is. Daar was ook 'n groot aantal Duitse gesinne in kampe in Rhodesië aangehou. Volgens prof. Heydorn was die mense se enigste "oortreding" dat hulle op skepe was wat naby die Suid-Afrikaanse kus onderskep is en dat ander op plase en sendingstasies in Midde-Afrika gewerk het. Hy het geëis dat die persone so gou moontlik na hulle plek van herkoms teruggestuur moes word.⁴¹ Die regering se optrede rondom die interneringskampe het baie bitterheid onder Afrikaners veroorsaak en sou ten tye van die 1948-verkiesing teen die regering tel.

4.4 Die sluiting van vrede

Gedurende Januarie 1943 het Franklin D. Roosevelt (VSA), Winston Churchill (Brittanje) en Josef Stalin (Rusland) in Casablanca ooreengekom dat die oorlog teen Duitsland net

⁴⁰ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VIII*, pp. 254-262.

⁴¹ *Die Burger*, 29.10.1946.

beëindig sal word wanneer Hitler onvoorwaardelik oorgee. Teen die einde van 1944 het dit geblyk dat die oorlog nie veel langer sou duur nie. Om die sake te reël vir wanneer die Duitse magte ineenstort, het die drie leiers weer op 3 Februarie 1945 by Jalta (in die Krim-Skiereiland) vergader. Op hierdie byeenkoms het Rusland daarin geslaag om sy houvas op Sentraal-Europa te verstewig deurdat besluit is om Duitsland in besettingsones te verdeel. Alhoewel Smuts bekommerd was oor die uitbreiding van Russiese invloed ⁴² het hy tog in die Volksraad verklaar: "It is one of the greatest things in history . . . There is now amongst the Great Powers . . . after this consultation at Yalta a unity of action that is a guarantee for the future of the world. That is what Yalta signifies."⁴³

Die Nasionaliste in Suid-Afrika het egter baie krities teenoor die besluite van Jalta gestaan omdat hulle daarin 'n oorwinning vir die kommunistiese Russe gesien het. Prof. A.C. Cilliers het hierdie siening van die HNP gedeel. Soos hy gekant was teen die manier waarop genl. Smuts Suid-Afrika die oorlog ingeneem het, was hy ook gekant teen die manier waarop Smuts Suid-Afrika die vrede wou inneem. Volgens prof. Cilliers het Smuts agter Brittanje aan, die vredesproses ingegaan en nie die kiesers of Volksraad geraadpleeg nie. Hy het dr. Malan aangemoedig om die saak teen te staan deur 'n spesiale mosie in die Volksraad in te dien.⁴⁴ Prof. Cilliers se standpunte is baie krities deur die Engelse pers ontvang. Binne 'n jaar het die Russiese bedreiging waarteen die GNP en prof. Cilliers gewaarsku het, egter 'n duidelike werklikheid geword.⁴⁵

⁴² G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VIII*, pp. 406-408.

⁴³ *Debate van die Volksraad*, deel 51, 14.3.1945, kol. 1370.

⁴⁴ (US) 1 D.F. Malan-versameling, item 1/1/2163: A.C. Cilliers-D.F. Malan, Stellenbosch, 22.2.1945.

⁴⁵ *The Cape Times*, 6.3.1946.

AFDELING B
STELLENBOSSE AKADEMICI EN GROEPSVERHOUDINGE

Sedert die koms van die blanke na die suidpunt van Afrika, het die gebied wat na 1910 as die Unie van Suid-Afrika bekend gestaan het, se bevolking in 'n al groter mate 'n plurale karakter begin aanneem. Volgens die 1936-sensus is die Suid-Afrikaanse bevolking verdeel in vier rasse-groepe. Uit die totaal van 9 589 898 inwoners was 20,9 % blankes, 68,8 % swartes, 8 % Kleurlinge en 2,3 % Asiate.¹ Die blankes het hoofsaaklik Afrikaans en Engels as moedertaal gebesig. Van die blankes was 55.9 % Afrikaanstalig en 39.1 % Engelstalig.² Verskeie ander kleiner groepe blankes soos Jode, Portugese en Italianers het ook in Suid-Afrika voorgekom. Binne swart geledere was hulle ook verdeel in verskillende volke soos Xhosas, Zoeloes, Vendas ens.

Binne hierdie plurale bevolking moes die Afrikaner met sy unieke taal en kultuur vir homself 'n posisie vind en 'n toekoms verseker. Die groot verskeidenheid van groepe wat almal ook hulle posisie wou verbeter, het die probleem geskep van botsende en mededingende belange en aspirasies.

As leidende en gevestigde Afrikaner akademiese instelling is van die Universiteit van Stellenbosch verwag om ook op hierdie gebied leiding te gee. Die doel van hierdie afdeling is om ondersoek in te stel na die standpunte van Stellenbosse akademici en die neerslag wat dit gevind het in die verhoudingsproblematiek.

¹ In reële terme was daar dus 2 003 857 blankes, 6 596 689 swartes, 219 691 Asiate en 769 661 Kleurlinge.

² Offisiële Jaarboek van die Unie van Suid-Afrika en van Basoetoland, Betsjoeanaland-protektoraat en Swaziland, 1940, pp. 1032 en 1042.

HOOFSTUK 5

STELLENBOSSE AKADEMICI SE STANDPUNTE TEN OPSIGTE VAN DIE ENGELSTALIGES EN JODE

Die Afrikaners en Engelstaliges het om die politieke mag met mekaar meegeding. Aangesien die twee groepe in 'n groot mate verskillende lojaliteite gehad het, het dit tot ernstige twis tussen hulle aanleiding gegee. 'n Twis wat ook na die kulturele front oorgespoel het. Die immigrasie van Jode het die problematiek verder verdiep.

5.1 Engelstaliges

Met Unie-wording het daar onder die blanke kiesers oorwegend drie partypolitieke rigtings bestaan. Die regerende Suid-Afrikaanse Nasionale Party het uit die drie provinsiale partye bestaan wat voor Uniewording in Kaapland, Transvaal en Oranje-Vrystaat aan bewind was.³ Die ander twee partye was die Arbeidersparty onder leiding van kol. F.H.P. Creswell en die Unionisteparty onder leiding van dr. L.S. Jameson.

Die Arbeidersparty se steun was hoofsaaklik tot die werkers in die groot stede beperk. In die res van die Unie is die politieke stryd dus tussen die SAP en Unioniste Party gevoer. Die grootste verskil tussen die twee partye was die feit dat die SAP se ondersteuners oorwegend Afrikaanstalig en die Unionisteparty se ondersteuners hoofsaaklik Engelstalig. Albei partye het groter samewerking tussen die twee taalgroepe, 'n eie weermag en immigrasie uit Europa voorgestaan. Die Unioniste se grootste twispunt met die regering was die teenwoordigheid van 'n persoon soos genl.

³ In Kaapland was dit die Suid-Afrikaanse Party, in die Transvaal die Het Volk-party en in die OVS die Orangia-Unie.

J.B.M. Hertzog, 'n uitgesproke vegter vir die regte van die Afrikaner, in die kabinet.⁴

Die poging van die SAP om 'n politieke vereniging van Afrikaners en gematigde Engelstaliges te skep, sou egter nie lank hou nie. Alhoewel Hertzog heeltemal bereid was om Botha se beleid van konsiliasie tussen Afrikaans- en Engelstaliges te ondersteun, het hy egter, namate dit duidelik geword het dat Botha bereid was om toegewings ten koste van die Afrikaner se taal en kultuur te maak en dat Afrikaans in die praktyk 'n tweederangse behandeling gekry het, al meer kritiek begin uitspreek ten opsigte van die beleidsrigtings van die Botha-regering.⁵ Botsings tussen Hertzog en Botha sou ook nie net tot die kwessie van taal en kultuur beperk bly nie; Suid-Afrika se posisie ten opsigte van Brittanje sou ook tot 'n twispunt ontwikkel.

Die probleem om werklike gelykheid tussen Afrikaans en Engels te verseker, het reeds kort na die opening van die eerste sitting van die Unie-Parlement geblyk. Kol. C.P. Crewe, Unioniste LV vir Oos-Londen, het 'n mosie ter tafel gelê waarin beweer is dat die Vrystaatse Onderwyswet in stryd met die grondwet was.⁶

Die debat wat hierop gevolg het, het amper op 'n breuk tussen Botha en Hertzog uitgeloop. In 'n poging om 'n stryd tussen die twee taalgroepe te voorkom, het Botha die saak na 'n gekose komitee laat verwys. Hertzog het vasgestaan by die beginsel dat moedertaalonderrig verpligtend moes wees, terwyl sy opposisie die standpunt gehandhaaf het dat die ouers self moes besluit oor die medium van onderrig vir hulle kinders. As kompromis het Hertzog toegestem dat

⁴ C.F.J. Muller: **Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis**, pp. 389-390.

⁵ J.H. le Roux, P.W. Coetzer en A.H. Marais (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog I**, pp. 129-133.

⁶ **Debate van die Volksraad**, geen volume nommer, 24.11.1910, kol. 269.

moedertaalonderrig tot standerd vier verpligtend gemaak moes word en dat die ouers daarna self oor die medium van onderrig kon besluit. Hertzog was baie ongelukkig oor die weifelende houding wat die regering oor die taalvraagstuk ingeneem het.⁷

Naas die stryd op taalgebied het die bepaling van Suid-Afrika se verhouding met Brittanje 'n oorheersende politieke invloed op betrekkinge tussen Afrikaans- en Engelstaliges uitgeoefen. Daar het geen saambindende gemeenskaplike "Suid-Afrika Eerste"-gevoel bestaan nie. Baie Engelstaliges het Brittanje en die Britse Ryk se belange voor Suid-Afrika se belange geplaas. Die Afrikaners het geglo dat Suid-Afrika se belange voorop gestel moes word en het hulle teen Britse dominasie verset.⁸

Hierdie verskil in standpunt het gedurende 1914 duidelik in die twee taalgroepe se reaksie op die regering se besluit om saam met Brittanje Duitsland te beveg, na vore gekom. Die Engelstaliges het die besluit heelhartig ondersteun, terwyl sommige Afrikaners bereid was om die wapen in 'n rebellie teen die regering op te neem. Hierdie uitbarsting het die Afrikaners se antagonistiese houding t.o.v. die Engelstaliges verder versterk. Afrikaners het hulself hierna in 'n nog groter mate agter Hertzog met sy sterk standpunte ten gunste van die regte van die Afrikaner, gekonsolideer.⁹

Afrikanerreaksie op die taal- en politieke vraagstukke het gelei tot die stigting van die Nasionale Party in 1915. Die nasionalistiese Afrikaners het nou 'n party gehad wat hom vir die kulturele belange van die Afrikaner sou beywer. Die

⁷ J.H. le Roux, P.W. Coetzer en A.H. Marais (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog I**, pp. 127-130.

⁸ G.D. Scholtz: **Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VI**, p. 145.

⁹ T.R.H. Davenport: **South Africa: A Modern History**, pp. 271-272.

steun vir hierdie denkrigting was so sterk dat die NP in 1924 as deel van die Pakt die algemene verkiesing teen die SAP gewen het. Hertzog was nou in 'n posisie om uitvoering te gee aan sy "tweestroombeleid" waarvolgens die twee taalgroepe afsonderlik langs mekaar moes ontwikkel, totdat hulle eendag sou saamvloei tot 'n enkele Suid-Afrikaanse nasie met twee tale. Genl. Hertzog was daarvan oortuig dat Suid-Afrika se konstitusionele ondergeskiktheid aan Brittanje die oorsaak was van die Engelstaliges se meerderwaardige houding teenoor onafhanklikheidsgesinde Afrikanernasionaliste. Dit was volgens Hertzog nie net vir Suid-Afrika se selfrespek en nasionale selfstandigheid nodig om die Unie se konstitusionele posisie ten opsigte van Brittanje uit te klaar nie, maar ook omdat die onderhorigheidsgedagte belemmerend op die verhouding tussen die twee blanke groepe ingewerk het. Deur middel van die Balfour-verklaring (1926), die Statuut van Westminster (1931) en die Statuswette (1934) het Hertzog Suid-Afrika se konstitusionele onafhanklikheid ten opsigte van Brittanje erken gekry. Dit het aan Afrikaners groter selfvertroue gegee om met hul Engelstalige landgenote saam te werk.¹⁰

In die vroeë dertigerjare het Suid-Afrika ernstige ekonomiese probleme gehad en wou Hertzog graag die kleurvraagstuk oplos. In 'n poging om die probleme op te los, het Hertzog 'n koalisie met Smuts en die SAP gesluit. Met die nuwe selfvertroue gebou op Suid-Afrika se erkende status het die meerderheid Afrikaners saam met genl. Hertzog in koalisie ingegaan. Nadat die koalisie op verskeie gebiede sukses behaal het, het die NP en SAP besluit om saam te smelt. Sommige Afrikaners was egter nie bereid om saam met Engelstaliges wat volksvreemde standpunte gehandhaaf het, in 'n politieke eenheid te gaan nie. Hierdie verdeling of skeuring op politieke gebied het die Afrikaner

¹⁰ Die stigting van die Nasionale Party en genl. Hertzog se stappe om die Unie van Suid-Afrika konstitusioneel onafhanklik te maak, word breedvoerig in hoofstukke 1 en 2 bespreek.

gekonfronteer met sekere keuses. As leidende Afrikaner opvoedkundige inrigting moes die US se akademici ook bepaalde keuses uitoefen soos in Afdeling A uiteengesit.¹¹

In hierdie hoofstuk is slegs die invloed van die GNP-Afrikaners se houding teenoor die Engelstaliges op hulle besluit om nie te smelt nie, van belang. Wanneer dieper gedelf word as bloot die konstitusionele eise wat die groep gestel het, is dit duidelik dat Afrikanernasionalisme op daardie stadium die vorming van 'n republiek en kulturele isolasie of die afsonderlike handhawing van hulle kultuur, voorgestaan het. Die nasionalistiese Afrikaners wat die GNP en dr. Malan ondersteun het, het egter nie meer, soos in die twintigerjare, geglo dat die Afrikaner se kultuur nie die druk van die Engelse kultuur sou kon weerstaan nie. Volgens die GNP ondersteuners het die probleem daarin bestaan dat die Engelstaliges nie bereid was om soos die Afrikaanstaliges, Suid-Afrika as hul vaderland te aanvaar nie. Die tweestroombeleid van Hertzog het wel die Afrikaner se kultuur tot die gelyke van die Engelse kultuur laat ontwikkel, maar dit het niks aan die Engelstaliges se houding teenoor en gehegtheid aan Brittanje verander nie. Volgens Malan en sy volgelinge het die verandering in die Engelstaliges se houding nie bestaan, soos wat Hertzog beweer het nie. As toets hiervoor het hulle die vlag- en volksliedkwessie, die deelbaarheid van die kroon en neutraliteit aangelê. Malan en sy ondersteuners het geglo dat die Engelstaliges 'n onassimileerbare deel van die blanke bevolking sou bly totdat hul oortuig was dat hulle hul houding teenoor Suid-Afrika moes verander.¹²

Prof. N.J. Brümmer (Filosofie) van Stellenbosch het ook die Gesuiwerde Nasionale Party van dr. Malan se mening gedeel

¹¹ Die redes vir sommige Afrikaners se onwilligheid tot samesmelting, is volledig in Afd. A bespreek.

¹² N.M. Stultz: **The Nationalists in Opposition 1934-1948**, pp. 37-38.

dat die Engelstaliges nie deel van die Afrikaanse volk¹³ was nie. Hy het gesê dat alhoewel hulle in Suid-Afrika woonagtig was, hulle weens hulle eenheidsband met Brittanje nie deel van die Afrikaanse volk was nie. Hy het geen refleksie op die Engelstaliges gewerp nie. Volgens Brümmer was hul egter bloot net lede van 'n ander trotse volk. Lede van die Afrikaanse volk het 'n eenheidsgevoel en gesamentlike lojaliteit aan die Unie van Suid-Afrika gehad.¹⁴

Dr. A.C. Cilliers was van mening dat die GNP en sy ondersteuners die klem op nasionale en kulturele waardes geplaas het. Die Verenigde Party het op sy beurt die klem op die ekonomiese en materiële waardes geplaas. Hierdie klemverskil het die verskille in waardes wat ook tussen die meeste Afrikaans- en Engelstaliges geheers het, uitgewys. Ten spyte van die verskille in waardes het Afrikaanstaliges nie 'n anti-Engelse standpunt gehad nie. Volgens Cilliers is die Afrikaanstaliges se pro-Afrikaanse gevoel dikwels as anti-Engels gesien. Voorts het hy geoordeel dat dit eerder die Engelstaliges was wat 'n anti-Afrikaanse standpunt gehandhaaf het.¹⁵

Volgens Cilliers was die enigste pad waarlangs Suid-Afrika se twee blanke volke (die term "ras" was verkeerdelik toe die gangbare) verenig kon word, die weg van politieke onafhanklikheid van Brittanje. Engelstaliges sou dus bereid moes wees om Suid-Afrika se konstitusionele bande en simbole wat met Brittanje gedeel is, prys te gee. Suid-Afrika sou daarna voortgaan om uit eie vrye wil steeds bande met

¹³ Die terme volk en nasie is lukraak deur akademici gebruik. Teen die einde van die veertigerjare het enkele akademici wel begin om die twee terme in hul onderskeie verbande te gebruik.

¹⁴ Die Volksblad, 17.3.1937.

¹⁵ A.C. Cilliers: *South African Nasionalism or British Holism?*, pp. 9 en 22.

Brittanje te behou, omdat Brittanje Suid-Afrika se grootste vriend was en in die toekoms sou wees.¹⁶

Tekenend van hierdie pro-Suid-Afrika houding is die feit dat die Gesuiwerde Nasionale Party met sy stigting in 1934 in sy konstitusie verklaar het dat hy tot stand wou bring "'n Nuwe Party, die lede waarvan sal wees alle Afrikaners - Afrikaans- sowel as Engelstaliges."¹⁷ Uit hierdie doelwit van die GNP is dit duidelik dat hulle dit nie teen Engelstaliges gehad het nie, maar teen die pro-Britse gevoel wat daar onder baie Engelstaliges geheers het. Prominente Stellenbosse akademici soos proff. E.C. Pienaar, H.B. Thom en C.G.W. Schumann en dr. A.C. Cilliers het hulle sterk met hierdie siening vereenselwig.

Die Stellenbossers se verbintenis tot hierdie standpunte word verder duidelik weerspieël in die doelstellings wat die Stellenbosse Versoeningskomitee gedurende Maart 1939 in hul persverklaring uitgespel het. Volgens die verklaring was die SVK se eerste doelstelling om alle Afrikaanstaliges in 'n natuurlike eenheid te herenig. Dit dui op die reeds genoemde kulturele isolasie of afsonderlike beoefening van hul kultuur. Ten tweede het die SVK gepoog om "'n eenheidsfront wat nie net die hele Afrikaanstalige gemeenskap sou omvat nie, maar ook soveel Engelstaliges as wat hulle werklik reeds beroep (het) op Suid-Afrikaanse burgerskap", tot stand te bring. Hierdie eenheidsfront moes op 'n program van beginsels gebaseer gewees het, wat "uitdrukking gee aan die nasionale aspirasies van die volk van S.A. in die rigting van 'n eie afsonderlike volksbestaan en 'n onverdeelde trou aan Suid-Afrika as één en enigste vaderland."¹⁸ Die tweede doelstelling stem ooreen met die reeds genoemde republikeinse ideaal. Uit hierdie twee doelstellings blyk dit dus dat 'n groot en invloedryke deel

¹⁶ Ibid., pp. 25-26.

¹⁷ A.C.Cilliers: *Quo Vadis?*, p. 9.

¹⁸ (US) 166 A.C. Cilliers-versameling, item Po.3.A.4: Verklaring, 3.3.1939.

van die Stellenbosse akademici se houding teenoor die Engelstaliges baie ooreengestem het met die genoemde standpunte en denkrigtings binne die GNP.

Die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog het 'n verdere belangrike invloed op die Afrikaanstaliges se houding teenoor die Engelstaliges gehad. In teenstelling met die Afrikaanstaliges se verwagte teenstand teen Suid-Afrika se deelname aan die oorlog, was die oorgrote meerderheid Engelstaliges ten gunste daarvan dat Suid-Afrika hom aan die kant van Brittanje teen Duitsland moes skaar.¹⁹ Vir die Afrikaners was uitsprake soos die van die Natalse politikus, G. Heaton Nicholls, dat baie Engelstaliges se lojaliteit by Brittanje gelê het, 'n bewys dat hulle aantyging korrek was. Nicholls het in reaksie op Hertzog se voorstel dat Suid-Afrika neutraal moes bly gesê: "The Prime Minister, by his motion, is actually proposing secession from the Commonwealth . . . If that should come about, secession will be fought in every possible manner by every loyal British subject in South-Africa"²⁰ Die Afrikaner kon die meerderheid Engelstaliges dus nie as deel van die Suid-Afrikaanse volk sien nie, maar het hulle as Britte woonagtig in Suid-Afrika, beskou.

Volgens A.C. Cilliers het die Engelstaliges met hul pro-oorlog-houding die totstandkoming van 'n verenigde Afrikanergroep teweeggebring, presies dit wat hulle altyd gevrees en teengewerk het. Hy het gesê dat die Engelstaliges die Afrikanergroep op daardie stadium aanvaarbaar gevind het, omdat dit 'n parlementêre minderheid gehad het. Dit sou egter nie so bly nie. Cilliers het die Engelstaliges gewaarsku dat die Afrikaners in die toekoms die parlementêre meerderheid kon kry. Indien die Afrikaners dán sou weier om verder met die Britse Gemenebes van Nasies

¹⁹ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VII*, pp. 671 en 674.

²⁰ *Debatte van die Volksraad*, deel 36, 4.9.1939, kol. 34-35.

geassosieer te word, dit die Engelstaliges sou wees wat die Britse Ryk se fundamente ondergrawe het. Hy was verder van mening dat die pro-oorlog-besluit samewerking en samesmelting 'n nekslag toegedien het. In die toekoms sou net samewerking tussen Afrikaansgesinde Engelse en Afrikaners moontlik wees.²¹

Soos die Tweede Wêreldoorlog voortgeduur het, het prof. Cilliers 'n oplossing vir die groeiende antagonisme tussen Afrikaans- en Engelstaliges geformuleer. Hy het beweer dat die kern van die probleem was dat die gelykheidsbeginsel, soos deur genl. Hertzog daargestel, nog nooit volledig in Suid-Afrika toegepas was nie. Die gelykheidsbeginsel het in effek beteken dat die twee blanke volke mekaar nie kon domineer nie, omdat belangrike besluite, soos toetrede tot 'n oorlog, deur die meerderheid van albei volke goedgekeur sou moes word. Volgens Cilliers moes die beginsel veral op die gebiede van taalregte, die Unie se status en burgerregte aangewend word. Die toepassing van die beginsel sou vrede en harmonie tussen die twee blanke volke waarborg omdat daar nooit 'n situasie van dominasie sou kon ontwikkel nie.²²

Binne Afrikanergeledere het die opwelling van nasionalisme as gevolg van hul weerstand teen Suid-Afrika se deelname aan die oorlog, die vinnige groei van totalitêre ideologieë tot gevolg gehad. Dié ideologieë is veral deur organisasies soos die Ossewa-Brandwag verkondig.

Nieteenstaande die feit dat daar baie min bronne bestaan wat die standpunte van Stellenbosse akademici in hierdie tydperk weergee, is dit wel bekend dat die Ossewa-Brandwag baie sterk steun onder die dosente en studente van die Universiteit van Stellenbosch gehad het.²³ Die feit dat die

²¹ Die Burger, 12.9.1939.

²² A.C. Cilliers: *Studies in Braille for those who will not see*, pp. 22-27.

²³ Die totstandkoming groei in steun van organisasies soos die OB word volledig in hoofstuk 3 bespreek.

oorgrote meerderheid van die dosente OB-sentimente gehuldig het en teen die regering se oorlogpoging gekant was,²⁴ is genoegsame bewys dat die meerderheid Stellenbosse akademici ook 'n groter mate van antagonisme teenoor hul Engelstalige landgenote, wat die oorlogpoging ondersteun het, gehad het.

'n Stryd tussen Afrikaans- en Engelstaliges wat deur die verkondiging van die totalitêre staat die Afrikanervolkslewe ingedring het, is egter op sy beurt deur 'n aantal Stellenbosse akademici teengestaan.²⁵

Op 7 April 1941 het 19 dosente 'n manifest uitgevaardig wat Afrikaners teen die totalitêre neigings gewaarsku het. In die manifest wat primêr oor die behoud van die demokrasie gaan, word verskeie ander aspekte ook aangeraak. Die Stellenbosse akademici het hul sterk uitgespreek teen die aanblaas van politieke haat en die aanprys van nasionale onverdraagsaamheid in Afrikanergeleedere.²⁶ Uit die manifest is dit duidelik dat hierdie groep Stellenbosse akademici nie die Afrikaner se reg op sy eie taal en kultuur en die inneem van sy regmatige plek in die Suid-Afrikaanse samelewing misken het nie, maar dat hul gekant was teen die gedagtegang dat die Afrikaner 'n oorheersende posisie moes verkry deur middel van die stigting van 'n totalitêre Afrikanerstaat.

Die standpunt van die 19 dosente is egter deur 'n groot groep Stellenbosse akademici verwerp wat geglo het dat die Afrikaner op die korrekte pad was om sy toekoms as volk te verseker.²⁷ Hierdie groot groep akademici het dus die sterk

²⁴ Persoonlike onderhoud gevoer met mev. M.H. Cilliers op 5 November 1990.

²⁵ Die Stellenbosse protes van 7 April 1941 word volledig in hoofstuk 3 bespreek.

²⁶ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.3.B.(1): Manifest: Totalitariese Uitdagings - Afrikaner Erfenis, 7.4.1941.

²⁷ Die Burger, 30.4.1941 (Redaksioneel).

pro-Afrikaner standpunte, wat in hierdie tydperk met sterk anti-Engelse sentimente deurtrek was, ondersteun.

Gedurende die oorlogjare het Afrikaners hulle ook op kulturele terrein bedreig gevoel. Die bedreiging het gekom in vorm van 'n beleid van dubbelmediumonderwys wat die VP in die Suid-Afrikaanse skole wou invoer. Die kwessie rondom dubbelmediumonderwys het gedurende 1937 ontstaan toe die Transvaalse Provinsiale Raad 'n komitee aangestel het om die onderwys in die Transvaal te ondersoek. Die meerderheid van die komitee het in die verslag wat gedurende 1939 verskyn het, gevra dat Afrikaans- en Engelstalige leerlinge in parallel- en dubbelmediumskole hul skoolastiese onderrig moes ontvang. In 'n minderheidsverslag is egter gevra vir aparte skole vir Afrikaans- en Engelstalige leerlinge. Die meerderheidsverslag is deur o.a. die **Witwatersrand Council of Education** gesteun.²⁸

Namate die debat oor dubbelmediumonderwys ontwikkel het, het verskeie persone hulle ook daarteen uitgespreek. Een van die persone was A.H. Howgrave-Graham, 'n Engelstalige lid van die Transvaalse Provinsiale Raad. Hy het verklaar: "Uiteindelik word beoog om Afrikaans tot niet te maak. Dit sal die dodelikste hou wees wat die Afrikaanse taal nog toegedien is".²⁹ Hierdie standpunt kan sekerlik beskou word as verteenwoordigend van verskeie Afrikaners se standpunt oor die saak.

Op die Transvaalse kongres van die Verenigde Party wat gedurende November 1940 in Pretoria gehou is, het tien takke en agt afdelingsbesture van die VP die regering versoek om die stelsel van enkelmediumonderrig te heroorweeg en stappe te neem om die onverdraagsaamheid tussen taalgroepe teen te werk.³⁰

²⁸ E.G. Malherbe: **Education in South Africa II**, p. 40.

²⁹ **Die Vaderland**, 28.3.1940.

³⁰ **The Star**, 21.11.1940.

Gedurende 1943 is nie net 'n algemene verkiesing vir die Volksraad gehou nie, maar ook die verkiesings van die vier Provinsiale Rade. Dié verkiesings het primêr oor die kwessie van dubbelmediumonderwys gehandel. In sy beleidstuk het die VP daarop aanspraak gemaak dat Suid-Afrika 'n geskiedenis van dubbelmediumonderwys gehad het en dat dit dus niks nuut was nie. Hulle het 'n beleid voorgestaan waarvolgens kinders tot standerd vier in hul moedertaal onderrig sou word. Daarna sou begin word om stelselmatig oor te skakel na 'n stelsel waarin onderrig in albei tale gegee word. Die doel was dus om die stadium te bereik waar alle leerlinge wat hul skoolopleiding voltooi het, volledig tweetalig sou wees.³¹

Op sy beurt het die HNP 'n beleid van moedertaalonderrig vir alle kinders voorgestaan. Die HNP het die VP daarvan beskuldig dat die invoer van 'n beleid van dubbelmediumonderwys 'n slinkse plan was om die Afrikaners van hul taal te beroof en die Afrikaner se kultuur te ondergrawe. Die VP-leiers is ook daarvan beskuldig dat hulle bang was vir die groeiende invloed van die Afrikaners en dat hulle deur aanvalle op die Afrikaner se kultuur gepoog het om die groei van die republikeinse ideaal te vertraag.³²

Die VP het in Julie 1943 die verkiesings vir die Provinsiale Rade in drie van die vier provinsies gewen. In 'n poging om die weg te baan vir die toepassing van dubbelmediumonderwys, het dr. E.G. Malherbe, Direkteur van die Nasionale Buro vir Opvoedkundige en Sosiale Navorsing, 'n boek met die titel **Die Tweetalige Skool**, die lig laat sien. In die boek het Malherbe sterk standpunt ingeneem ten gunste van dubbelmediumonderrig. Hy het sy standpunt gemotiveer deur

³¹ (INEG) PV 18 C.R. Swartversameling, lêer 1/9/1: VP-beleidstuk oor moedertaalonderrig, 1943.

³² (SAB) A 2 J.G. Strijdomversameling, deel 169: Red die Afrikaansmediumskole, 1943.

'n groot aantal gegewens te verskaf wat in 'n ondersoek deur hom versamel is.³³

Nog voor Malherbe se boek verskyn het, het prof. G.G. Cillié (Opvoedkunde) die geldigheid van die aantyging dat die Afrikaners besig was om eentalig te raak, bevraagteken op grond van die feit dat die persone wat die standpunt gehandhaaf het, oor geen maatstaf beskik het waaraan die bewering getoets kon word nie. Cillié het die vermoede uitgespreek dat dit eerder die Engelstaliges was, wat al meer eentalig geword het.³⁴ Hy het die voorstanders van dubbelmediumonderrig ook herinner aan die groot verdeeldheid wat in Suid-Afrika geheers het ten tye van die pogings om die Afrikanerkinders in 'n ander taal as hul moedertaal te laat onderrig.³⁵ Volgens hom was die verlies aan kennis wat teweeggebring sou word deur die aanbied van klasse in 'n ander taal as die moedertaal, ook te hoog. Die minimale verbetering van die ander taal in die klasse sou nie hiervoor kon kompenseer nie. Cillié het tot die slotsom gekom dat dit nie gegaan het oor die tweetaligheid van die Afrikanerkinders nie, maar oor die feit dat die Afrikaner besig was om mondig te raak. Die Engelstaliges was bevrees vir die Afrikaner wat besig was om sy eie kultuurgoedere op te bou en in 'n al groter mate geweier het om Britse gode te dien.³⁶

Na die verskyning van Malherbe se boek het 'n groot aantal akademici, waaronder 'n aantal Stellenbossers, op Malherbe se bevindinge gereageer. Prof. J.G. Meiring (Opvoedkunde) het die verkondiging van die tweetalige skool afgemaak as die jongste metode om die Afrikaners te verengels. Malherbe se bevindinge is as onbetroubaar bestempel weens die arbitrêre wyse waarop getalwaardes in die ondersoeke toegeken is. Bevindinge soos dat leerlinge in inhoudsvakke

33 E.G. Malherbe: *Die Tweetalige Skool*.

34 *Die Burger*, 28.9.1943.

35 *Ibid.*, 29.9.1943.

36 *Ibid.*, 30.9.1943.

beter gevaar het wanneer die vak in hul tweede taal gedoseer is as in hul moedertaal, is ook deur Meiring verwerp.³⁷

Malherbe se bevindinge is ook deur twee van Meiring kollegas, proff. J.A.J. van Rensburg (Sielkunde) en B. Taute (Opvoekunde), verwerp. Die twee akademici was van mening dat Malherbe se bevindinge heeltemal onwetenskaplik was. Volgens Van Rensburg het Malherbe se boek nie die feite en syfers bevat wat kenmerkend van 'n wetenskaplike verslag is nie. Taute het die standpunt ondersteun en was van mening dat Malherbe se bevindinge nie kontroleerbaar was nie, omdat die nodige gegewens nie verstrek word nie. Taute het Malherbe se bevinding dat leerlinge beter gevaar het waar 'n inhoudsvak in hul tweede taal gedoseer is, ook as baie vreemd beskryf.³⁸

As deel van die stryd wat die georganiseerde Afrikaners teen dubbelmediumonderwys gevoer het, het die FAK met die ondersteuning van die Afrikaner-Broederbond op 14 Desember 1943 'n Volkskongres oor moedertaalonderwys in Bloemfontein gehou.³⁹ Prof. G.G. Cillié (Opvoedkunde) van Stellenbosch was die eerste spreker. Hy het die voorstanders van dubbelmediumonderwys daarvan beskuldig dat hulle die opvoeding van die kinders 'n speelbal van die partypolitiek gemaak het. Die pogings om van alle Suid-Afrikaners een nasie te maak sou weer, soos ten tye van lord Milner se pogings, ontaard in groter onenigheid en tweedrag. Volgens Cillié was die blankes in Suid-Afrika duidelik twee verskillende groepe. Afrikaans- en Engelstaliges het nie net t.o.v. taal van mekaar verskil nie, maar ook wat lewensbeskouing, aspirasies en ideale betref. Indien die Engelstaliges met die Afrikaners sou saamwerk in belang van Suid-Afrika, sou daar goeie verhoudinge gewees het. Die probleme het, volgens Cillié ontstaan, wanneer daar gepoog

³⁷ Die Burger, 6.11.1943.

³⁸ Ibid., 24.11.1943.

³⁹ A.N. Pelser: Die Afrikaner-Broederbond: Eerste 50 Jaar, p. 132.

is om die Afrikaner te verengels en om hom lojaal aan 'n vreemde land te probeer maak.⁴⁰

Prof. Cillié se argumente is in 'n hoofartikel in *Die Suiderstem* verwerp as 'n "skel-tirade". Die dagblad was van mening dat Cillié sy reputasie as 'n opvoedkundige baie skade aangedoen het deur argumente te gebruik wat nie op feite gebaseer was nie. Die blad het Cillié daarvan beskuldig dat hy by implikasie homself en dr. Malan gediskrediteer het aangesien hulle albei die produkte van enkelmedium-Engelse skole was.⁴¹

Aan die einde van die kongres is besluit dat alles moontlik gedoen sou word om die onderrig van Afrikaanstalige kinders in hul moedertaal moontlik te maak. Baie sterk standpunt is ingeneem teen dubbelmediumonderrig en daar is besluit om, indien nodig, privaatskole vir Afrikaanstalige kinders te stig. Op grond van die voorstel van o.a. prof. J.G. Meiring het die kongres sy ondersteuning van Christelike en nasionale onderwys bevestig.⁴²

Die debat oor die kwessie van dubbelmediumonderwys het na die volkskongres voortgeduur. Aangesien onderwys 'n provinsiale saak was, moes die Provinsiale Rade die onderwysbeleid implementeer. In die Kaapprovinsie het die Superintendent-generaal van Onderwys vroeg in 1945 'n komitee benoem om sekere proefnemings in verband met die gebruik van die tweede taal uit te voer.⁴³ Hy wou ook verteenwoordigers van die US op die komitee hê. Die saak is eers op die vergaderings van die fakulteite Lettere en Wysbegeerte en Opvoedkunde bespreek. Op die senaatsvergadering het prof. Meiring sterk standpunt teen deelname aan die ondersoek ingeneem weens die feit dat hy nie die beginsel van dubbelmediumonderwys ondersteun het

⁴⁰ *Die Transvaler*, 15.12.1943; *Die Burger*, 15.12.1943.

⁴¹ *Die Suiderstem*, 15.12.1943 (Redaksioneel).

⁴² *Die Transvaler*, 15.12.1943.

⁴³ *Die Burger*, 9.3.1943.

nie. Prof. Taute het op sy beurt gevra vir deelname ten spyte van die feit dat baie van hulle nie dubbelmediumonderwys ondersteun nie. Proff. Con de Villiers, E.C. Pienaar en A.C. Cilliers het Meiring ondersteun, aangesien hulle van mening was dat die kwessie te veel politieke implikasies het en die US hom dus daaruit moes hou. Prof. Wilcocks het egter Taute ondersteun. Teen alle verwagting in het prof. G.G. Cillié ook prof. Taute ondersteun. Die Senaat het besluit dat die US wel twee persone sou nomineer om aan die ondersoek deel te neem. Proff. G.G. Cillié en J.A.J. van Rensburg is aangewys. Prof. Taute is later deur die komitee van ondersoek gevra om by hulle aan te sluit.⁴⁴

Volgens prof. Taute was die steun wat hy van Cillié gekry het, deel van 'n aksie teen hom. Dit was ook die rede waarom Cillié en nie Taute nie, as die US se amptelike verteenwoordiger gekies is. Cillié wou met voorbedagte rade die komitee se werksaamhede ondergrawe.⁴⁵

Uit bostaande is dit dus duidelik dat die VP-regering se beleid van dubbelmediumonderwys tot 'n groot mate van antagonisme tussen Afrikaans- en Engelstaliges gelei het. Soos dit blyk uit hul toesprake, was hierdie antagonisme duidelik ook onder sekere Stellenbosse akademië teenwoordig. Die stelsel van dubbelmediumonderwys is ook nooit in die praktyk tot volle uitvoering gebring nie, omdat die VP die algemene verkiesing in 1948 verloor het.

Gedurende Augustus 1946 het genl. Smuts aangekondig dat die regering van plan was om 'n groot getal immigrante na Suid-Afrika te laat kom. Van Nasionale kant was daar onmiddellik teenkanting teen die plan. Smuts het hom egter nie laat afskrik nie en het met sy plan voortgegaan. Die immigrante

⁴⁴ (US) B. Tauteversameling (ongeorden): Ongepubliseerde manuskrip van Groep en Enkeling: My Herinneringe, los bladsye agter in deel I.

⁴⁵ Ibid.

was byna almal uit Brittanje afkomstig. Weens gebeure aan die begin van die twintigste eeu het die Afrikaners hierdie immigrasie nie gesien as 'n poging om die blankes se getalsterkte te verhoog om militêre en politieke aanslae die hoof te bied nie, maar as 'n poging om die Britse element in Suid-Afrika te vergroot. Dié verhoging sou die klein meerderheid wat die Afrikaner in getalsterkte gehad het vernietig en die Engelstaliges in staat stel om die Afrikaner "onder te ploeg". Die Afrikaner het gevrees dat sy identiteit, godsdiens, kultuur en politiek sou verdwyn indien daar 'n Britse meerderheid onder die blankes sou ontstaan.⁴⁶ Hierdie bedreiging het die Afrikaners nog meer in 'n Afrikanerblok laat saamtrek in 'n poging om die aanslag van die Engelstaliges die hoof te bied en die Afrikanervolk se toekoms te verseker.

In die tydperk net voor die algemene verkiesing in 1948 het die Afrikaners en die nasionaalgesinde Stellenbosse akademici die meeste van die genoemde argumente gebruik as redes waarom hulle die Nasionale Party ondersteun en nie die Verenigde Party nie. Tekenend hiervan is die standpunt van prof. A.C. Cilliers. Hy was van mening dat die meeste Engelstaliges se geestelike tuiste steeds in Engeland was, in teenstelling met die Afrikaanstaliges wie se geestelike tuiste in Suid-Afrika was. Hy het die eksklusiwiteit en onverdraagsaamheid wat soms in Afrikanergeledere voorkom as die gevolg van die bedreiging wat die Engelstaliges vir die Afrikaner se nasionale voortbestaan ingehou het, gemotiveer. Volgens prof. Cilliers moes die Afrikaner se teenstand teen die grootskaalse immigrasie in die lig van die geskiedenis en die konflik wat uit vroeëre grootskaalse immigrasie ontstaan het, gesien word.⁴⁷

⁴⁶ Ibid., pp. 463-467.

⁴⁷ Cape Times, 25.3.1948.

5.2 Die Jode

Sedert die eerste Jode na Suid-Afrika gekom het, was veral die Joodse handelaar 'n gewilde figuur onder die Afrikaners wat op die platteland gewoon het. Hierdie houding van die Afrikaner het egter begin verander namate al hoe meer Jode na Suid-Afrika gekom het. Om die stroom immigrante te keer, het dr. Malan (Minister van Binnelandse Sake) in 1930 die sogenaamde Kwotawet (Wet no. 8 van 1930) laat aanneem, waarvolgens die aantal immigrante uit Oos-Europese lande beperk is. Alhoewel die Jode nie spesifiek in die wet genoem is nie, was dit duidelik dat die wet bedoel was om die stroom Jode wat veral uit Oos-Europa na Suid-Afrika gekom het, te keer.⁴⁸

Die rede vir die groeiende negatiewe houding onder Afrikaners teenoor die Jode was primêr ekonomies van aard. Met die depressie wat gedurende die vroeë dertigerjare geheers het, het 'n groot aantal Afrikaners na die stede getrek met die hoop om 'n beter bestaan binne die handel- en nywerheidsektore te vind. Saam hiermee het die ekonomiese ontwaking van die Afrikaner plaasgevind. 'n Al groter besef het onder Afrikaners ontstaan dat hulle hul regmatige plek binne die handel- en nywerheidsektore moes begin inneem. Teen hierdie agtergrond het die Afrikaners besef watter groot houvas die Jode op die Suid-Afrikaanse ekonomie uitgeoefen het. Die wrywing en frustrasie wat uit hierdie situasie ontstaan het, het tot die al groter wordende negatiewe houding onder Afrikaners teenoor die Jode aanleiding gegee. So het dr. Verwoerd, redakteur van die Transvaler, verklaar "dat die Afrikaner voel dat die Jood 'n wurggreep het op sy voortbestaan".⁴⁹

⁴⁸ E.A. Walker: *A History of Southern Africa*, p. 655.

⁴⁹ P.W. Coetzer en J.H. le Roux (reds.): *Die Nasionale Party IV*, pp. 77-78.

Alhoewel Malan se Kwotawet van 1930 baie effektief was, het Hitler se bewind in Duitsland sedert 1933 'n al groter wordende stroom Joodse immigrante uit Wes- en Sentraal-Europa (veral Duitsland) na Suid-Afrika tot gevolg gehad.⁵⁰ Volgens J.H. Hofmeyr, minister van Binnelandse Sake, het die aantal Joodse immigrante vanaf 676 in 1931 tot 1059 in 1935 gestyg. In die eerste ses maande van 1936 alleen het 1200 Jode na Suid-Afrika gekom.⁵¹ Teen 1936 het die al groter wordende stroom Jode begin om nasionaalgesinde Afrikaners nog verder te verontrus. Daar het 'n groeiende gevoel ontstaan dat die Joodse immigrasie tot 'n einde moes kom, omdat die Jode onassimileerbaar was in die blanke bevolking en omdat hulle die ekonomiese terrein begin oorheers het.⁵²

Op 16 Junie 1936 het dr. Malan in die Volksraad gewaarsku teen die groot stroom Joodse immigrante. Hy het gewaarsku dat die saak in 'n ernstige probleem kon ontwikkel en dat dit in Suid-Afrika se belang was dat die regering die saak aanspreek.⁵³ Die regering se gebrek aan optrede het die immigrasie van Jode in 'n ernstige politieke strydpunt verander. Die aankoms van die skip **Stuttgart**, wat 537 Jode na Suid-Afrika gebring het, het die protes laat vlamvat.⁵⁴

Die eerste openbare protesvergadering teen die immigrasie van die Jode is op 27 Oktober 1936 op Stellenbosch gehou. Die vergadering wat deur die Afrikaanse Nasionale Studentebond gereël is en deur meer as 1500 mense bygewoon is, is toegesprek deur proff. J. Basson (Klassieke Tale) en

⁵⁰ C.G. Cuthbertson: Jewish Immigration as an issue in South African Politics, 1937-1939 (*Historia*, Volume 26, September 1981, pp. 119-120).

⁵¹ **Debate van die Volksraad**, deel 27, 16.6.1936, kol. 6377-6378.

⁵² G.D. Scholtz: Dr. N.J. van der Merwe, p. 373.

⁵³ **Debate van die Volksraad**, deel 27, 16.6.1936., kol. 6356-6357.

⁵⁴ (SAB) A.32 J.B.M. Hertzogversameling, band 204, Petisie uit die Noorder-Paarl, 23.10.1936.

C.G.W. Schumann, albei van die Universiteit van Stellenbosch, dr. T.E. Dönges (regsgeleerde van Kaapstad) en mnr. Frans Joubert.⁵⁵

Prof. Basson het dit duidelik gestel dat die ouer bevolkingselemente in Suid-Afrika die reg het om die lotgevalle van die land te bepaal. Volgens hom was die mikpunt in Suid-Afrika om 'n eenheidsstaat tot stand te bring. Die Jode was onassimileerbaar en daarom was daar geen plek vir 'n groot aantal Jode in Suid-Afrika nie. Die Afrikaner het op ekonomiese terrein ook geen kans teen die koopliede uit Duitsland gehad nie. Basson het die groeiende anti-semitiese gevoel in Suid-Afrika voor die deur van die regering en die Jode wat reeds in Suid-Afrika woonagtig was, gelê. Dit was volgens hom in belang van die Jode wat reeds in Suid-Afrika gewoon het dat die immigrasie van Jode gestop moes word. Hy het by die regering daarop aangedring dat die massa-immigrasie onmiddellik beëindig moes word.⁵⁶

Prof. C.G.W. Schumann het die saak uit 'n ekonomiese gesigpunt benader en het beweer dat die Jode 'n ekonomiese groep uitmaak. Die groep is nie deur onderlinge mededinging gevorm nie, maar deur onderlinge steun aan mekaar. Op hierdie wyse het die Jode 'n soort trust teen die ander sakemanne gevorm. Schumann het voorts gesê dat die Jood 'n vreemdeling in Suid-Afrika is en geen vaderlandsliefde ken nie, en geen deel van die Afrikaner se tradisie kon vorm nie. Die argument dat die Jode op ekonomiese gebied baie vir Suid-Afrika beteken het, is ook deur Schumann verwerp op grond van die argument dat daar baie ander groepe is wat ook baie vir Suid-Afrika op ekonomiese gebied beteken het. Al die groepe moes dan ook in Suid-Afrika toegelaat word. Aan die einde van die vergadering is 'n mosie aanvaar waarin die regering versoek is "om dadelik deur wetgewing en ander

⁵⁵ Die Burger, 28.10.1936.

⁵⁶ Ibid.

maatreëls hierdie georganiseerde massa-immigrasie stop te sit".⁵⁷

Die Burger het die sprekers by die protesvergadering gelukgewens met die "waardigheid en kalme uiteensetting van die feite" wat die verrigtinge gekenmerk het. Die Afrikaners is voorts gemaan om nie anti-Joods te wees nie, maar pro-Afrikaans. Prof. Basson se standpunt dat dit in die Jode wat reeds in Suid-Afrika woonagtig was, se belang was dat die massa-immigrasie van Jode verhoed moes word, is herhaal. Die Burger het die regering ook gemaan om betyds op te tree en nie die ontevredenheid onder die Afrikaners oor die saak te onderskat nie.⁵⁸

Na die vergadering op Stellenbosch het van die Stellenbosse akademici verskeie ander protesvergaderings in die Wes-Kaap oor die onderwerp toegesprek. Vergaderings is onder andere op 4 November 1936 in die Paarl, op 7 November 1936 op Caledon, op 8 Desember 1936 in Parow en op 28 November 1936 op Malmesbury gehou. By dié geleenthede het proff. H.F. Verwoerd (Sosiologie), J. Basson, C.G.S.(Con) de Villiers, J.A. Wiid en dr. A.C. Cilliers opgetree.⁵⁹

Op die vergadering in die Paarl waar prof. Verwoerd saam met dr. Dönges en mnr. Frans Joubert opgetree het, het prof. Verwoerd die regering daarvan beskuldig dat hoewel hulle betyds oor die Joodse kwessie gewaarsku is, daar steeds nie opgetree is nie. Volgens hom was die ironie van die saak dat die Jode 'n groter bedreiging vir die Engelstaliges ingehou het, as vir die Afrikaner. Tog het die Engelse pers in Kaapstad die kwessie rondom die Joodse immigrasie amper heeltemal geïgnoreer. Verwoerd wou van die Engelstaliges weet waar die Engelsman was wat 20 jaar tevore die leiding

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid., 29.10.1936 (Redaksioneel).

⁵⁹ Ibid., 5.11.1936, 9.11.1936, 30.11.1936.; (US) 166
A.C. Cilliersversameling, item Po.7(3): Politieke toesprake, Caledon, 7.11.1936.

op die gebied van die handel en nywerheid gegee het. Hy het aangevoer dat "die kardinale vraagstuk van hierdie Joodse kolonisasie die feit is dat die hoop van die Afrikaner daarin lê dat hy die invloedryke posisies in die handel en nywerheid moet inneem, ooreenkomstig die deel wat hy van die bevolking uitmaak". 'n Groot aantal Joodse immigrante sou volgens hom die Afrikaner weer jare terugsit, omdat die Jode in Suid-Afrika wat so baie sake-ondernemings beheer, die Joodse immigrante sou bevoordeel.⁶⁰ Op Malmesbury het Verwoerd die ekonomiese belangrikheid van die saak herbeklemtoon en gesê dat dit vir die Afrikaner se kulturele voortbestaan noodsaaklik was dat hy sy ekonomiese voortbestaan moes konsolideer.⁶¹

Dr. A.C. Cilliers se standpunt, soos weergegee in sy toespraak op Caledon, was dat die Afrikaner soos 'n boer sy landerye met keurwalle teen te veel reën beskerm, ook sy volk en volksideale teen te veel volksvreemde immigrante moes beskerm. Die stryd teen die Jode was dieselfde stryd wat Paul Kruger teen die Uitlanders aangeknoop het. Cilliers het vir die Afrikaner die reg geëis om sy volk se identiteit te beskerm. Die protes was dus pro-Afrikaans en nie anti-Joods nie.⁶² Prof. Con de Villiers het op Parow gewaarsku dat indien daar in Suid-Afrika 'n vervolging van Jode sou plaasvind, dit 'n nasionale katastrofe sou wees. Die skuld hiervoor sou egter deur die gevestigde Jode in Suid-Afrika gedra moes word, omdat hulle nie betyds die massa-immigrasie gekeer het nie. Hy het die Jode ook as 'n Asiatiese ras beskryf wat fisies en psigies baie verskil het van Europese rassegroepe in Suid-Afrika. Suid-Afrika het 'n Europese kultuur en die Afrikaner was vasbeslote om dit so te hou en nie sy eie kultuur te laat beïnvloed deur die

⁶⁰ Die Burger, 5.11.1936.

⁶¹ Ibid., 30.11.1936.

⁶² (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.7(3), Politieke toesprake, Caledon, 7.11.1936.

Joodse kultuur wat op 'n Asiatiese lewensopvatting gebaseer was nie.⁶³

Uit die verskillende toesprake van Stellenbosse akademici, blyk dit dat hul teenstand teen die immigrasie van Jode gedurende die tydperk op twee hoofargumente gebaseer was. Die eerste argument was dat die Jode nie deel van die Suid-Afrikaanse volk was nie en as onassimileerbaar beskou is. Die tweede was ekonomies. Volgens die akademici was dit noodsaaklik dat die Afrikaner 'n groter aandeel in die ekonomiese bestel in Suid-Afrika moes verkry. Die grootskaalse immigrasie van Jode sou hierdie poging ernstig benadeel en daarom was dit ook nodig om die immigrasie teen te staan.

In reaksie op die uitsprake van die Stellenbosse akademici, het min. J.H. Hofmeyr op 20 November 1936 in Johannesburg 'n skerp aanval geloods op die professore deur "hul bemoeiing as politieke optrede (te) bestempel en (te) verklaar dat hulle die akademiese gees geweld aandoen". Hy het hul voorts daarvan beskuldig dat hulle anti-semitisme versprei en nie die gees van regverdigheid en verdraagsaamheid wat op universiteite moet heers, uitgeleef het nie. Hofmeyr het 'n beroep op alle opvoeders gedoen om ware wetenskaplike onpartydigheid aan die dag te lê en hulle te weerhou van beroepe wat op sentiment en vooroordeel gebou was. Hy het dit verder gestel dat die professore se akademiese werk onvermydelik daaronder moes ly wanneer hulle "deelneem aan politieke en half-politieke propaganda".⁶⁴

Hofmeyr het by dieselfde geleentheid die regering se beleid ten opsigte van immigrasie verduidelik. Volgens hom het drie beginsels gegeld. Ten eerste wou die regering Europese immigrante van die regte soort hê; ten tweede het die regering gepoog om die blanke volkselement in kwaliteit en

⁶³ Die Burger, 9.12.1936.

⁶⁴ Ibid., 21.11.1936.

kwantiteit op te bou; en ten derde het die regering alle wettige immigrante gelyke behandeling binne die Unie beloof. Hofmeyr het bygevoeg dat die regering die immigrasievoorwaardes reeds verhoog het in ooreenstemming met die drie beginsels en dat hy reken die immigrasie beleid is op 'n gesonde voet.⁶⁵

Die Stellenbosse akademici het op minister Hofmeyr se aanval gereageer deur 'n verklaring vry te stel wat op 23 November in die pers verskyn het. Die verklaring is onderteken deur proff. J. Basson, C.G.W. Schumann, C.G.S. de Villiers, J.A. Wiid en dr. A.C. Cilliers. In die verklaring beskuldig hulle op hulle beurt Hofmeyr daarvan dat dit hy was wat hom aan onverdraagsaamheid ten opsigte van hulle standpunt skuldig gemaak het. Hofmeyr is ook gekritiseer omdat hy die hele protes probeer afmaak het as 'n anti-semitiese veldtog in weerwil van die feit dat die akademici by herhaling gesê het dat dit niks met anti-semitisme, maar met die beskerming van die belange van die Afrikaner en die res van Suid-Afrika se Europese bevolking te doen het. Hulle het dit vreemd gevind dat Hofmeyr geen argumente ten gunste van die immigrasie aangevoer het nie, maar slegs aanvalle op hulle geloods het. Hulle het hom ook uitgedaag om hulle by die Universiteitsraad aan te kla indien hulle hul plig versuim het.⁶⁶

In 'n hoofartikel het **Die Burger** die Stellenbosse akademici verdedig deur te verklaar dat "die volk met dankbaarheid dink aan die wakkere professore van die Universiteit van Stellenbosch, wat te midde van die vervulling van hul akademiese pligte nugter-denkende mense en getroue Afrikaners gebly het en nie geaarsel het om teen die regeringsversuim op te tree en 'n spoedige endmaking aan die wantoestand te bepleit nie". Die dagblad het ook ontken dat die akademici "die vuur van haat en onverdraagsaamheid teen een seksie van die bevolking aanwakker" en het gesê dat

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ The Cape Argus, 23.11.1936; Die Burger, 23.11.1936

hulle bloot uiting gegee het aan die ontevredenheid wat onder die volk geheers het.⁶⁷

Ondersteuning vir die akademici het ook uit akademiese oorde gekom. Prof. J. Kerr Wylie van die Universiteit van Kaapstad het in 'n brief aan **Die Burger** min. Hofmeyr se aanval op die akademici as "die hoogste absurditeit" beskryf. Volgens hom was hulle toesprake "modelle van kalmte en redelike argumente". Prof Wylie het die Joodse vraagstuk ook as baie belangrik beskou en verklaar dat dit die plig van enige patriotiese Suid-Afrikaner was om die Joodse bedreiging teen te staan.⁶⁸

Die Stellenbosse akademici het hulself verder ook deur middel van briewe aan o.a. **The Cape Argus** en toesprake by verdere protesvergaderings verdedig. In 'n skrywe aan **The Cape Argus** het dr. A.C. Cilliers dit ten sterkste ontken dat die veldtog teen die Joodse immigrasie 'n politieke veldtog was. Volgens hom was dit 'n volksaak. Hy het sy standpunt gemotiveer deur aan te haal uit toesprake van Verenigde Party-lede gedurende die debat oor die Kwotawet van 1930 waarin hulle die beperking van immigrasie ondersteun het deur onder andere te vra of dit billik was dat van Suid-Afrika verwag word om die enigste land te wees wat sy deure vir Jode moet oopgooi?⁶⁹ Op 'n vergadering in Parow het dr. Cilliers daarop gewys dat akademici in die verlede ingeroep is om hulp en advies met problematiese vraagstukke te verleen. Hy wou van min. Hofmeyr weet waarom die deelname van die akademici indertyd verwelkom en goedgekeur is, maar met die Joodse vraagstuk word hulle in beginsel veroordeel oor die feit dat hulle hul mening gelug het.⁷⁰ Proff. Basson en Verwoerd het ook op Malmesbury en Worcester hul standpunte herhaal en min. Hofmeyr se beskuldigings verwerp

⁶⁷ **Die Burger**, 23.11.1936 (Redaksioneel).

⁶⁸ **Ibid.**

⁶⁹ **The Cape Argus**, 22.11.1936.

⁷⁰ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, Po.7(4), Politieke toesprake, Parow, datum foutief.

op die gronde soos in hul verklaring uiteengesit. Verwoerd het bygevoeg dat die verdraagsaamheid wat Hofmeyr van hulle geëis het, die verdraagsaamheid van "swakheid, verraad en selfmoord" was.⁷¹

Dr. Malan het die Stellenbosse akademici bedank vir hulle aandeel in die poging om die Afrikaners op die gevare van die Joodse immigrasie te wys. Hy het hul bydrae in besonder waardeur omdat hulle ten spyte van die kritiek van die Minister van Onderwys, steeds voortgegaan het om te doen wat hulle in belang van die Afrikaner en Suid-Afrika geag het. Die Stellenbossers se bydrae sou volgens hom lank onthou word.⁷²

Malan het as leier van die amptelike opposisie beplan om met die begin van die 1937-parlementsitting die inisiatief te neem en 'n Wysigingswetsontwerp t.o.v. die Wet op die Reëling van Immigrasie (Wet 22 van 1933) voor te stel. Dié wetsontwerp is op 25 Desember 1936 in **Die Burger** gepubliseer en het o.a. daarvoor voorsiening gemaak dat alle immigrante met die Afrikaans- of Engelstalige deel van die bevolking assimileerbaar moes wees.⁷³ Die Minister van Binnelandse Sake, R. Stuttaford, het dr. Malan egter voorgespring en op 11 Januarie 1937 die Vreemdelingswetsontwerp ingedien waarvolgens alle Britse burgers vryelik na Suid-Afrika kon immigreer, maar alle ander immigrasie uit Europa beperk is.⁷⁴

Die Nasionaliste se ontevredenheid met die wetsontwerp is deur o.a. Malan in die daaropvolgende debat gestel. Sy besware was tweeledig, naamlik dat die regering se wetsontwerp nie die Joodse immigrasie beëindig het nie en dat dit vir Jode wat Britse onderdane was, nou makliker was

⁷¹ **Die Burger**, 23.11.1939, 30.11.1936.

⁷² **Ibid.**, 28.1.1937.

⁷³ **Ibid.**, 25.12.1936.

⁷⁴ **Debatte van die Volksraad**, deel 28, 11.1.1937, kol. 9-10, 13.1.1937, kol. 103-109.

om te immigreer as vir Hollanders en Duitsers.⁷⁵ Die Nasionaliste se besware is egter verwerp en die wetsontwerp (Wet 1 van 1937) is met 'n meerderheid van stemme aanvaar.⁷⁶

Ten spyte van die feit dat die nuwe wetgewing die stroom van Joodse immigrante vanaf Duitsland na die Unie baie verminder het, het die GNP steeds voortgegaan met sy veldtog teen Joodse immigrasie. Die belangrikste ontwikkeling in dié verband was die indien van 'n privaatwetsontwerp deur adv Eric Louw (NP-LV vir Beaufort-Wes) gedurende die parlamentsitting van 1939. Die wetsontwerp ter wysiging van die Vreemdelingewet van 1937, is deur verskeie Afrikaner akademici o.a. prof. Verloren van Themaat (Dekaan van die Regsfakulteit van die Universiteit van Stellenbosch) gesteun.⁷⁷

Verloren van Themaat was van mening dat die Vreemdelingewet van 1937 baie onregverdig was. Volgens hom was dit absurd om immigrante te bevoordeel bloot omdat hulle Britse onderdane was. Hy het dit onaanvaarbaar gevind dat enige Britse onderdaan na Suid-Afrika kon immigreer ongeag of dit in Suid-Afrika se belang was of nie. Volgens Verloren van Themaat was die Vreemdelingewet 'n sigbare bewys van die mate van gehegtheid van die Britse Ryk wat nog in Suid-Afrika aanwesig was.⁷⁸

Louw se wetsontwerp is sterk deur die VP teengestaan en is dan ook later deur die parlement verwerp. Gedurende Mei 1939 het Stuttaford die Vreemdelinge Registrasie Wetsontwerp ter tafel gelê. Die wetsontwerp het daarvoor voorsiening gemaak dat alle immigrante hulself moes laat registreer.

75 Ibid., kol. 111-114.

76 Ibid., 27.1.1937, kol. 745-746.

77 C.G. Cuthbertson: Jewish Immigration as an issue in South African Politics, 1937-1939 (*Historia*, Volume 26, September 1981, p.128).

78 Die Burger, 10.1.1939.

Hierdie voorstel is deur die GNP ondersteun en na enkele wysigings aanvaar.⁷⁹

Die poging van die GNP om die verdere immigrasie van Jode na Suid-Afrika te keer, het dus misluk. Die intensiteit van die Joodse vraagstuk het na 1937 egter so toegeneem dat daar op die Transvaalse en Vrystaatse NP-kongresse besluit is dat geen Jood lid van die Party kon word nie.⁸⁰ Die debat oor die Joodse vraagstuk het voortgeduur totdat die vraagstuk deur die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog gedurende September 1939 tydelik op die agtergrond geskuif is.

Prof. Verloren van Themaat se standpunt was die einde van die Stellenbossers se betrokkenheid by die Joodse vraagstuk. Daar bestaan geen getuienis dat toe dié vraagstuk na die Tweede Wêreldoorlog weer ter sprake gekom het, die Stellenbossers andermaal daarby betrokke geraak het nie.

⁷⁹ C.G. Cuthbertson: Jewish Immigration as an issue in South African Politics, 1937-1939 (*Historia*, Volume 26, September 1981, pp. 129-133).

⁸⁰ J.H. le Roux en P.W. Coetzer (reds.): *Die Nasionale Party* IV, p. 83.

HOOFSTUK 6

HOUDINGS EN BELEIDSTANDPUNTE

In hierdie hoofstuk word die standpunte van die Stellenbosse akademici ten opsigte van die verskillende rassegroepe van nader beskou. Die mate waarin hulle standpunte neerslag gevind het in die Afrikaners se denke en rassebeleid word ook onder die soeklig geplaas. Verskillende standpunte is ten opsigte van die swartes, Kleurlinge en die Indiërs ingeneem.

6.1 Die vraagstuk van swart regte en belange

Die vraagstuk van politieke regte was een van die gevoeligstes wat op die Nasionale Konvensie van 1910 bespreek is. Geen verteenwoordigers van nie-wit belange was teenwoordig nie. Die verteenwoordigers van die gewese republieke het aangedring op 'n streng handhawing van blanke politieke mag deur die kleurkwalifikasie aan stemreg te koppel. Verteenwoordigers van die voormalige Britse kolonies was ten gunste van die toekenning van stemreg sonder die inagneming van kleur. As kompromis is daar besluit om die **status quo** in die verskillende provinsies te handhaaf. Dit het dus o.a. die gevolg gehad dat swartmense in die Kaapprovinsie en Natal aan dieselfde vereistes as die blankes moes voldoen om te kon stem, maar in die Transvaal en Oranje-Vrystaat het hulle geen stemreg gehad nie. Op aandrang van die Kaapse afgevaardigdes is daar besluit dat die stemregbevoegdheid slegs verander sou kon word deur 'n tweederde-meerderheid op 'n gesamentlike sitting van albei huise van die parlement.¹

¹ L. Thompson: **The Unification of South Africa**, pp. 212-226.

Ten opsigte van grondbesit het die grondwet bepaal dat kleur en ras net in die Vrystaat 'n bepalende rol gespeel het. In die ander drie provinsies kon swartmense net soos die blankes op enige plek grond besit. Die grootskaalse instroming van swartes en blankes na die stedelike gebiede het 'n ernstige plakkerprobleem met die gepaardgaande sosio-ekonomiese probleme geskep. Sedert J.B.M. Hertzog se aanstelling as Minister van Naturellesake in 1912, het hy na vore getree as die persoon wat vir die volgende drie dekades die leidende rol op dié gebied gespeel het. Hy het van die begin af twee doelstellings nagestreef, nl. om vir die Unie 'n eenvormige stemregstelsel aanvaar te kry en om gebiedskeiding tussen wit en swart konsekwent toegepas te kry. Op die fundamente wat Hertzog gelê het, het die nuwe Minister van Naturellesake, J.W. Sauer, in Mei 1913 die Naturelle Grond Wetsontwerp (wet 27 van 1913) ingedien wat daarvoor voorsiening gemaak het dat sekere gebiede vir swartmense afgesonder is. Wit- en swartmense is verder ook verbied om grond in mekaar se gebiede te koop. Dit verteenwoordig die eerste praktiese neerslag in wetgewing van 'n beleid van territoriale segregasie of gebiedskeiding. Hertzog kan dus met reg as die vader van gebiedskeiding beskou word.²

Nadat die Pakt die 1924-verkiesing gewen het, het Hertzog as Premier self die portefeulje van Naturellesake behartig. Dié stap toon dat hy die oplossing van die probleem as die hoogste prioriteit beskou het. Hy het ook gepoog om die oplossing van die vraagstuk bo die partypolitiek te stel.³

Hertzog het geglo dat segregasie tussen wit en swart op drie gebiede deurgevoer moes word: op territoriale, ekonomiese en politieke gebied. Om dit te bewerkstellig, het Hertzog verskeie stappe geneem. Die eerste hiervan was die indiening van die Loonwet (wet 27 van 1925) deur die

² J.H. le Roux, P.W. Coetzer en A.H. Marais: **Generaal J.B.M. Hertzog I**, pp. 349-351, 361-362.

³ **Ibid.**, pp. 370-371.

minister van Verdediging en leier van die Arbeidersparty, kol. Creswell, op 16 Februarie 1925. Dié wet het Hertzog se beleid van "beskaafde arbeid" gekonkretiseer en probeer verseker dat die blanke werkers se lone nie deur die ooraanbod van onbeskaafde arbeid (swartes) afgedruk word nie.⁴ Hierdie wet is deur genl. J.C. Smuts, die Leier van die Opposisie, skerp gekritiseer. Hy het dit as 'n sosialistiese maatreël afgemaak wat daartoe gelei het dat lone op 'n burokratiese wyse vasgestel is.⁵ Die aanname van hierdie wet het segregasie op die ekonomiese terrein statutêr vasgelê.

Op 13 November 1925 het Hertzog in sy jaarlikse toespraak in sy kiesafdeling Smithfield verklaar dat die drang na 'n oplossing van die naturellevraagstuk sedert Uniewording nog nooit groter was nie. In die toespraak het hy sy plan en die motivering daarvoor uiteengesit.⁶ Hierdie toespraak is opgevolg deur die publikasie van vier wetsontwerpe in 'n **Buitengewone Staatskoerant** van 26 Julie 1926. Die vier wetsontwerpe het voorsiening gemaak vir die verwydering van alle swart stemgeregtigdes van die gemeenskaplike kieserslys en hulle plasing op 'n aparte kieserslys met die geleentheid om 'n totaal van sewe blanke verteenwoordigers vir die Volksraad te kies, die instelling van 'n Swart- of Naturelleraad met raadgewende en wetgewende magte, die uitbreiding van die grondgebied van die Swartes en die uitbreiding van die Kleurlingstem na al die provinsies.⁷ In die volgende dekade het Hertzog se beleid die middelpunt van die politieke debat oor die oplossing van die kleur- en rassevraagstuk gevorm.

⁴ **Debate van die Volksraad**, deel 3, 16.2.1925, kol. 1800-1810.

⁵ **Ibid.**, kol. 1815-1819.

⁶ F.J. du T. Spies: **Die Hertzogtoesprake**, deel 5, p. 21-29.

⁷ **Buitengewone Staatskoerant van die Unie van Suid-Afrika**, vol. LXV, no. 1570, 23.7.1926.

Hertzog het as Minister van Naturellesake op 23 Maart 1927 die vier wetsontwerpe in die Volksraad ingedien.⁸ Nadat die wetsontwerpe na 'n gekose kommitee verwys is,⁹ het die komitee begin om getuies aan te hoor. Die wette het egter rowwe meningsverskil uitgeloek dat die gekose komitee teen 1928 nog nie sy taak afgehandel het nie.¹⁰

Die gekose komitee het sy taak eers in April 1935 voltooi. Die resultaat was dat van die oorspronklike vier wetsontwerpe net twee oorgebly het. Die wet op die uitbreiding van die Kleurlingstemreg het heeltemal gesneuwel en twee van die oorspronklike wette is saamgevoeg.¹¹ Op 14 Februarie 1936 het Hertzog op 'n gesamentlike sitting van albei Huise van die Parlement toestemming gekry om sy Naturelleverteenwoordigingswetsontwerp in te dien.¹² Die wetsontwerp is, na bespreking, gewysig. Al die swartes in die Kaapprovinsie sou hul stemreg behou, maar op 'n aparte kieserslys. Dié swartes sou drie blanke verteenwoordigers vir die Volksraad kies en twee blankes vir die Kaapse Provinsiale Raad. 'n Verdere vier blanke verteenwoordigers in die Senaat sou deur die swartes in die hele land gekies word.¹³ Die wet is in hierdie gewysigde vorm na 'n stryd van tien jaar (sedert die indiening van die wetsontwerpe in 1926) op 6 April 1936 met slegs 11 teenstemme aangeneem.¹⁴

Die wetsontwerp het egter van twee kante binne die Volksraad skerp kritiek uitgeloek. Die een groep wat teen die

⁸ Debatte van die Volksraad, deel 8, 23.3.1927, kol. 1946.

⁹ Ibid., kol. 2351-2352.

¹⁰ Wette van die Unie van Suid-Afrika, deel 1, 1927, pp. 15-17.

¹¹ C.F.J. Muller (red.): 500 jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, p. 442.

¹² Verenigde Vergadering van albei Huise van die Parlement, 13.2.1936 tot 7.4.1936, kol. 6.

¹³ Ibid., kol. 49.

¹⁴ Ibid., kol. 1245-1247.

wetgewing gekant was, was 'n klein groepie liberale parlamentslede onder leiding van min. J.H. Hofmeyr. Hofmeyr het die wetgewing teengestaan omdat hy van mening was dat die swartes daardeur tot minderwaardige burgers verlaag is.¹⁵ Die ander groep wat krities was, was die Gesuiwerde Nasionale Party. Hulle het algehele politieke segregasie voorgestaan en verkies dat die swartes se stemreg vir die Volksraad heeltemal afgeskaf moes word en dat die Kleurlinge op 'n aparte kieserslys geplaas moes word.¹⁶

Die tweede belangrike wetsontwerp, was die Naturelletrust en -grondwetsontwerp wat gedurende April 1936 ingedien is. Dié wet het op 'n meer geordende wyse die gebiede aangedui waar die blankes en swartes onderskeidelik grond kon besit. In die stedelike gebiede het die wet ook spesifieke gebiede afgebaken vir die swartes.¹⁷ Die GNP het ook teen hierdie wetgewing beswaar gemaak. Volgens adv. Strijdom het die wet meegebring dat die staat te veel geld aan die swartes bestee, geld wat eerder gebruik kon word om die armblankevraagstuk te probeer oplos.¹⁸

Generaal Hertzog se beleid van gebiedskeiding is dus nie heeltemal deurgevoer nie. 'n Moontlike rede hiervoor was sekerlik die feit dat baie blankes nog nie die groot omvang van die probleem besef het nie. Die GNP het in beginsel met Hertzog se beleid saamgegaan, alhoewel hulle van ander metodes gebruik wou maak. Die GNP wou in die eerste plek na die blanke omsien en die swartes moes gelaat word om in hul eie behoeftes te voorsien.¹⁹ Na die aanname van hierdie

¹⁵ Ibid.

¹⁶ P.W. Coetzer, J.H. le Roux (reds.): **Die Nasionale Party** IV, p. 49.

¹⁷ **Debatte van die Volksraad**, deel 26, 30.4.1936, kol. 2798-2800.

¹⁸ Ibid., kol. 2809.

¹⁹ P.W. Coetzer, J.H. le Roux (reds.): **Die Nasionale Party** IV, pp. 57-58.

wette het die GNP al hoe meer klem op die "naturellevraagstuk" laat val.

Soos dit uit die vorige aantal paragrawe blyk, het die kwessie rondom die rassevraagstuk 'n belangrike plek binne die politieke debat in Suid-Afrika bekleed. Stellenbosse akademici se standpunte ten opsigte van die rassebeleid en die vraag hoeveel invloed hulle standpunte uitgeoefen het, word teen hierdie agtergrond bespreek.

6.1.1 Stellenbossers se standpunte

Soos in die vorige afdeling aangetoon is, het al die groot politieke partye in Suid-Afrika, met uitsondering van 'n klein groepie liberale politici, die beginsel van segregasie ondersteun. Die partye het net verskil oor die graad en vorm van segregasie en die metode om dit te bereik. Binne hierdie konteks het 'n aantal Stellenbosse akademici tussen 1934 en 1948 ook die beleid van segregasie gepropageer.

Die eerste aspek van belang is die grondslag waarop Stellenbossers hul standpunte gebaseer het. Volgens dr. P.J. Coertze, F.J. Language en prof. B.I.C. van Eeden (almal dosente in die Afdeling Bantoekunde)²⁰ was die basis van hulle standpunt die Christelike-nasionale lewensbeskouing. Dié lewensbeskouing het beteken dat die Afrikaner moes handel volgens die Christelike sedewette soos geopenbaar in die Bybel en die tradisionele Boerestandpunt teenoor die swartes. So is geglo dat God rasseverskille gewil het en 'n doel daarmee gehad het, en dat elke volk sy eie afsonderlike

²⁰ Die Afdeling het uit drie departemente bestaan, nl. Bantoetale, Volkekunde en Naturelle-administrasie en Bantoereg.

aard en bestemming het.²¹ Saam hiermee het prof. P.J. Schoeman geglo dat die Afrikaner 'n godgegewe roeping gehad het om as voog oor die minder ontwikkelde nie-blankes op te tree.²² 'n Tweede belangrike beginsel waarop Stellenbossers hulle standpunte aangaande die naturellevraagstuk (soos dit algemeen getipeer is) gebaseer het, was aspekte van die "Voortrekkerstandpunt" soos deur prof. H.B. Thom (Geskiedenis) uitgelig. Die aspekte wat hy beklemtoon het, was die feit dat Suid-Afrika as 'n witmansland moes bly voortbestaan en dat die Afrikaner in die suiwere voortbestaan van sy eie volk geglo het.²³ Om te verstaan hoe hierdie grondslae in die Stellenbossers se standpunte neerslag gevind het, moet daar egter eers gekyk word na die oorsprong van hulle betrokkenheid by die naturellevraagstuk.

Die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog in September 1939 het 'n besondere invloed op die Kaapse Skiereiland gehad. Genl. Smuts het die uitbreiding van die sekondêre nywerhede as 'n hoeksteen van sy oorlogpoging gesien. Dié nywerhede het so uitgebrei dat Suid-Afrika begin het om ook sy bondgenote van wapens en ammunisie te voorsien. Saam hiermee het die groot vraag na voedsel en ander produkte gedurende die oorlogtyd van Kaapstad 'n belangrike ekonomiese sentrum gemaak vanwaar produkte deur sy hawe uitgevoer is en aan skepe verskaf is. Dié buitengewone omstandighede het daartoe gelei dat Kaapstad vir die eerste keer werklike industriële ontwikkeling begin beleef het. Die aantal swartes werksaam in die nywerhede het gevolglik sterk toegeneem en so die swart verstedelikingsproses gestimuleer. Weens die groot uitgawes verbonde aan die oorlog, het die regering ook nie oor die nodige fondse beskik om meer grond vir die vestiging van swartes aan te koop nie. Die stootkrag op die swartes in die plattelandse

²¹ P.J. Coertze, F.J. Language en B.I.C. van Eeden: **Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika**, pp. 5-6.

²² **Die Burger**, 20.3.1939.

²³ **Die Burger**, 5.7.1938.

gebiede het dus ook groter geword, wat swart vertstedeliking verder gestimuleer het.²⁴

Plaaslike owerhede kon nie in die nuwe vraag na behuising vir swartes voorsien nie. Waar hulle wel voorsiening vir beter behuising kon maak, het dit weer as 'n nuwe aansporing vir swartes gedien om na die stede te trek. Hierdie situasie het tot baie ongesonde plakkertoestande aanleiding gegee waar gesinsverbrokkeling en misdaad aan die orde van die dag was.²⁵

In die Kaapse Skiereiland kon daar ook nie voldoende behuising vir die swartes voorsien word nie en het 'n groot plakkerkamp langs die hoofpad na Kaapstad (in die omgewing van die huidige Ysterplaat-Lughawe) ontstaan. Die nuwe stroom van swart arbeiders was egter nie net tot Kaapstad beperk nie, maar het in verskeie Bolandse dorpe voorgekom. Onder druk van die staat en die nyweraars het die liggame wat vir die beheer oor die stede en dorpe verantwoordelik was en onder VP-beheer gestaan het, nie veel aan die saak gedoen nie. Groot instroming is dus op die meeste plekke toegelaat. Dié toedrag van sake en die onooglike en ongesonde plakkerkampe wat so ontstaan het, het verskeie persone binne die Universiteit van Stellenbosch se Afdeling Bantoekunde baie ontstel.²⁶

'n Tweede gebeurtenis het in 1939 Stellenbossers se belangstelling in die naturelevraagstuk geprikkel. Prof. R.F.A. Hoernlé (Professor in Filosofie aan die Universiteit van die Witwatersrand) het in Mei 1939 die Phelps-Stokes lesings by die Universiteit van Kaapstad gelewer oor die rassebeleid in Suid-Afrika vanuit 'n liberale standpunt.

²⁴ J.P.C. Mostert: *Die Politieke, Maatskaplike en Ekonomiese implikasies van swart verstedeliking in Suid-Afrika, 1939-1948*, p. 71.

²⁵ *Ibid.*, pp. 205 en 225-226.

²⁶ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. G.M.K. Schüler op 18 Februarie 1991.

Hierdie lesings is kort daarna in Afrikaans by die Universiteit van Stellenbosch herhaal en later die jaar in boekvorm uitgegee.²⁷

Die eerste drie lesings het Hoernlé gewy aan die verskillende tegnieke van dominasie, die gees van trusteeskap en die betekenis van liberalisme. In die vierde lesing het hy 'n moontlike naturellebeleid vir Suid-Afrika bespreek.²⁸ Hy het drie beleidsrigtings geïdentifiseer, nl. parallelisme, totale integrasie en totale segregasie en elkeen teen mekaar opgeweeg.²⁹

Dié lesings het 'n besondere uitwerking op die personeel van die Afdeling Bantoekunde gehad. In die klasse sowel as in die vergaderings van die Bantoelestudiekring is Hoernlé se standpunte gedurig gedebatteer met besondere klem op die voor- en nadele van 'n beleid van segregasie. Dit het 'n besondere bewustheid van die politieke aspekte van die naturellevraagstuk bevorder; 'n bewustheid wat by die meeste ander Stellenbosse akademici en blanke Suid-Afrikaners afwesig was.³⁰

Die Bantoelestudiekring (studente-vakvereniging van die afdeling Bantoekunde) het ook 'n belangrike rol in die totstandkoming van die bewustheid van die naturellevraagstuk gespeel. Die vereniging was daarop ingestel om op 'n akademies-vakkundige grondslag sake rakende die swartes en die gepaardgaande vraagstukke te bespreek. Partypolitiek het dus 'n baie klein rol binne die vereniging gespeel. Die Bantoelestudiekring was aktief en is goed deur dosente en studente ondersteun. Sprekers van buite die geledere van

27 R.F.A. Hoernlé: *South African Native Policy and the Liberal Spirit*, pp. vii-x.

28 *Ibid.*, pp. v-vi.

29 *Ibid.*, pp. 160-178.

30 Persoonlike onderhoud gevoer met prof. G.M.K. Schöler op 18 Februarie 1991.

die Universiteit het die organisasie gereeld toegesprek sodat ander gesigspunte ook onder bespreking kon kom.³¹

Die dosente en studente van die Afdeling Bantoekunde het die sogenaamde Bantoegebiede ook dikwels besoek. Op hierdie reise het hulle bewus geword van die feit dat baie van die Bantoevroue alleen was en dikwels weggeloop het na waar hul mans in die stedelike gebiede gewerk het. Weens die klein aantal jongmans wat in die plattelandse gebiede agtergebly het, het die gebiede ook baie agteruitgegaan. Op hierdie wyse het die dosente en studente se bewussyn en bekommernis oor die toekoms van die blankes, die swartes in die stede en die swartes in die Bantoegebiede toegeneem.³²

Die personeel van dié afdeling het ook artikels oor die probleme en aanbevelings ter oplossing daarvan begin publiseer. Die eerste persoon wat daartoe oorgegaan het was prof. P.J. Schoeman wat in die Junie 1941 uitgawe van **Wapenskou** 'n artikel gepubliseer het waarin hy aangevoer het dat territoriale segregasie die enigste oplossing vir Suid-Afrika se natuurelvraagstuk, soos dit toe algemeen bekend was, bied.³³ Op hierdie wyse het hy opnuut die belangstelling binne die afdeling geprikkel.

Die problematiek rondom die natuurelvraagstuk het volgens Schoeman baie vergroot omdat die swartes meer as ooit tevore geagiteer het vir hul regte in die land van hul herkoms. Hy het 'n aantal faktore geïdentifiseer wat die problematiek vergroot het. Die eerste was dat die swartes wat beskawingspeil, lewensaard, lewensbeskouing en fisieke voorkoms baie van die blanke verskil het. Die lae lewenspeil het daartoe gelei dat die Suid-Afrikaanse industriële sisteem en die boerderybedryf grootliks van die goedkoop ongeskoolde arbeid van die swartes afhanklik was.

³¹ Persoonlike onderhoud met prof. N.J. Olivier op 9 April 1991.

³² Ibid.

³³ Ibid.

Dié feit het op sy beurt weer as 'n struikelblok gedien om die armblankevraagstuk op te los, omdat dit veel goedkoper was om die swartes te gebruik as die blankes wat 'n hoër lewenspeilverwagting gehad het en dus hoër salarisse geëis het.³⁴

Schoeman het klem gelê op die feit dat Suid-Afrika tot op daardie stadium nie 'n doelgerigte naturellebeleid gehad het nie. Byna alle wetgewing aangaande die swartes was noodmaatreëls. Die laaste faktor wat Schoeman geïdentifiseer het, was die probleme wat die deur die skoolstelsel geskep is. Schoeman was van mening dat die skoolstelsel so gerig was dat swartes tot die gevolgtrekking gekom het dat hul kultuur 'n groter probleem as 'n bate was. Swartes het hierom gepoog om op 'n al hoe groter wyse die Westerse kultuur aan te neem.³⁵

Volgens Schoeman kon die vraagstuk net op een van twee maniere opgelos word. Die eerste was dat swartes permanent die status van minderes moes beklee en moes verander in 'n groep individue sonder enige rassebewustheid, kultuur of geesteswaardes. Individue sou dan algaande in die blanke se geledere opgeneem moes word. Die alternatief was om aan hulle die geleentheid te gee om in hulle eie gebiede as selfstandige groepe ten volle te ontwikkel.³⁶ Schoeman het dus radikale segregasie voorgestaan, wat in die praktyk beteken het dat wit en swart sover moontlik totaal gesegregeerd moes lewe. Om dié doelstelling te bereik, het hy die vorming van ten minste drie reservate vir swartes voorgestaan. Die drie gebiede moes die meer as negentig kleiner gebiede wat teen 1941 vir die swartes geallokeer was, vervang. Hy het verder ook voorsien dat die gebiede

³⁴ P.J. Schoeman: Territoriale Segregasie: Enigste Doel-treffende Naturelle Beleid vir Suid-Afrika (Wapenskou, deel 2, Junie 1941, pp. 20-21).

³⁵ Ibid., pp. 22-26.

³⁶ Die Burger, 14.6.1938.

later "tot 'n soort van selfstandige staatjies" moes ontwikkel.³⁷

Schoeman het vyf vereistes gestel waaraan gebiede moes voldoen voordat hy dit as geskik vir die vorming van 'n reservaat beskou het. Elke provinsie moes aan 'n reservaat grens sodat die werklose naturelle maklik daarheen verplaas kon word en arbeiders daar gewerf kon word sonder om die vier provinsies van die Unie territoriaal te drasties te skei. Dit was om probleme te verhoed indien die reservate later dalk selfstandige regerings sou kry. Die volgende vereiste was dat die reservate nie die Unie se moontlike uitbreiding na die noorde moes belemmer nie. Die reservate moes ook nie die provinsies se toegang tot die see ernstig benadeel nie en laastens moes die gebiede se drakrag so wees dat die swartes daarin 'n bestaan sou kon maak.³⁸

Die drie gebiede wat Schoeman as moontlike reservate beskou het, was Swaziland en Zoeloeland, die Transkeigebied en Basoetoeland en laastens Betsjoeanaland. Binne hierdie gebiede het Schoeman voorsien dat die swartes met die blankes se hulp en simpatieke leiding weer 'n gesonde gesinslewe, stamtrots, eie kultuur en rassebewussyn kon opbou. Met die korrekte onderwys en voorligting sou die swartes van hul hunkering om die blanke se lewenswyse aan te leer afsien en terugbeweeg na dit wat hul eie was.³⁹

Schoeman het egter ook sekere probleme met sy planne voorsien en gepoog om oplossings daarvoor te gee. Die eerste probleem was die boere en nywerhede se afhanklikheid van swart arbeid. Hier het hy dit egter beklemtoon dat die proses om die naturelle na die reservate terug te kanaliseer, geleidelik sou moes geskied. Boere kon 'n groot

³⁷ P.J. Schoeman: Territoriale Segregasie: Enigste Doel-treffende Naturelle Beleid vir Suid-Afrika (Wapenskou, deel 2, Junie 1941, p. 27).

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid., pp. 27-28.

bydrae lewer deur hul aantal werkers te verminder, deur te meganiseer en oor te skakel na minder arbeidsintensiewe boerdery. Verder kon armblankes op plase en in die stede in die plek van die swartes in diens geneem word. Vir die noodsaaklike swart arbeiders kon 'n rekrutenskema ontwikkel word. Schoeman het dit egter beklemtoon dat dit kardinaal vir die plan se sukses was dat die swart vroue in die reservate sou bly. 'n Verdere belangrike vraag was hoe die swartes wat buite die reservate woonagtig was, daarvan oortuig kon word om na dié reservate terug te keer. Schoeman was van mening dat baie swartes steeds bande binne die gebiede gehad het en dus maklik beweeg sou kon word om terug te gaan. Ekonomiese voorspoed en die verkryging van sekere ekonomiese- en politieke regte sou die reservate so aanloklik maak dat die swartes self na die gebiede sou trek.⁴⁰ Oor die regerings- en onderwysstelsels het Schoeman net enkele algemene riglyne neergelê. Wat die regeringsvorme betref, moes dit so ver moontlik op selfbeskikking gerig wees, sonder dat die swartes die blankes se belange in gedrang moes bring. Wat die onderwysstelsel betref, het Schoeman geglo dat kulturele selfbeskikking die wagwoord moes wees en dat die onderwys op die swartes se vlak van ontwikkeling gerig moes wees.⁴¹

Gedurende hierdie periode het enkele ander Stellenbosse akademici ook hulle standpunte oor die natuurelvraagstuk bekend gemaak. Volgens prof. A.C. Cilliers was "vooroordeel teen velkleur by die blanke gemeenskap in Suid-Afrika 'n histories groeiende kompleks". Dit het die implikasie gehad dat die blankes nie met die swartes wou meng nie. Hulle het 'n "ingeboude" weerstand daarteen gehad.⁴² Cilliers het ook die beleid van trusteeskap wat die blanke teenoor die swartes gehad het as 'n probleem beskou. Hy was

⁴⁰ Ibid., pp. 29-31.

⁴¹ Ibid., pp. 31 en 34.

⁴² (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.2A.3(a): Artikel aan die pers: Die Indiër- en ander Kleur-vraagstukke van Suid-Afrika, geen datum.

van mening dat die beleid die swartes in noue kontak met die blanke en sy lewenswyse gebring het, maar dat die swarte nooit toegelaat is om hierdie lewenswyse ten volle te aanvaar nie. Die swartes het dus noodwendig ontevrede geraak omdat hulle altyd 'n tweede plek moes inneem.⁴³

Prof. B.B. Keet (Teologie) het twee faktore geïdentifiseer wat die naturellevraagstuk meer kompleks gemaak het. Die eerste was die propaganda wat die kommuniste onder die swartes gemaak het. Swartes se werklike griewe het egter baie bygedra tot hulle vatbaarheid vir die kommunistiese invloed. Die tweede faktor waarop Keet klem gelê het, was die feit dat die naturellevraagstuk van 'n nasionale tot 'n partypolitieke kwessie verlaag is. Dié feit het die weg na 'n permanente en algemeen aanvaarde oplossing erg bemoeilik.⁴⁴

Binne die debat oor die wenslikheid van 'n beleid van segregasie was die vraag of die handhawing van die kleurlyn essensieel was, baie belangrik. Op hierdie vraag het prof. G.B.A. Gerdener (Teologie) positief geantwoord. Sy motivering was dat die kleurverskil tussen blankes en swartes nie net tot die pigment in hul velle beperk was nie, maar dat dit gepaard gegaan het met groot sosiale verskille wat taal, tradisie en verskille in leefwyse ingesluit het. Gerdener het die verskille as godgegewe eienskappe gesien wat as sodanig gehandhaaf moes word.⁴⁵

Gedurende November 1942 en April 1943 het drie ander dosente verbonde aan die Afdeling Bantoekunde, drr. P.J. Coertze en F.J. Language en prof. B.I.C. van Eeden, ook hulle standpunt

⁴³ A.C. Cilliers: **Studies in Braille for those who will not see**, p. 16.

⁴⁴ B.B. Keet: **Blank en Gekleurd (Op die Horison, deel 1, Julie 1939, pp. 111-114).**

⁴⁵ (US) G.B.A. Gerdener versameling (ongeorden), **Ons Rassevraagstuk Gesien in die Lig van Gebeurtenisse Oorsee**, geen datum.

oor die vraagstuk in artikels verduidelik. Die artikels het gedurende November 1942 en April 1943 as 'n reeks in **Wapenskou**, amptelike blad van die Afrikaanse Nasionale Studentebond, verskyn en is in verwerkte vorm gedurende 1943 in 'n boekie met die titel **"Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika"** gepubliseer.⁴⁶ Die verskyning van hierdie publikasie was die werklike afskop van grootskaalse betrokkenheid van die Stellenbosse akademici by die naturellevraagstuk.⁴⁷

Dié drie Volkekundiges het die verhoudingsvraagstuk vanuit 'n ideaaltipiese sosiaal-kulturele volkekundige denkraamwerk benader en nie vanuit 'n ontwikkelings- of moderniseringsperspektief nie. Hulle het 'n beleid van "radikale en totale apartheid" voorgestaan. Territoriale segregasie sou volgens hulle net 'n gedeeltelike oplossing bied. Hulle voorstelle moes volgens 'n "progressiewe en langtermyn-beleid" uitgevoer word en finaal en permanent van aard wees.⁴⁸

Op die maatskaplike gebied het die drie Stellenbosse akademici 'n tweeledige oplossing aan die hand gedoen. Die swartes se oorspronklike stamorde moes herstel word en saam hiermee die geleidelike skeiding tussen die blankes en swartes in werkgebied en t.o.v. lewensruimte plaasvind.⁴⁹

Die kern van Coertze, Language en Van Eeden se oplossing vir die maatskaplike probleme het gelê in die herstel van die stam as organiese eenheid wat die sosiale verbande reël en handhaaf. Hulle was van mening dat die stam as instelling

⁴⁶ P.J. Coertze, F.J. Language en B.I.C. van Eeden: **Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika.**

⁴⁷ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. G.M.K. Schöler op 18 Februarie 1991.

⁴⁸ P.J. Coertze, F.J. Language en B.I.C. van Eeden: **Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika**, p. 7.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 11.

'n groot positiewe invloed op die swartes gehad het en dat dit 'n gees van ordelikheid, offervaardigheid en broederlikheid geskep het. Die hiërargiese aard van die stam het ook 'n groot mate van orde binne die swart gemeenskap geskep. Blankes moes die swartes op die gebiede van opvoedings- en onderwysfasiliteite en verdere voorligting en hulp bystaan, maar dit was belangrik dat die swartes deur middel van totale skeiding so min moontlik met die sogenaamde "blanke wêreld" in aanraking kom.⁵⁰

Op die politiek-administratiewe terrein was die drie akademici sterk gekant teen die verteenwoordiging wat die swartes op blanke liggame gehad het. Die stryd om politieke mag het ontstaan toe die swartes onder die beheer van die blankes gekom het. Stelselmatig is die swartes se eie politieke en administratiewe stelsels afgebreek en is hulle in die blankes se strukture ingetrek. Die swartes se stryd om politieke mag en die Afrikaner se ideale het so in stryd met mekaar gekom. Die feit dat sekere swartes stemreg gehad het, was ook 'n aansporing vir die ander swartes om te agitêr vir stemreg. Wanneer regverdig opgetree word, sou die ander swartes ook later stemreg moes kry, en dan kon die blankes heeltemal oorheers word.⁵¹

As oplossing het die drie Volkekundiges 'n tweeledige plan voorgestel. Dit het eerstens die skeiding van die twee groepe behels en ten tweede die opbou van nuwe stelsels vir die swartes. Om die skeiding te bewerkstellig, moes die stelsel van "naturellestemreg" afgeskaf word en daarmee saam ook die direkte en indirekte verteenwoordiging van die swartes in blanke bestuursliggame soos die Volksraad, Senaat en Kaapse Provinsiale Raad. Die Verteenwoordigende Naturelleraad moes ook afgeskaf word, maar as 'n interim reëling kon die stedelike swartes se verteenwoordigers op

⁵⁰ Ibid., pp. 12-15.

⁵¹ P.J. Coertze, F.J. Language en B.I.C. Van Eeden: Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika (Wapenskou, deel 3, April 1943, p. 8).

die Adviserende Naturellekomitees hul plekke behou. Namate die aantal swartes in die stede egter verminder het, sou hul verteenwoordiging op sulke liggame ook onnodig word.⁵²

Die nuwe stelsel vir die swartes moes ook op die fondament van die stamstelsel gebou word. Coertze, Language en Van Eeden was van mening dat die kaptein en sy raad die natuurlike persone is om die administratiewe en juridiese verantwoordelikhede te hanteer. Op die administratiewe vlak moes die kaptein en sy raad verantwoordelik wees vir alle stamaangeleenthede en die uitvoering en instandhouding van die maatskaplike dienste aan die stam gelewer. Op die regsvlak moes die Bantoereg in ere herstel word. Die reg moes egter duidelik geformuleer word en in ooreenstemming met die Christelike leerstellinge gebring word. Die toepassing moes ook in die hande van die kaptein en al die persone wat volgens gebruik betrokke was, geplaas word. Appèl na die blanke kommissaris van die streek moes egter ook moontlik wees indien 'n swarte geoordeel het dat hy onregverdig behandel is. Swartes buite die stamgebiede moes gekoppel bly aan die stam en sou dus ook aan die gesag van die betrokke kaptein en die stam se wette onderworpe wees.⁵³

Die nodige fondse vir die verskaffing van die maatskaplike dienste moes deur die stamme self geskep word. Die drie akademici het egter gewaarsku dat in gevalle waar die stamme nie die nodige fondse gehad het nie, die blankes in die gees van voogdyskap die betrokke stamme volgens hul behoeftes sou moes bystaan. Stamme sou egter ook bereid moes wees om geld in 'n sentrale fonds te stort om streeksontwikkeling te finansier en byvoorbeeld hospitale te bou.⁵⁴

Op streeksvlak het die drie Stellenbosse Volkekundiges voorsien dat 'n blanke kommissaris verantwoordelik vir die administrasie en die bevordering van die swartes se belange

52 Ibid., pp. 8-11.

53 Ibid.

54 Ibid., p. 10.

sou wees in ooreenstemming met die beginsel van blanke voorgdyskap. Hy sou ook verantwoordelik wees om toe te sien dat die algemene naturellebeleid in 'n streek uitgevoer word en voorts sou hy die kaptein en sy raad moes voorsien van hulp en advies aangaande administrasie, regspleging ens.⁵⁵

Op sentrale vlak het Coertze, Language en Van Eeden 'n Departement van Naturellesake met 'n permanente hoof in die vooruitsig gestel. Die departement moes verskillende afdelings hê wat verantwoordelik sou wees vir onderwys, landbou, mediese dienste, ens. Hulle het die instelling van 'n etnologiese instituut as baie belangrik geag omdat die instituut waardevolle inligting kon versamel wat die formulering van 'n gepaste naturellebeleid baie kon vergemaklik.⁵⁶

Die derde gebied waarop voorstelle gemaak is, was op die opvoedkundige gebied. Die swartes se onderwys moes by hulle volkseie aangepas word en vir dié doel moes elke stam as 'n afsonderlike eenheid beskou word. Die basiese onderwys moes daarop gemik wees om die kinders te leer lees, skryf en reken. Die onderwys moes ook die geskiedenis van die stam insluit en in die kinders se moedertaal geskied. Op die vlak van die gevorderde onderwys moet swartes opgelei word om hul gemeenskap te dien en daarom moet die voorsiening van onderwysers, mediese praktisyns, landbouvoorligters en maatskaplike werkers 'n hoë prioriteit wees. Die onderwys moes onder beheer van die blankes staan aangesien dit 'n integrale deel van die algemene naturellebeleid moes vorm.⁵⁷

Die enigste gebied waarop Coertze, Language en Van Eeden aangedring het dat die swartes se tradisionele stelsel afgebreek moes word, was die godsdienstige. Die swartes moes die Christelike godsdiens en sedeleer aangeleer word. Hulle was van mening dat die swartes so 'n nuwe

55 Ibid.

56 Ibid.

57 Ibid., pp. 11-12.

lebensfilosofie sou kry wat die goeie in hul stamkultuur sou konsolideer en die verskillende stamme tot 'n Christelike-nasionale eenheid sou saamsnoer.⁵⁸

Die wyse waarop die Christelike boodskap uitgedra word, moes die nasionaliseringsproses aanhelp en nie teenwerk nie. Die drie Volkekundiges het ook 'n beroep op blanke Christene gedoen om nie die swartes met die blankes te vergelyk op die gebied van Christenskap nie, omdat die swartes en hul kerke nog in 'n oorgangsfase verkeer. Dit was 'n tydsame proses om van hul tradisionele geloof en sy gepaardgaande lebensfilosofie en gebruike af te sien. Met die tyd sou gebruike soos die betaal van **lobola** en veelwywery egter verdwyn. Hulle het die sendingwerk onder die swartes verder as 'n integrale deel van die naturellebeleid gesien. Om dié rede was dit noodsaaklik dat die sendingwerk nie soos in die verlede aan vreemdelinge oorgelaat word nie, maar dat dit deur persone wat die Afrikaner se standpunte aangaande die swartes goedgesind is, gedoen sal word.⁵⁹

Die laaste belangrike aspek wat in **Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika** behandel word, was die ekonomiese beleid. Die groot getalle swartes in die stede het verskillende probleme gelewer soos dat die swartes se kontak met die "slegte" blankes in die stede tot maatskaplike probleme soos drankmisbruik en misdaad gelei het en dat die lae lewenspeil wat deur die swartes gehandhaaf is, daartoe gelei dat hulle bereid was om vir baie lae lone te werk. In daardie stadium was daar juis 'n groeiende aantal blankes wat weens die ekonomiese toestande en droogtes die platteland en hulle plase moes verlaat om in die stede te gaan werk soek. Die groot aantal swartes in die stede wat bereid was om vir baie lae lone te werk, het

⁵⁸ P.J. Coertze, F.J. Language en B.I.C. van Eeden: **Die Oplossing van die Naturellevraagstuk van Suid-Afrika**, p. 29.

⁵⁹ *Ibid.*, pp. 29-32.

dit baie moeilik gemaak vir die armblikes om werk te kry. Hierdie situasie het die armblikevraagstuk laat vererger.⁶⁰

As oplossing is voorgestel dat daar 'n skeiding kom in die gebiede waar blankes en swartes hul lewensbestaan kon maak, die reorganisasie van die ekonomiese stelsel van die swartes en die stelselmatige uitskakeling van die swartes uit die ekonomiese stelsel van die blankes.⁶¹

Om die gebiede te skei waar blank en swart hulle bestaan moes maak, het die drie akademici voorgestel dat sekere gebiede daargestel word wat uitsluitlik vir die swartes se gebruik moes wees. Die gebiede moes geskik wees sodat die swartes 'n ordelike lewensbestaan daar kon voer. Tweedens moes die gebiede so gekies word dat swartes van dieselfde etniese verband in dieselfde gebied woonagtig sal wees wat weer kon bydra tot die proses van nasionalisering. Die laaste vereiste was dat die swartes wat voorlopig nog binne die blanke ekonomie sou moes werk, nie te ver van hulle stamgebied moes wees nie.⁶²

Wat die reorganisasie van die swartes se ekonomiese stelsel betref, moes die nuwe stelsel steeds op die tradisionele landbou en veeteelt gebou wees. Weens die nuwe eise wat deur onder andere die groter bevolking en minder beskikbare grond geskep is, was dit egter nodig om die stelsel te reorganiseer. Onder blanke leiding moes die voorsiening van water, bekamping van gronderosie, verbetering van weiveld, bemarking ens. aandag kry. Dit was noodsaaklik vir die skep van 'n lewensvatbare ekonomiese stelsel in die swart gemeenskap. Voorsienig moes ook gemaak word vir ander tipes werkgeleenthede soos onderwys, mediese dienste ens. Mettertyd sou nywerhede ook in die reservate gevestig kon word.⁶³

60 Ibid., pp. 33-36.

61 Ibid., p. 36.

62 Ibid., pp. 37-38.

63 Ibid., pp. 40-42.

Die laaste aspek van die ekonomiese oplossing het die uitskakeling van die swartes uit die ekonomiese stelsel van die blankes behels. Op dié aspek het die drie nie in besonderhede ingegaan nie, omdat hulle dit eerder as die terrein vir ekonome gesien het. Hulle het egter enkele riglyne verskaf. Die proses sou eerstens geleidelike en planmatig moes geskied om die ontwrigting van die ekonomie te voorkom. Voorts sou 'n opname nodig wees om die minimum aantal swartes wat nodig sou wees om die ekonomie te bedien, te bepaal. Die ander swartes moes dan na die reservate verplaas word. Die bedrywe wat die maklikste sonder swartes sou kon klaarkom, moes dan begin om die swartes stelselmatig met blankes te vervang. Bedrywe soos die mynbou en landbou sou egter nog 'n geruime tyd van swart arbeid afhanklik wees.⁶⁴

Alhoewel die proses sekere eise aan die blanke werkgewers sou stel, byvoorbeeld die betaal van hoër lone, sou dit die eindresultaat lewer dat die blankes weer hul regmatige plek in die ekonomie sou inneem. Die armblankevraagstuk sou dan ook opgelos wees, omdat die blankes almal in die swartes se poste opgeneem sou wees.⁶⁵

Totale apartheid was volgens die drie die enigste oplossing. Hulle het daarom beklemtoon dat ander metodes as dié deur hulle aangebied ook oorweeg moes word om enige afwyking van die mikpunt van totale apartheid te verhinder omdat dit op die langduur die blanke weer voor dieselfde probleme te staan sou bring. Dit was slegs deur die gemeenskaplike optrede van die Suid-Afrikaanse volk, onbelemmer deur die partypolitiek, oor 'n tydperk van 50 tot 100 jaar, dat die naturellevraagstuk permanent opgelos sou kon word, was hulle oordeel.⁶⁶

⁶⁴ Ibid., pp. 42-43.

⁶⁵ Ibid., pp. 43-44.

⁶⁶ Ibid., 46-47.

'n Ander Stellenbosse akademikus wat hom oor die naturellevraagstuk in Suid-Afrika uitgelaat het, was dr. A.C. Cilliers. Hy het reeds in 1938 in sy pamflet **South African Nationalism or British Holism?** die rassevraagstuk as een van Suid-Afrika se grootste probleme beskryf. Hy het ook gepleit vir die toepassing van ware segregasie. Hy het die regering ernstig gekritiseer omdat hulle nie daadwerklike stappe neem om die probleem op te los nie en gewaarsku dat die swartes die blankes gaan onderploeg indien daar nie spoedig 'n oplossing sou kom nie.⁶⁷

Cilliers was ook 'n voorstaander van die vorming van groot aaneengeskakelde gebiede waar die swartes onder blanke leiding hul eie heil kon uitwerk.⁶⁸ Om dié rede het hy die besware van J.G. Strijdom van die Gesuiwerde Nasionale Party teen die ongeveer £10 miljoen wat die VP-regering volgens die Naturelletrust- en -grondwetsontwerp van 1936 op die aankoop van grond vir swartes wou gebruik,⁶⁹ verwerp. Hy het die bedrag van £10 miljoen as baie min beskou en gesê dat die regering tot tien keer soveel kon spandeer. Dit sou dan nog 'n klein prys gewees het om te betaal vir die veiligheid van die toekoms van die blanke in Suid-Afrika.⁷⁰

In ooreenstemming met die reeds genoemde gedagte het Cilliers in sy Quo Vadis-voorstelle ook voorgestel dat die nuwe party vir Afrikaners "gekant (moes wees) teen enige vorm van maatskaplike, industrieel-ekonomiese en politieke gelykstelling van blank en nie-blank." Hy was van mening dat rasse-suiwerheid baie belangrik was en dat gelykstelling

⁶⁷ A.C. Cilliers: **South African Nationalism or British Holism?**, pp. 29-30.

⁶⁸ Ibid., p. 30.

⁶⁹ Debatte van die Volksraad, deel 26, 30.4.1936, kol. 2805-2809.

⁷⁰ A.C. Cilliers: **South African Nationalism or British Holism?**, p. 27.

tot bloedvermenging en die uiteindelijke oorheersing deur die gekleurde rasse sou lei.⁷¹

Gedurende die Tweede Wêreldoorlog het Cilliers Suid-Afrikaners gewaarsku om hulle twis oor deelname aan die oorlog te staak. Volgens hom was die oorwinning van die Geallieerde magte 'n voorvereiste vir die oplossing van Suid-Afrika se naturellevraagstuk. 'n Geallieerde oorwinning en gepaardgaande beheer oor die gebiede ten noorde van die Unie kon 'n gesamentlike oplossing vir die naturellevraagstuk bevorder.⁷²

Cilliers het aangevoer dat die vergroting van die rasseprobleme op daardie stadium die gevolge van die beginsel van blanke trusteeskap was. Die trusteeskapbeginsel het daartoe gelei dat swartes tweedeklas burgers in die blanke wêreld was, 'n posisie waarteen hul al hoe meer beswaar sou maak. Volgens hom het die regering se beleidsrigting gelei na óf totale gelykstelling óf 'n kaste-stelsel.⁷³ Die eerste opsie was vir die blankes onaanvaarbaar en die tweede vir die swartes. Al oplossing was 'n beleid van territoriale segregasie.⁷⁴

Om werklike territoriale segregasie te bewerkstellig het Cilliers bepleit dat Suid-Afrika 'n oplossing saam met

⁷¹ A.C. Cilliers: *Quo Vadis?*, pp. 16-17.

⁷² A.C. Cilliers: *Studies in Braille for those who will not see*, pp. 15-16.

⁷³ Volgens (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.1. (33e): Artikels aan die pers, No Caste-system can be Permanent, geen datum, het Cilliers met 'n kaste-stelsel 'n stelsel bedoel waarin lede van verskillende groepe geografies tussen mekaar woon, maar dat hulle volgens wette en regulasies in verskillende kompartemente leef op sosiale-, kulturele-, ekonomiese- en politieke vlak.

⁷⁴ A.C. Cilliers: *Studies in Braille for those who will not see*, pp. 16-17.

Suidwes-Afrika, Noord- en Suid-Rhodesië, Angola, Portugees Oos-Afrika, die Belgiese Kongo, Frans-Ekwatoriaal Afrika, Tanganjika en Kénia moes uitwerk. Soos die blankes na die VSA en Australië geëmigreer het, kon grootskaalse swart emigrasie ook bewerkstellig word. Op hierdie wyse kon daar in samewerking met die betrokke swartes oor 'n tydperk van ongeveer honderd jaar 'n blanke staat of state in die Suide gevorm word met 'n swart staat of aantal state in die sentrale en noordelike dele van Afrika. So kon 'n Nasionale Tuiste vir die swartes in Sentraal-Afrika geskep word wat hul beloofde land kon wees. Hierdie oplossing was die enigste wat volgens dr. Cilliers permanent sou wees en sou bydra tot wêreldvrede en die geluk van al die inwoners van Afrika.⁷⁵

Cilliers het erken dat daar baie groot probleme aan sy plan verbonde was. Soos sy kollegas het hy ook die probleem rondom die rol van die swart arbeiders in die Suid-Afrikaanse ekonomie geïdentifiseer. As oplossing hiervoor het hy 'n stelsel bepleit waarin staatsbeheerde arbeidsburo's swart arbeiders aan werkgewers kon toeken vir tydperke waarin hulle benodig sou word. Die probleme was volgens hom alleen oplosbaar indien daar duidelike en inspirerende leierskap van Suid-Afrika sou uitgaan. Cilliers het daarom 'n beroep op die Suid-Afrikaanse regering gedoen om by die vredeskonferensie na die oorlog die inisiatief te neem sover dit Suider-Afrika aangaan. Indien Suid-Afrika en die Verenigde Nasies nie bereid sou wees om saam te werk en die probleem op te los nie, sou die deelname aan die oorlog volgens Cilliers sinneloos gewees het.⁷⁶

Na die oorlog het Cilliers dan ook vir Smuts daarvan beskuldig dat hy Suid-Afrika in die steek gelaat het deur nie vas te staan by die beginsels wat die oorgrote meerderheid kiesers aangehang het nie. In 'n poging om sy

⁷⁵ Ibid., pp. 17-19.

⁷⁶ Ibid., pp. 19-21.

status te behou het Smuts geposeer as die beskermheer van die mindere of swakkere rasse-groepe. In die proses het hy sy teenstanders as "bekrompe rassehaters" afgemaak.⁷⁷ Cilliers het Smuts en die VP-leierskap daarvan beskuldig dat hulle op 'n kunsmatige manier verskille skep tussen die volgelinge van die VP en die HNP wat eintlik in beginsel saamstem oor die handhawing van die blanke beskawing in Suid-Afrika. Cilliers het voortgegaan en die VP daarvan beskuldig dat hul geen daadwerklike poging aangewend het om die probleem op te los nie, maar in 'n desperate poging probeer het om hul party se eenheid te behou.⁷⁸

Gedurende 1948 het Cilliers in sy boek *Life on the Sigmoid* die wêreld se groeiende probleme aan onbeheersde groei gekoppel. In die tweede deel van die boek (deel 2 is nooit gepubliseer nie) het Cilliers sy teorie op Suid-Afrika se rassevraagstuk van toepassing gemaak. Daarvolgens het die Europese rasse in Suid-Afrika op selfmoord afgestuurd indien hulle nie 'n stelsel van geboortebeperking vir die nie-Europese rasse daarstel nie. Dit was noodsaaklik om sosiale en rasse onrus te voorkom.⁷⁹

Die utopiese skemas wat daargestel is om sosiale sekuriteit te verseker sou nie werk nie, omdat dit slegs beteken het dat daar van 'n paar rykes geneem is en aan die armes gegee is. Hierdie korttermyn-oplossing sou uiteindelik lei tot totale staatsbeheer en 'n sosialistiese stelsel. Cilliers was van mening dat die onbeheersde groei in produksie en reproduksie die oorsaak van die sosiale onsekerheid in Suid-Afrika was en tot onstabiliteit sou lei. Hierdie proses van

⁷⁷ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.1.(30): Artikels aan die pers, Die Kleurvraagstuk en die elek-sie, geen datum.

⁷⁸ Ibid., Die Indiër en ander Kleur-vraagstukke van Suid-Afrika, geen datum.

⁷⁹ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item L.1.B.(4): Ongepubliseerde manuskrip van *Life on the Sigmoid*, vol. II, hoofstuk 2, p. 15.

onbeheersde groei sou gekenmerk word deur 'n honger vir kos, grondstowwe en markte, kortom lewensruimte. Slegs beheer oor groei kon dus op die langtermyn die geleentheid skep om 'n oplossing vir Suid-Afrika se probleme daar te stel.⁸⁰

Prof. D.G. Franzsen (Staatshuishoudkunde) het gedurende 1944 sy gedagtes oor die swartes en Suid-Afrika se ekonomiese stelsel die lig laat sien. Hy het die ekonomiese beleid vanuit 'n voor-industriële fase benader waar die klem nie op die arbeidsbehoeftes van 'n moderne land geval het nie, maar in die eerste plek op die oplossing van die blanke se vraag na arbeid. Hy was van mening dat daar op ekonomiese gebied met eie reg van 'n blanke-vraagstuk gepraat kon word. Sy motivering hiervoor was dat dit groot getalle blanke Afrikaners was wat probleme gehad het om die ekonomiese mark te betree, weens die groot getalle ongeskoolde nie-blanke werkers wat in hul pad gestaan het.⁸¹

As oplossing het hy soos sy ander kollegas territoriale segregasie voorgestaan. Segregasie moes volgens hom op alle vlakke deurgevoer word, sodat daar 'n 100% blanke ekonomie tot stand kon kom met 'n parallelle nie-blanke ekonomie wat territoriaal geskei is. Die swartes moes in hul tradisionele gebiede hervestig word of heeltemal verskuif word na gebiede ten noorde van die Zambesi.⁸² Franzsen het voorts die implikasies van die nuwe blanke arbeidsbeleid aan die hand van die drie grootste produksievertakkinge, nl. stedelike bedryfslewe, die landbou en die mynbou bespreek.⁸³

⁸⁰ Ibid., pp. 16-17.

⁸¹ D.G. Franzsen: Enkele Gedagtes i.v.m. 'n Blanke Arbeidersbeleid in Suid-Afrika (Wapenskou, deel 5, Junie 1944, pp. 28-29).

⁸² Hierdie twee moontlikhede is deur Franzsen se kollegas as haalbaar beskou. Dit is reeds bespreek in die voorafgaande gedeeltes.

⁸³ D.G. Franzsen: Enkele Gedagtes i.v.m. 'n Blanke Arbeidersbeleid in Suid-Afrika (Wapenskou, deel 5, Junie 1944, pp. 29-30).

Op die gebied van die stedelike bedryfslewe het hy eerstens aangevoer dat die fabriekslewe herbeplan sou moes word. Die groot gaping tussen die lone van geskoolde en ongeskoolde arbeid moes uitgeskakel word en daar sou met groter bedryfseenhede gewerk moes word om die voordele van massaproduksie en meganisasie te verkry. Die stelsel van tariefbeskerming moes ook so aangepas word, dat dit die nuwe beleid van blanke arbeid opbou, en nie net die beleid van beskaafde arbeid ondersteun nie. Die volgende aspek waarop hy klem gelê het, was dat die boerderybedryf werkers aan die sekondêre en tersiêre stedelike bedrywe sou moes afstaan. Die boerderybedryf het volgens hom te veel blankes betrek as in gedagte gehou word dat die bedryf slegs 12.5% van die volksinkomste opgelewer het. Die laaste belangrike aspek was dat 'n reuse heropleidingskema nodig sou wees om die blankes op te lei vir die nuwe take wat hulle sou moes vervul. 'n Streng regeringsbeleid en 'n gepaardgaande 100%-blanke-indiensnemingsprogram kon volgens Franzsen dié beleid laat slaag.⁸⁴

Wat die mynbou betref, het Franzsen geglo dat die trekarbeidstelsel moes voortduur. Op dié wyse sou die nodige swart arbeid beskikbaar wees sonder die probleme van vakbonde, ens. Die stelsel kon ook gebruik word om die swartes op te lei vir die werk wat hulle na afloop van hulle dienstermyn in hulle eie gebiede sou moes gaan doen.⁸⁵

Op die gebied van die landbou het Franzsen minder drastiese segregasie voorsien. Boere kon egter wel 'n bydrae lewer deur na minder arbeidsintensiewe veebou oor te skakel. Meganisasie van die ander landboubedrywe sou ook die aantal nie-blanke arbeiders drasties kon verminder. Geleidelike segregasie was dus 'n werkbare opsie, terwyl rekrutering ook as oorgangsmaatreël toegepas kon word.⁸⁶

84 Ibid.

85 Ibid., p. 31.

86 Ibid.

Die laaste deel van Franzsen se plan om die 'n 100%-blanke ekonomie te vestig was die grootskaalse immigrasie van "verdienstelike en kultuurverwante" blankes wat in die buiteland gewerf moes word om die plek van die swartes in die ekonomie in te neem. Die immigrasie kon so gereel word dat dit nooit die Afrikaner se kultuur in gevaar stel nie, terwyl dit voorsien in die broodnodige persone om die ekonomie aan die gang te hou. Op hierdie wyse, het hy geglo, kon die blankes nie net sy ekonomiese voortbestaan verseker nie, maar ook sy bestaan as blanke westerling.⁸⁷

Die genoemde Stellenbosse akademici was dit dus eens dat 'n beleid van radikale segregasie die enigste langtermynoplossing vir die naturellevraagstuk was. Daar moes dus volgens hulle afsonderlike gebiede gevind word, waar die swartes op hul eie kon leef binne volksverband. Soos in afdeling 6.4 gesien sal word, was die verkondiging van genoemde beginsel van totale gebiedskeiding die grondslag van die apartheidsbeleid. Waaroor die Stellenbossers wel van mekaar verskil het, was die praktiese aspekte van die saak, bv. presies waar die swartes geplaas moes word. Die persoon wat die mees dramatiese voorstel in die verband gemaak het, was prof. A.C. Cilliers, wat 'n streeksoplossing voorgestel het, in teenstelling met die ander akademici se plaaslike oplossing. Almal was dit egter eens dat grootste struikelblok op die weg van radikale segregasie die ekonomiese implikasies was en dat dit die finale deurslag sou gee. Die sukses van hulle voorstelle was dus volgens die Stellenbossers gekoppel aan die vraag of die blankes bereid sou wees om die ekonomiese prys te betaal.

Die Stellenbossers het ook gedurende die tydperk voor die algemene verkiesing in 1948 'n belangrike rol gespeel wat die verskillende sogenaamde Naturellekommissies betref. Die saak word volledig in die volgende hoofstuk bespreek.

⁸⁷ Ibid.

6.2 Kleurlinge se posisie

Die Kleurlinge het 'n besondere posisie binne die rassevraagstuk in Suid-Afrika bekleed; 'n posisie tussen die blankes en swartes. Die NP het die Kleurlinge as 'n aparte, eiesoortige ras gesien en nie as deel van die swartes nie. Hierdie besondere posisie is weerspieël in genl. Hertzog se beleid teenoor die Kleurlinge. As NP-leier het hy onderskeid in sy breë segregasiebeleid gemaak tussen die swartes en die Kleurlinge. Sedert 1936 was die Kleurlinge dan ook die enigste nie-blanke groep wat in die Kaapprovinsie saam met die blankes op 'n gesamentlike kieserslys hul politieke regte uitgeoefen het. Alhoewel die Kleurlinge in die Transvaal en Vrystaat geen politieke regte gehad het nie, het Hertzog dit teen 1926 in die vooruitsig gestel dat Kleurlingstemreg na die noordelike provinsies uitgebrei kon word.⁸⁸ Hierdie oogmerk van Hertzog is egter nooit bereik nie.

Met die verloop van tyd het al hoe meer Kleurlinge verstedelik en gevolglik het die aantal Kleurlinge op die gesamentlike kieserslys ook vermeerder. Teen 1929 was daar reeds 24 000 Kleurlinge in die Kaapprovinsie op die gemeenskaplike kieserslys teenoor die 167 184 blanke en 15 780 swart kiesers. Alhoewel die Kleurlinge dus relatief min was, het hulle in tien van die 53 kiesafdelings in die Kaapprovinsie die magsewewig tussen die NP en die SAP bepaal.⁸⁹ Die trek van die armblankes na die stede het ook veroorsaak dat die blankes dikwels in die Kleurlingareas gaan woon het. Dit het gemengde huwelike en grootskaalse rassevermenging tot gevolg gehad.⁹⁰

⁸⁸ J.H. le Roux, P.W. Coertze en A.H. Marais (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog I**, pp. 359 en 363.

⁸⁹ J.S. Marais: **The Cape Coloured People**, p. 279.

⁹⁰ P.W. Coetzer en J.H. le Roux (reds.): **Die Nasionale Party IV**, pp. 59-60.

Hulle relatiewe politieke mag in verhouding tot hulle klein getalle en die feit dat die Kleurlinge dikwels na bewering in verkiesingstyd "omgekoop" is met beloftes, het die posisie van die Kleurlinge in 'n politieke strydvraag laat ontwikkel. In die blanke politiek het al hoe meer stemme begin opgaan wat daarop aangedring het dat die Kleurlinge op 'n aparte kieserslys geplaas moes word. Terwyl Hertzog besig was om aan die uitbreiding van die Kleurlingstem te werk, het lede van sy party vir aparte kieserslyste vir Kleurlinge gevra. Dit blyk duidelik uit 'n toespraak van F.C. Erasmus, organiserende sekretaris van die Kaaplandse NP en LV vir Moorreesburg, op 8 April 1932 in Kaapstad. Erasmus het verwys na die ongesonde groot mag wat die Kleurlinge gehad het, deurdat die 25 000 Kleurlingkiesers saam met die 12 000 swartkiesers in twaalf van die 58 kiesafdelings in die Kaapprovinsie die magsewewig beheer het.⁹¹ Later dieselfde jaar het die NP op sy Kaaplandse kongres, wat op 12 Oktober op Stellenbosch gehou is, die regering versoek om ernstige aandag te skenk aan die moontlikheid om Kleurlinge in aparte kiesafdelings in te deel.⁹² Hierdie besluit is op 20 Oktober 1932 op die NP-kongres te Bloemfontein herbevestig.⁹³ Na sy stigting in 1934 het die GNP die beleid van politieke segregasie tussen blank en Kleurling voorgestaan. Die party was dus glad nie geneë met Hertzog se plan om die Kleurlingstem na die drie noordelike provinsies uit te brei nie. Met die bespreking in die Parlement van die Naturelleverteenvoordingswetsontwerp in 1936 het dr. Malan as GNP-leier dan ook 'n amendament ingedien waarvolgens die Kleurlinge op 'n aparte kieserslys geplaas moes word. Dit het egter nie geslaag nie.⁹⁴

⁹¹ Die Burger, 9.4.1932.

⁹² Ibid., 13.10.1932.

⁹³ P.W. Coetzer en J.H. le Roux: Die Nasionale Party IV, p. 60.

⁹⁴ Verenigde Vergaderings van albei huise van die Parlement, 13.2.1936-7.4.1936, kol. 51, 146.

Hertzog het die GNP dit baie verkwalik en hulle daarvan beskuldig dat hulle die Kleurlinge "teen sy sin en wil beroof van dit wat hy nog al die jare besit het." Hy het die GNP ook van troubreuk teenoor die Kleurlinge beskuldig omdat die GNP herhaalde beloftes aan die Kleurlinge gemaak het oor die behoud van hulle stemreg wanneer die swartes gesegregeer is.⁹⁵

Die Kleurlinge se politieke regte sou 'n strydpunt bly.

6.2.1 Stellenbosse akademici se siening van die posisie van die Kleurlinge

Omdat die oorgrote meerderheid Kleurlinge in die Kaapprovinsie woonagtig was, het die Stellenbosse akademici besondere begrip getoon vir die standpunt dat dieselfde beleid wat vir swartes ontwikkel word, nie *mutatis mutandis* op die Kleurlinge toegepas kon word nie. Drr. Coertze en Language en prof. Van Eeden verklaar dan ook dat die Kleurling se taal en lewenswyse in baie gevalle in so 'n mate met die blankes ooreengestem het, dat hulle soms as blankes geklassifiseer is.⁹⁶

Daarom het verskeie van hulle 'n beleid van differensiasie voorgestaan, in teenstelling met die beleid van segregasie of skeiding wat hulle vir die swartes aanbeveel het. Die beleid van differensiasie tussen blankes en Kleurlinge het beteken dat daar op die gebiede waar dit moontlik is, onderskeid tussen die twee groepe getref moes word. Om dié rede was dit vir hulle belangrik dat 'n eenheidsgevoel onder

⁹⁵ F.J. du T. Spies, D.W. Krüger en J.J. Oberholster: **Die Hertzogtoesprake VI**, p. 197.

⁹⁶ P.J. Coertze, F.J. Language en B.I.C. Van Eeden: **Die Oplossing van die Naturelevraagstuk in Suid-Afrika**, pp. 3-4.

die Kleurlinge geskep moes word en dat die versorging en behartiging van hulle eie belange afgesonder van die blanke aangemoedig moes word. Die skep van 'n volksidentiteit was egter nie moontlik nie, omdat die Kleurlinge oor geen kulturele of rasse-eenheid beskik het nie.⁹⁷

Teen November 1943 het dr. Coertze sy standpunt aangepas en begin om 'n beleid van segregasie ten opsigte van die Kleurlinge voor te staan. Hy het aangevoer dat indien die blanke 'n suiwer groep wou bly, hy die Kleurlinge "in lyf en lewe" van hom moes afskei. As eerste stap het Coertze aanbeveel dat die Kleurlinge in 'n reeks Kleurlinggemeenskappe naas die blankegemeenskappe moes ontwikkel, waar hulle onder streng beheer van die blankes geplaas moes word sodat hul lewensomstandighede verbeter en lewensbeskouing gesuiwer kon word. Die finale stap in die proses moes die toekenning van 'n eie grondgebied aan die Kleurlinge wees. As eerste stap in hierdie rigting het Coertze die plasing van 'n kerngroep aanbeveel. Dié groep kon dan met verloop van tyd aangroei en ontwikkel in 'n afsonderlike gemeenskap waarin die Kleurlinge hulleself ten volle kon uitleef. As neweproduk sou die blankes moes leer om in hulle eie arbeidsbehoeftes te voorsien. Die Afrikaner sou dit in besonder ter wille van sy voortbestaan as suiwer Christenvolk moes doen.⁹⁸

Prof. D.G. Franzsen het ook op die langtermyn aanbeveel dat die Kleurlinge gesegregeer word. Hulle moes in reservate aangrensend aan die wat vir die Swartes afgebaken is, geplaas word. Daar kan hulle hul dan op die landbou en sekondêre bedrywe toespits en die ekonomie van die naburige swart gebiede aanvul. Op die langtermyn moes hulle dan

⁹⁷ P.J. Coertze, F.J. Language en B.I.C. van Eeden: Rassevraagstukke in Suid-Afrika (*Wapenskou*, deel 3, November 1942, p. 48).

⁹⁸ P.J. Coertze: Grondstellinge oor die Kleurlingvraagstuk vanuit die Afrikanerstandpunt (*Wapenskou*, deel 4, November 1943, pp. 6-7).

heeltemal binne die swart volkere opgeneem word. Hy het egter erken dat dié tipe segregasie van die Kleurling moeiliker regverdigbaar is, omdat hulle in 'n groot mate die taal en kultuur van die blankes aangeneem het.⁹⁹

Prof. A.C. Cilliers het egter 'n beleid van differensiasie ten opsigte van die Kleurlinge voorgestaan.¹⁰⁰ Hy was van mening dat die Kleurlinge 'n "tussen oplossing" nodig gehad het in terme van die beleid van integrasie en segregasie wat onderskeidelik teenoor die blankes en swartes gehandhaaf moes word. Die Kleurlinge moes hul regmatige aandeel hê aan die middele van die staat en die voorregte van die Europese beskawing. In dié opsig sou hulle egter ook die nodige verantwoordelikhede moes aanvaar. As deel van die staat se poging sou hy drastiese stappe moes neem om die groot voorkoms van misdaad, onsedelikheid en dronkenskap in die Kleurlinggemeenskap, uit die weg te ruim.¹⁰¹ Prof. G.B.A. Gerdener was ook baie besorg oor die sosiale welstand van die Kleurlinge. Hy was van mening dat indien die blankes wou hê dat die Kleurlinge se kerke selfregerende en selfonderhoudende liggame moes wees, die blankes nie kon voortgaan om die Kleurlinge ontoereikende lone te betaal en hulle aan die verwoestende drankmisbruik bloot te stel nie.¹⁰²

As oplossing het Cilliers die instelling van afsonderlike woonbuurte in die stedelike gebiede en die plaas van die Kleurlinge op 'n afsonderlike kieserslys met hul eie parlementêre verteenwoordiging, voorgestel.¹⁰³ Hy het geredeneer dat indien die blanke bevolking deur middel van

⁹⁹ D.G. Franzsen: Enkele Gedagtes i.v.m. 'n Blanke Arbeidersbeleid in Suid-Afrika (Wapenskou, deel 5, Junie 1944, p. 31).

¹⁰⁰ A.C. Cilliers: *Studies in Braille for Those who will not See*, p. 17.

¹⁰¹ Ibid.; A. C. Cilliers: *Voete van Klei*, pp. 14-16.

¹⁰² *Die Burger*, 8.11.1943.

¹⁰³ Ibid.; A.C. Cilliers: *Quo Vadis?*, p. 19.

die normale aanwas en grootskaalse immigrasie tot 20 miljoen vermeerder kon word, die Kleurlinge in dieselfde tydperk sou verdubbel tot slegs 2 miljoen. Die Kleurlinge sou dan slegs 10% van Suid-Afrika se bevolking uitmaak.¹⁰⁴ Mettertyd sal die blankes se eienskappe al meer van bo af die Kleurlinge infiltreer weens hul oorwig van getalle. Op hierdie wyse sou die Kleurling al meer "wit" word en sou die sogenaamde Kleurlingvraagstuk mettertyd heeltemal verdwyn.¹⁰⁵

Hierdie standpunt ten gunste van 'n beleid van differensiasie is ook deur N.J. Olivier, dosent in Naturelle-Administrasie en Bantoetale aan die US, gehandhaaf. Nadat hy 'n ontleding van die omstandighede en verskillende standpunte gemaak het, het hy sy gedagtes oor 'n werkbare beleid ten opsigte van die Kleurlinge uiteengesit. Die eerste gevolgtrekking waartoe hy gekom het, was dat algehele skeiding vir die Kleurlinge onaanvaarbaar was. So was integrasie ook vir die Afrikaner onaanvaarbaar. Om dié rede het hy geglo dat beperkte apartheid 'n oplossing bied. Hiervolgens moes die Kleurlinge in aparte woonbuurte naas die blankes gevestig word. Op die sosiale vlak moes daar ook skeiding toegepas word, wat sterk aangemoedig kon word deur bv. aparte treine en poskantoortoonbanke daar te stel. Die kleurslagboom moes voorts op ekonomiese gebied gehandhaaf word, sonder om te probeer om die Kleurlinge in 'n aparte ekonomie te huisves. Op politieke gebied het hy 'n aantal standpunte gehad wat daarop gemik was om die Kleurlinge se politieke regte so te herstruktureer dat hulle dit apart, maar parallel met die blanke, uitoefen. Daarom het Olivier die plaas van die Kleurlinge op 'n aparte kieserslys voorgestaan. Die Kleurlinge moes verder hulle eie verteenwoordigers in die parlement kies en 'n liggaam moes daargestel word met regte ten opsigte van Kleurlingsake. Die stemregkwalifikasies waaraan Kleurlinge moes voldoen, moes egter afgeskaf word

¹⁰⁴ Die veronderstelling is hier dat al die swartes reeds in gebiede buite Suid-Afrika gevestig is.

¹⁰⁵ A.C. Cilliers: *Voete van Klei*, pp. 15-16.

sodat Kleurlinge op dieselfde grondslag as blankes hulle politieke regte kon uitoefen.¹⁰⁶

Olivier het geglo dat deur so 'n beleid van beperkte apartheid toe te pas die Kleurlinge in die geleentheid gestel sou word om te ontwikkel. Hy het egter sterk daaroor gevoel dat die beleid na albei kante uitgeoefen moes word. Dit wil sê, as Kleurlinge nie in blankes se woonbuurte kon woon nie, moes blankes ook nie toegelaat moes word om in die Kleurlinge se woonbuurte te woon nie.¹⁰⁷

Gedurende Junie 1945 het dr. Erica Theron, dosent in Sosiologie, "'n Handves vir Kleurlinge" gepubliseer. In die die dokument waarin sy ook "gedeeltelike skeiding" ondersteun, spel sy oor 'n wye gebied die stappe uit wat volgens haar nodig sou wees om die verhoudinge tussen die Kleurlinge en blankes op 'n gesonde voet te plaas.¹⁰⁸

Wat behuising betref, was sy 'n sterk voorstander van aparte woonbuurte. Woonbuurte moes aan 'n besondere groep toegeken word en die lede van die ander groep wat daar woonagtig was, moes verskuif word. Modeldorpe buite die stede moes ook vir Kleurlinge geskep word en die bestuur hiervan moes langamerhand in hulle eie hande geplaas word. Sy het ook die skeiding van swart- en Kleurlingwoonbuurte bepleit. Grootskaalse opgradering van die woonbuurte en van plaasarbeiders se huise moes deur die staat gesubsideer word. Goedkoop vervoer vanaf hulle woonbuurte buite die stede na hulle werkplekke moes aan Kleurlinge verskaf word.¹⁰⁹

¹⁰⁶ N.J. Olivier: Rasseverhoudinge in Suid-Afrika (Wapenskou, deel 6, April 1945, pp. 18-21).

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ E. Theron: 'n Handves vir Kleurlinge (Wapenskou, deel 6, Junie 1945, pp. 12-13).

¹⁰⁹ Ibid., p. 14.

Op die arbeidsgebied het Theron ook skeiding bepleit en gevra dat 'n nywerheid net blankes of net Kleurlingarbeid moes gebruik. In uitsonderlike gevalle kon arbeid gemeng word indien toestemming van die Raad van Handel en Nywerheid verkry is. Die stigting van arbeidsburo's en vakbonde vir Kleurlinge was ook nodig. Volgens haar sou die beginsel van gelyke betaling vir gelyke werk vir blankes en Kleurlinge ook aanvaar moes word om die arbeid op 'n gesonde grondslag te plaas.¹¹⁰

Theron het voorts verskeie aanbevelings op die maatskaplike terrein gemaak om die swak toestand in die Kleurlinggemeenskappe te verbeter. Hieronder tel die stigting van werkkolonies vir leeglopers, die opruiming van swak woonbuurte, die bekamping van drankmisbruik, die verbetering van gezondheidstoestande, beter skoolopleiding en die verskaf van gesonde vermaak.¹¹¹

"Beperkte skeiding" op die polities-administratiewe gebied, is ook deur Theron ondersteun. In dié verband het sy 'n verbod op gemengde huwelike, aparte kieserslyste, 'n verkose Kleurlingraad, aparte Kleurling-dorpsbesture en die stigting van 'n Departement van Kleurlingsake as noodsaaklik gesien. As mikpunt vir al die bogenoemde stappe het sy die skep van 'n eie nasionale lewens- en volksbeskouing by die Kleurlinge gesien. Theron het gehoop dat die Kleurlinge sou besef dat hulle sterkte in isolasie lê en nie in aansluiting by 'n ander groep waar hulle onwelkom was nie.¹¹²

Gedurende 1935 het twee Stellenbosse akademici, proff. H.F. Verwoerd (Sosiologie) en H.P. Cruse (Opvoedkunde), voor die Wilcocks-kommissie insake die Kleurlinge getuienis afgelê. Die getuienis was egter meer van maatskaplike aard en word in die volgende hoofstuk behandel.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid., p. 15.

¹¹² Ibid., 15 en 40.

Wat die Kleurlinge betref, het die Stellenbosse akademici hulle dus in twee kampe bevind. Aan die een kant was daar diegene wat geglo het dat die Kleurlinge ook radikaal gesegregeer moes word, en aan die ander kant diegene wat geglo het dat daar differensiasie ten opsigte van die Kleurlinge toegepas moes word. Binne hierdie laaste goep val ook A.C. Cilliers wat van mening was dat die Kleurlingvraagstuk kon verdwyn indien die Kleurlinge oor 'n aantal jare so kon "verwit" dat daar geen verskil meer tussen hulle en die blankes sou wees nie.

6.3 Die Posisie van die Indiërs

Die Indiërs is sedert 1860 na Suid-Afrika gebring om op die suikerplase te werk. Na 1870 het verskeie Indiërs egter op eie inisiatief na Suid-Afrika gekom en hulle veral as handelaars gevestig. Hierdie groep het die aard van die Indiërbevolking in Suid-Afrika heeltemal verander. 'n Groot deel van die Indiërs was nou redelik welgestelde handelaars met vooruitstrewende sake-ondernemings. Hulle is as 'n al groter bedreiging vir blanke sakemanne beskou.¹¹³

Met Uniewording was die Indiërs aan verskeie beperkinge onderworpe. Dit het 'n spesiale belasting op Indiër kontrakwerkers in Natal, beperkinge op eiendoms- en handelsregte en die afwesigheid van daadwerklike politieke regte ingesluit.¹¹⁴

Met verloop van tyd het die weerstand in blanke geledere teen die indringing van Indiërs in blanke woonbuurte en die kompetisie op handelsgebied baie toegeneem. Vroeg in 1924 het die Natalse Provinsiale Raad dan ook besluit om die stemreg van Indiërs in stadsraadsverkiegings van hulle weg

¹¹³ T.R.H. Davenport: *South Africa: a Modern History*, p. 117.

¹¹⁴ *Ibid.*, p. 264.

te neem. Hierdie besluit is deur die Smutsregering geveto. Die besluit is later deur die Nasionale Party-regering goedgekeur.¹¹⁵

Gedurende 1925 het dr. Malan as deel van die beweging teen die Indiërs wetgewing by die Parlement ingedien waarvolgens die Indiërs in Suid-Afrika drasties verminder sou word. Nadat die voorgestelde maatreël aanvanklik groot teenstand uit Indiërgelidere ontvang het, is daar met die Indiese regering oor die saak onderhandel. Die uiteinde was dat die regering daarvoor voorsiening sou maak dat Indiërs wel in Suid-Afrika kon aanbly en dat die Indiërs wat wou, gerepatrieer sou word. 'n Baie klein aantal Indiërs het egter van dié geleentheid gebruik gemaak, o.a. vanweë die swak ekonomiese vooruitsigte in hulle land van herkoms.¹¹⁶

Die blankes se ontevredenheid oor die Indiërs se indringing van blanke woongebiede, het egter voortgeduur. Om hierdie rede het Malan gedurende Mei 1932 wetgewing (wet 35 van 1932) by die Parlement ingedien wat beoog het om 'n einde te maak aan Indiër-indringing in blanke woonbuurte in die Transvaal.¹¹⁷ Die wetgewing het egter soveel teenstand uitgelok dat die regering besluit het om die saak weer te laat ondersoek. Gedurende 1936 het die regering 'n Wysigingswet op Indiërgrondbesit (wet 30 van 1936) in die Transvaal aangeneem waarvolgens Indiërs grond in die Transvaal kon besit en bewoon. Hierdie wetgewing het groot teenstand onder baie blankes en die Gesuiwerde Nasionale Party uitgelok. Die GNP het steeds 'n streng beleid van segregasie en repatriasie van die Indiërs voorgestaan.¹¹⁸

¹¹⁵ G.D. Scholtz: *Die Ontwikkeling van die Politieke Denke van die Afrikaner VII*, pp. 308-311.

¹¹⁶ *Ibid.*, pp. 311-314.

¹¹⁷ *Debatte van die Volksraad*, deel 18, 23.5.1932., kol. 5137-5143.

¹¹⁸ P.W. Coetzer en J.H. le Roux (reds.): *Die Nasionale Party IV*, p. 74.

In 1940 het die regering die Broome-kommissie aangestel om die Indiërkwessie te ondersoek. Die kommissie se verslag het gelei tot die aanname van die Wet tot Beperking van Handel en Okkupasie van Grond (Transvaal en Natal) (wet 35 van 1943) in April 1943. Hiervolgens is Indiërs verbied om grond vir die volgende drie jaar in Transvaal en Natal te koop. Die wetgewing het die verhoudinge tussen Suid-Afrika en Indië erg vertroebel en die Indiese regering het gedreig om alle handelsbande met Suid-Afrika te verbreek. In 'n poging om die binnelandse ontevredenheid onder Indiërs te verminder, het Smuts gedurende April 1944 met die **South African Indian Congress** die Pretoria-ooreenkoms aangegaan. Volgens die ooreenkoms sou die wetgewing van 1943 herroep word en sou die aankoop van eiendom deur Indiërs in blanke gebiede deur 'n raad beheer word. Van die ooreenkoms het niks gekom nie omdat die Natalse Provinsiale Raad en die Indiërs nie die ooreenkoms ondersteun het nie.¹¹⁹

Met die verval van die 1943-maatreëls in 1946 het Smuts die Wetsontwerp op Grondbesit van Asiate en Verteenwoordiging van Indiërs (wet 28 van 1946) ingedien. Hiervolgens sou sekere gebiede as gekontroleerde gebiede afgebaken word waar onderskeidelik slegs blankes of Indiërs grond kon koop. In die ongekontroleerde gebiede kon blankes en Indiërs onbeperk grond koop. Die Indiërs sou ook volgens die maatreëls twee blanke verteenwoordigers in die Senaat, drie blanke verteenwoordigers in die Volksraad en twee blanke of nie-blanke verteenwoordigers in die Natalse Provinsiale Raad kry. Die tweede deel van die wetsontwerp is deur die HNP sterk teengestaan omdat dit in stryd met hulle beleid van segregasie en repatriasie was. Die wetgewing is ook deur die Indiërs teengestaan omdat hulle van mening was dat hulle in "ghettos" vasgepen is en minderwaardige verteenwoordiging gekry het.¹²⁰

¹¹⁹ G. Cronjé: **Afrika sonder die Asiaat**, pp. 107-115 en 121-123.

¹²⁰ C.F.J. Muller (red.): **Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis**, pp. 469-470.

Die gevolg van die wetgewing was 'n veldtog van passiewe weerstand wat deur Indiërs in Natal geloods is. Die Indiese regering het die kwessie van die behandeling van die Indiërs in Suid-Afrika ook op die agenda van die Verenigde Volke Organisasie laat plaas. Suid-Afrika is daarvan beskuldig dat hy die Handves van die VVO geskend het. Dit het 'n jarelange stryd in die VVO oor Suid-Afrika se rassebeleid ingelui.¹²¹

6.3.1 Stellenbossers se standpunte

Die Indiërvraagstuk was hoofsaaklik 'n Natalse vraagstuk en om dié rede het Stellenbosse akademici hulle nie juis daaroor uitgelaat nie. Die akademici wat wel standpunt ingeneem het, het 'n beleid van repatriasie voorgestaan. Volgens dié standpunt was die Indiërs weens hul kultuur en godsdiens 'n onassimileerbare deel van die bevolking en was die enigste werkbare oplossing om hulle terug te stuur na hulle land van herkoms. Hierdie simplistiese oplossing is deur Franzsen, Van Eeden, Coertze en Language ondersteun.¹²²

A.C. Cilliers het ook 'n beleid van repatriasie voorgestaan, maar het dit meer breedvoerig toegelig. Hy het eerstens gevoel dat die regering op die korttermyn die verdere uitbreiding en indringing van blanke gebiede deur Indiërs moes beëindig.¹²³

¹²¹ Ibid., pp. 470-471.

¹²² P.J. Coertze, F.J. Language en B.I.C. van Eeden: Rassevraagstukke in Suid-Afrika (*Wapenskou*, deel 3, November 1942, p. 48); D.G. Franzen: Enkele Gedagtes i.v.m. 'n Blanke Arbeidersbeleid in Suid-Afrika (*Wapenskou*, deel 5, Junie 1944, p. 31).

¹²³ A.C. Cilliers: *Quo Vadis?*, p. 19.

Op die langtermyn was hy sterk teen die uitbreiding van die Indiërs se regte gekant. Om dié rede het hy die Wet op Grondbesit van Asiate en Verteenwoordiging van Indiërs (wet 28 van 1936) sterk teengestaan weens die politieke verteenwoordiging wat die Indiërs volgens die wet gekry het. Cilliers het dit as die eerste stap na volle politieke regte gesien.¹²⁴ Alhoewel repatriasie amptelike regeringbeleid was, het die regering die beleid nie daadwerklik nagestreef nie. Om dié rede het Cilliers die regering aangemoedig om die repatriasie van die hele Indiërbevolking onder die ouderdom van 45 jaar te ondersoek. Op dié wyse het hy geglo kon Suid-Afrika ook die Indiërvraagstuk oplos.¹²⁵

Die Stellenbossers was dus voorstanders van die repatriasie van die Indiërs.

6.4 Tipering en evaluering

Die tipering en evaluering van die standpunte van die Stellenbosse akademici sal geskied aan die hand van die kritiek wat teen hulle standpunte uitgespreek is en die neerslag wat hulle standpunte in die ontwikkeling van die beleid van apartheid gehad het.

Kritiek op die Stellenbossers is hoofsaaklik deur die VP-gesinde koerante soos **The Cape Argus** en **Die Suiderstem** uitgespreek. So het **The Cape Argus** o.a. op P.J. Schoeman se standpunte kritiek gelewer. Die dagblad het Schoeman se ondersteuning van die gedagte om 'n suiwer blanke staat tot stand te bring aangeval aangesien dit volgens hulle onmoontlik was om die ekonomie waarin die oorgrote

¹²⁴ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po. 2.A. 3(c): Artikels aan die Pers: Die Uitweg, geen datum.

¹²⁵ Ibid., item Po. 2.A. 3(a): Artikels aan die Pers: Die Indiër- en ander Kleur-vraagstukke van Suid-Afrika, geen datum.

meerderheid van arbeid deur swartes gedoen is, so te reorganiseer dat die swartes totaal gesegregeer kon lewe. Hulle het die migrasie van groot getalle swartes as onmoontlik beskou en was van mening dat indien dit moontlik sou wees, die uitsluitlik swart gebiede mettertyd 'n sterk anti-blanke houding sou inneem. Blankes sou ook nie so 'n beleid ondersteun nie, omdat die gepaardgaande probleme net te groot was.¹²⁶

A.C. Cilliers is daarvan beskuldig dat hy die "armstes van die armes" in 'n negerstaat in Midde-Afrika wou gaan gooi. Die **Suiderstem** was van mening dat indien die mikpunt was om die swartes te ontwikkel tot selfstandige en volwasse mense, dit nooit oorweeg sou word om hulle in armoede en ellende in 'n staat saam te hok nie. Hulle was voorts van mening dat Cilliers nie die naturellevraagstuk wou oplos nie, maar dat hy die swartes wou likwideer.¹²⁷ The Cape Times het Cilliers ook aangeval en gesê die swartes sou met niks minder as 'n regverdige bedeling tevrede wees nie. Die swartes het geen begeerte gehad om vir ewig houthakkers en waterdraers te wees nie.¹²⁸

Kritiek is egter nie net van buite op die Stellenbossers uitgespreek nie. Kritiek het ook uit hulle eie geledere gekom. In dié verband het prof. G.B.A. Gerdener gedurende 1943 'n vraagteken geplaas oor die standpunt van Coertze, Language en Van Eeden dat 100% segregasie bereik moes word. Hy het dit as onprakties beskou en het ook verskeie ander struikelblokke in die weg van so 'n plan, uitgelig. Die belangrikstes hiervan was dat die grootste deel van die Suid-Afrikaanse volk nie so 'n plan sou ondersteun nie en dat die koste verbonde daaraan te hoog was.¹²⁹

¹²⁶ The Cape Argus, 16.6.1938.

¹²⁷ Die Suiderstem, 16.2.1943.

¹²⁸ The Cape Times, 23.2.1943.

¹²⁹ Wapenskou, Junie 1943.

Indirekte kritiek op mekaar is ook uitgespreek deurdat daar dikwels 'n verskil van mening oor sekere aspekte was. 'n Voorbeeld hiervan is die verskillende voorstelle wat A. C. Cilliers en sy drie Volkekunde kollegas gemaak het oor waar die reserwate vir swartes geleë moes wees.¹³⁰ Nieteenstaande hierdie verskille is dit tog belangrik om daarop te let dat daar 'n kern van gedagtes was, wat deur almal ondersteun is. Die maksimale skeiding van die verskillende rasse en die skepping van geleenthede vir die nie-blankes binne hulle eie gemeenskappe is voorbeelde van dié gedagtes.

Gedurende die dertigerjare is 'n beleid van segregasie deur die Nasionale Party as die oplossing vir Suid-Afrika se rassevraagstuk beskou. Dié beleid word weerspieël in die GNP se verkiesingsmanifes vir die 1938-algemene verkiesing. Volgens dié manifes het die HNP geen langtermyn strategie gehad nie, maar slegs sekere aksies voorgestaan wat op segregasie gemik was. Dit het ingesluit die beëindiging van die swart-stemreg vir die Volksraad en Kaapse Provinsiale Raad, van grootskaalse verstedeliking deur swartes en van die aankoop van grond vir swartes. Segregasie sou toegepas word deur aparte woonbuurte en aparte vakbonde en werkplekke te skep, werkreservering in te stel, aparte verteenwoordiging vir die Kleurlinge in die Volksraad in te stel, die Ontugwet van 1926 tot alle nie-blankes uit te brei en gemengde huwelike te verbied.¹³¹

Die probleme van die twintigste-eeu soos verstedeliking, is deur die Tweede Wêreldoorlog en die gepaardgaande nywerheidsontwikkeling geaksentueer. Binne hierdie veranderende omstandighede het dit teen die begin van die veertigerjare duidelik geword dat die segregasiebeleid fragmentaries en onvolledig geformuleer was en nie suksusvol kon wees nie. Hertzog se segregasiebeleid wat op agtiende-

¹³⁰ Sien afdeling 6.1.1.

¹³¹ W.A. Kleynhans: **Suid-Afrikaanse Algemene Verkiesings-manifeste 1910-1981**, p. 264.

en negentiende-eeuse beginsels gebaseer was, het dus misluk en 'n ander oplossing sou gevind moes word.¹³²

Tussen 1939 en 1945 het die oorlogkwessie egter die politieke toneel in Suid-Afrika oorheers. Om dié rede is die 1943-algemene verkiesing ook grootliks oor die oorlogkwessie geveg. Namate die oorlog na 'n einde se kant toe begin staan het, het die HNP in 'n al groter mate aan die probleem van 'n geskikte rassebeleid begin aandag gee.

Hierdie nuwe beleid wat na die Tweede Wêreldoorlog prominent na vore begin tree het, is sterk beïnvloed deur die nuwe etiese en morele standaarde wat toe deur blankes aangelê is om die rassevraagstuk op te los. Vir die eerste keer is nou algemeen aanvaar dat 'n suksesvolle en eties regverdigbare beleid die aspirasies van die swartes ook in ag moes neem.¹³³

Saam met die genoemde nuwe etiese en morele standaarde het die Afrikaner se vrees vir gelykstelling, ekonomiese integrasie, swart verstedeliking ens. gelei tot die formulering van 'n nuwe beleid, nl. apartheid. Die gedagte het al meer veld gewen dat apartheid voldoen aan die Afrikaner se tradisionele opvattinge en eise vir 'n rassebeleid waaraan die segregasiebeleid teen die veertigerjare nie meer voldoen het nie.¹³⁴

Die apartheidsgedagte het 'n kern van beginsels vergestalt wat deel was van die gemeenskaplike geestesgoedere van die Afrikaner. Apartheid was meer as net 'n beleid, dit was 'n

¹³² N.J. Roodie en H.J. Venter: *Die Apartheidsgedagte: 'n sosio-historiese uiteensetting van sy ontstaan en ontwikkeling*, p. 149; F.A. van Jaarsveld: *Die Evolusie van Apartheid*, pp. 5-9.

¹³³ N.J. Rhoodie en H.J. Venter: *Apartheid: a Socio-historical Exposition of the Origin and Development of the Apartheid Idea*, p. 176.

¹³⁴ F.A. van Jaarsveld: *Die Evolusie van Apartheid*, p. 9.

Afrikaner-ideologie wat 'n stelselmatige en omvattende rassebeleid tot gevolg kon hê.¹³⁵ Daar is dus wegbeweeg van die negatiewe beleid van segregasie na 'n positiewe beleid van apartheid wat meer omvangryk en beter gefundeer is. Die nie-blankes moes dus nie net meer eenkant gehou word nie, maar moes volgens H.F. Verwoerd doelbewus op 'n pad van afsonderlike volle ontwikkeling geplaas word. Volgens hom kon die nie-blankes volle outonomie verkry indien hulle tot nasionale selfstandigheid ontwikkel.¹³⁶

Die ontwikkeling van die beleid van apartheid was 'n lang proses, wat deur verskeie faktore beïnvloed is. Die totale ontwikkelingsproses is nie hier van belang nie. Wat wel vir hierdie studie van belang is, is die kristallisering van die beleid gedurende die veertigerjare. Die kristallisering van die beleid van apartheid en die omskep daarvan in 'n nasionale beweging, is in besonder deur drie groepe aangehelp. Hulle was die kerke, die politici van die Herenigde Nasionale Party en die Afrikaner intellektueles.¹³⁷ Die Stellenbosse akademici se bydrae kom duidelik na vore indien hulle rol binne die kerke en die intellektuele kringe ondersoek word.

Die Afrikaner kerke het reeds sedert die twintigerjare die belangrikste beginsels van apartheid ondersteun. Gedurende die dertiger- en veertigerjare het veral dii. Johan Reyneke (Sendingsekretaris van die Nederduits Gereformeerde Kerk in die Transvaal) en J.G. Strijdom (Sendingsekretaris van die Ned. Geref. Kerk in die OVS) 'n leidende rol binne die Ned.

¹³⁵ Ibid., N.J. Rhodie en H.J. Venter: **Apartheid: a Socio-historical Exposition of the Origin and Development of the Apartheid Idea**, p. 160

¹³⁶ **Debatte van die Volksraad**, deel 99, 23-30 Januarie 1959, kol. 68; deel 101, 18-22 Mei 1959, kol. 6520-6520.

¹³⁷ N.J. Rhodie en H.J. Venter: **Apartheid: a Socio-historical Exposition of the Origin and Development of the Apartheid Idea**, p. 160.

Geref. Kerk, as grootste van die Afrikaanse kerke, gespeel om die gedagtes onderliggend aan apartheid te bevorder.

'n Belangrike gebeurtenis in die bevordering van apartheid binne die kerk, was die aanvaarding van 'n sendingbeleid in 1935 deur die Federale Raad van Ned. Geref. Kerke. Weens die gebrek aan 'n sosiaal-teologiese kriterium in die kerk, is hierdie beleid as rigsnoer gebruik by die beoordeling van politieke idees en ook apartheid. Die opvallendste aspek van die beleid is dat die Afrikaner se vrees vir gelykstelling as motivering aangevoer word.¹³⁸

Prof. D. Lategan van die Kweekskool motiveer in 1939 die kerk se ondersteuning van die segregasie beginsel deur ondermeer te verklaar "Die segregasiebeleid soos deur die Afrikaner en sy Kerk voorgestaan is die heilige roeping wat die Kerk het teenoor duisende blanke armes in die stede wat 'n worstelstryd voer met die huidige ekonomiese wêreld. . . . Die toepassing van segregasie sal verder lei tot die skepping van aparte gesonde stede vir die nie-blankes waar hulle in staat sal wees (om) op hulle eie lyne te ontwikkel, hulle eie inrigtings in die lewe te roep en later hulle self onder blanke voogdyskap te regeer". Volgens Kinghorn skemer 'n pastorale motief in die sendingbeleid deur, maar is daar ook 'n duidelike beïnvloeding uit 'n rassistiese en volksromantieke hoek.¹³⁹

Deur hierdie sendingbeleid het segregasie 'n besondere vastrapplek in die Kerk gekry. Die feit dat die motivering vir segregasie nie op Bybelse grondslae gevestig was nie, maar op die "tradisionele" van die Afrikaner, het dan ook die deur oopgelaat sodat die beleid in 'n al groter mate die ander aspekte van die Kerk se beleid beïnvloed het. Op hierdie wyse is 'n verstaansraamwerk geskep waarbinne die Bybel uitgelê en verstaan is. 'n Voorbeeld van hiervan is

¹³⁸ J. Kinghorn (red.): *Die NG Kerk en Apartheid*, pp. 87-88.

¹³⁹ *Ibid.*

die Bybelse motivering vir 'n verbod op gemengde huwelike soos deur die Vrystaatse Moderatuur van die Ned. Geref. Kerk weergegee in hulle getuienis voor die regeringskommissie in 1938.¹⁴⁰

Soos daar in die dertiger- en veertigerjare deur die Kerk op die toepassing van sekere wetgewing (bv. aparte woonbuurte en die verbod op gemengde huwelike) aangedring is, het dit duidelik geword dat daar "iets meer" as blote segregasie voorgestaan word. Hierdie "iets meer" het in die woord apartheid tot volle uitdrukking gekom.¹⁴¹

Soos ons in afdeling 6.1.1. gesien het, het prof. G.B.A. Gerdener ook die aparte en afsonderlike ontwikkeling van die verskillende rasse gepropageer. As prominente en invloedryke kerkleier het hy ook 'n bydrae gelewer om apartheid aanvaar te kry.¹⁴² Gerdener was juis prominent in die sendingkringe van die Kerk, die sentrum vanwaar die segregasiebeleid en latere apartheid se invloed uitgegaan het. Sy invloed het veral gegeld waar hy lid was van die Federale Sendingraad (FSR) se permanente kommissie vir die studie van rasseverhoudinge. Onder sy redakteurskap het **Op die Horison**, amptelike sendingblad van die FSR, dikwels positiewe uitsprake oor apartheid gepubliseer.¹⁴³ Gerdener het dan ook in Maart 1947 as 'n hoofspreker by die konferensie oor die kerk en die kleurvraagstuk opgetree. By die geleentheid het hy beklemtoon dat die beleid van apartheid 'n noodsaaklikheid was, aangesien Hertzog se segregasiebeleid misluk het.

¹⁴⁰ Ibid., pp. 88-89.

¹⁴¹ Ibid., p. 90.

¹⁴² N.J. Rhoodie en H.J. Venter: **Apartheid: a Socio-historical Exposition of the Origin and Development of the Apartheid Idea**, pp. 162-164.

¹⁴³ J. Kinghorn (red.): **Die NG Kerk en Apartheid**, pp. 90-91 en 97.

Op hierdie wyse het Gerdener as Stellenbosse akademikus 'n direkte bydrae daartoe gelewer dat die Ned. Geref. Kerk in besonder die beleid van apartheid ondersteun het. Gedurende 1948 het dié kerk 'n memorandum aan die Wêreldraad van Kerke voorgelê waarin die Bybelse grondslae waarop apartheid gebou was, uitgespel is.¹⁴⁴

Die tweede groep wat 'n belangrike bydrae tot die algemene aanvaarding van apartheid gemaak het, was die Afrikaner intellektueles. Onder die groep was die Stellenbosse akademici soos B.I.C. van Eeden, A.C. Cilliers, N.J. Olivier, P.J. Schoeman, F.J. Language en P.J. Coertze baie prominent.¹⁴⁵

Die akademici het binne die akademiese milieu van die universiteite die nodige sintese gemaak. Uit hierdie sintese het dan die interpretasie en formulering gespruit. Die afdeling Bantoe-kunde aan die Universiteit van Stellenbosch het veral 'n leidende rol op dié gebied gespeel. Die akademici se gedagtes en formulering van die apartheidsgedagte is deur middel van artikels in tydskrifte, pamflette en kongresse wat standpunte oor die rassevraagstuk ingeneem het, uitgedra. Voorbeelde van die Stellenbossers se bydrae is die pamflet van Coertze, Language en Van Eeden, *Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika*, en die artikels wat in o.a. *Wapenskou* verskyn het.¹⁴⁶

'n Voorbeeld van Stellenbossers se betrokkenheid by kongresse was G.G. Cillié (Opvoedkunde) en P.J. Schoeman se betrokkenheid by die reëlins van die Federasie van Afrikaanse Kultuurvereniginge se Volkskongres oor die Rassevraagstuk wat gedurende September 1944 in Bloemfontein gehou is. Prof. C.G.W. Schumann (Ekonomie) en dr. Franzen

¹⁴⁴ N.J. Rhodie en H.J. Venter: *Apartheid: a Socio-historical Exposition of the Origin and Development of the Apartheid Idea*, pp. 162-164.

¹⁴⁵ *Ibid.*, pp. 23.

¹⁴⁶ Sien afdeling 6.1.1

is ook genooi om 'n memorandum oor die ekonomiese aspekte van 'n rassebeleid aan die kongres voor te lê en 'n referaat oor die onderwerp te lewer.¹⁴⁷

Die kongres het sy standpunte gebaseer op Die Bybel, wetenskaplike fundering en die historiese ervaring van die Afrikaner. As leidende Afrikaanse Universiteit het die Stellenbosse akademici veral wat die wetenskaplike fundering betref, hulle invloed laat geld.¹⁴⁸

Die kongres het 'n aantal algemene beginsels aanvaar wat ingesluit het dat 'n beleid van apartheid ten opsigte van die rassevraagstuk gehandhaaf moes word, dat die blanke as voog oor die nie-blanke moes optree en dat geen verdere bloedvermenging tussen blank en nie-blank moes plaasvind nie. Staatsbeheer en volle seggenskap oor landsake moes verder ook volledig in die hande van die blankes bly en enige stap wat tot die ontstamming of denasionalisering van die nie-blanke sou lei, is afgekeur.¹⁴⁹

Hierdie standpunte was grootliks dieselfde as dié wat Stellenbosse akademici soos Coertze, Language en Van Eeden gedurende 1942 en 1943 gehuldig het.¹⁵⁰

Ten opsigte van die swartes is besluit dat skeiding op plaaslike vlak bewerkstellig moes word en dat hulle nooit as burgers van die blanke staat burgerregte moes verkry nie. Regte moes in selfbeheerde naturellegebiede uitgeoefen word. Op die ekonomiese gebied moes die swartes se ekonomiese opvattinge en aktiwiteite verbeter en gereorganiseer word. Industrieë moes voorts in die naturellegebiede ontwikkel

¹⁴⁷ (INEG) PV 202 FAK-versameling, lêer 1/4/3/2/1: Notule van 'n vergadering van die Reëlinskomitee vir die Volkskongres oor Rassevraagstukke, 14.8.1944, Johannesburg.

¹⁴⁸ Op die Horison, Maart 1945.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Sien afdeling 6.1.1.

word om werk aan die arbeiders te verskaf.¹⁵¹ Hierdie besluite toon ook almal 'n groot ooreenstemming met die standpunte van o.a. die Stellenbosse volkekundiges.¹⁵²

Wat die repatriasie van die Indiërs betref het kongres standpunte soortgelyk aan die van A.C. Cilliers, D.G. Franzen en B.I.C van Eeden, aanvaar.¹⁵³ Daar is voorts besluit dat skeiding op alle gebiede ten opsigte van die Indiërs toegepas moes word en dat die Indiërs se aankoop van grond in blanke gebiede gestaak moes word.¹⁵⁴

Die kongres was daarvan oortuig dat die doel met die Kleurlinge die skepping van 'n "eie welvarende Kleurlinggemeenskap" en die gepaardgaande aankweek van 'n eie rassegevoel en volksbewussyn moes wees. Om dié doel te bereik is die deurvoer van apartheid op alle terreine, en in besonder die aparte verteenwoordiging van die Kleurlinge deur blankes in die wetgewende liggame van die Unie, voorgestaan.¹⁵⁵

Die Volkskongres het hom dus ten gunste van die vorming van 'n aparte Kleurlingvolk uitgespreek, maar nie ten gunste van die skepping van 'n afsonderlike "staat" vir Kleurlinge nie. Hulle standpunt was dus in ooreenstemming met die standpunte van D.G. Fransen en in stryd met die standpunt van bv. P.J. Coertze wat die skepping van 'n "Kleurling staat" voorgestaan het. A.C. Cilliers het van die kongres verskil deurdat hy die uiteindelijke inkorporasie van die Kleurlinge by die blankes voorgestaan het.¹⁵⁶

Indien die besluite van die Volkskongres as 'n maatstaf vir die invloed van die akademici gebruik word, blyk dit dat die

151 Op die Horison, Maart 1945.

152 Sien afdeling 6.1.1.

153 Sien afdeling 6.1.3.

154 Op die Horison, Maart 1945.

155 Ibid.

156 Sien afdeling 6.1.2.

Stellenbosse akademici saam met hulle kollegas van ander universiteite deur middel van hulle besprekings, artikels en praatjies die beleid van apartheid onder 'n wye groep Afrikaners aanvaar gekry het.

Gedurende die tydperk direk na die Volkskongres, het die Stellenbosse akademici voortgegaan om hulle invloed te laat geld. So het verskeie Stellenbossers meegehelp om die FAK se Instituut vir Volkswelstand se Rassebeleid te formuleer. Dr. P.J. Coertze was onder andere voorsitter van die Komitee vir die uitwerk van 'n Rassebeleid. Verskeie Stellenbossers het op die subkomitees gedien. Drr. Coertze, Language en Schoeman was lede van die Subkomitee vir die Naturellevraagstuk en drr. Theron, Gerdener en Coertze lede van die Subkomitee vir die Kleurlingvraagstuk.¹⁵⁷

Die Stellenbossers se invloed was egter nie net tot die Afrikaner kultuurlewe beperk nie. Gedurende 1944 het dr. P.J. Schoeman in opdrag 'n memorandum insake die Naturelle-administrasie in Suid-Afrika vir maj. P. van der Bijl, die minister van Naturellesake, opgestel. In die memorandum het hy verskeie aanbevelings insake swart arbeid en die politieke posisie van die swartes gemaak.¹⁵⁸

Die uitgangspunt wat Schoeman gebruik het, was dat die blankes en nie-blankes twee verskillende rasse was en dat dit tot albei se heil sou wees indien hulle apart ontwikkel. Probleme soos die blanke se ekonomiese afhanklikheid van goedkoop swart arbeid en die swartes se bygelowigheid het hy ook uitgelig. In 'n poging om 'n oplossing vir die vraagstuk daar te stel, het Schoeman gevra dat die Kommissie

¹⁵⁷ (INEG) PV 202 FAK-versameling, lêer II/1/1/2/1: FAK: Instituut vir Volkswelstand, Notule van 'n vergadering van die komitee vir 'n Rassebeleid vir die Afrikaner, 6.4.1946.

¹⁵⁸ (INEG) PV 94 E.G. Jansenversameling, lêer 1/47/24/1: Memorandum insake Naturelle-Administrasie in Suid-Afrika, 27.4.1944.

vir Naturellesake in 'n Raad vir Naturellesake omskep word. Hierdie permanente Raad met 'n meer verteenwoordigende samestelling sou beter kon funksioneer en die minister met beter advies bedien.¹⁵⁹ Alhoewel hierdie memorandum deur Van der Bijl as een van die bestes beskryf is, is daar nie uitvoering aan Schoeman se voorstelle gegee nie. Die memorandum is in 1948 weer aan die nuwe minister van Naturellesake, E.G. Jansen, voorgelê.¹⁶⁰

Daar is by verskeie geleenthede, byvoorbeeld die FAK se Volkskongres oor die Rassevraagstuk, gevra dat die kleurvraagstuk as 'n volksvraagstuk beskou moes word en buite die terrein van die partypolitiek gehou moes word.¹⁶¹ Aangesien die Verenigde Party-regering in gebreke gebly het om daadwerklike stappe te neem, het die Herenigde Nasionale Party in 'n al groter mate die klem op die kleurvraagstuk begin lê.

Binne die geledere van die HNP het die apartheidge dagte ook vinnig veld gewen. Die proses het 'n groot hupstoot gekry met die verkiesing van mnr. M.D.C. de Wet Nel tot LV vir Wonderboom in die 1943 algemene verkiesing. As oud-sekretaris van die Suid-Afrikaanse Bond vir Rassestudie, het hy 'n besondere betrokkenheid by rasseverhoudinge gehad. Hy het spoedig leier van die "kleur"-groep¹⁶² binne die HNP geword en so gesorg dat apartheid binne die HNP as beleid aanvaar is.¹⁶³

¹⁵⁹ (US) A.C. Cilliersversameling, item Po.8.(1): Memorandum insake Naturelle-administrasie in Suid-Afrika, 27.3.1944.

¹⁶⁰ (INEG) PV 94 E.G. Jansenversameling, lêer 1/47/24/1 : P.J. Schoeman-E.G. Jansen, Stilbaai, 2.9.1948.

¹⁶¹ Op die Horison, Maart 1945.

¹⁶² Dit was die groep Volksraadslede wat 'n besondere belangstelling in die kleurvraagstuk gehad het

¹⁶³ N.J. Rhoodie en H.J. Venter: *Apartheid: a Socio-historical Exposition of the Origin and Development of the apartheid Idea*, pp. 165-167.

Hierdie aanvaarding van apartheid binne die HNP het daartoe gelei dat dr. Malan in 1947 die Sauer-kommissie aangestel het. Dié Kommissie se opdrag was om vir die HNP 'n kleurbeleid op die grondslag van die apartheidbeginsel uit te werk.¹⁶⁴

Ten tye van die 1948 algemene verkiesing het die HNP dus vir die eerste keer 'n geformuleerde beleid van apartheid ondersteun. Daarvolgens was alle rasse se welsyn geleë binne 'n stelsel van aparte ontwikkeling. Dié stelsel het ten doel gehad om elke rassegroep op alle gebiede die volle geleentheid tot ontwikkeling te gee. So is gehoop dat apartheid op natuurlike wyse sou bly voortbestaan.¹⁶⁵

Saam met die kerkleiers en politici het die akademici 'n bydrae gelewer om die beleid van apartheid te formuleer. Hulle het dus nie net die Afrikaner se filosofie van differensiasie geïnterpreteer nie, maar ook gehelp om dit te formuleer en te ontwikkel. Die gesamentlike poging van die akademici en ander leiers het daartoe gelei dat die beleid van apartheid nie net aanvaar is nie, maar genasionaliseer is.¹⁶⁶

Na die HNP se onverwagse oorwinning in die algemene verkiesing van 1948, het die Stellenbosse akademici voortgegaan om hulle invloed te laat geld. Dr. Malan as leier van die NP en Premier het by verskeie geleenthede op persoonlike vlak met Stellenbosse akademici of van hulle oud-kollegas bv. dr. P.J. Schoeman, samesprekinge gevoer oor rassebeleid.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Sien afdeling 7.3.

¹⁶⁵ W.A. Kleynhans: **Suid-Afrikaanse Algemene Verkiesings-manifeste 1910-1981**, pp. 335-339.

¹⁶⁶ N.J. Rhodie en H.J. Venter: **Apartheid: a Socio-historical Exposition of the Origin and Development of the apartheid Idea**, pp. 169-174.

¹⁶⁷ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item K.Pe.65:

Die Stellenbosse akademici het ook deur middel van die Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse Aangeleenthede 'n beduidende invloed op die NP-regering uitgeoefen. Die stigting van die Buro as 'n intellektuele forum en beleidmakelaar was 'n belangrike ontwikkeling wat uitgebreide aandag vereis. Daarom word dit in die volgende hoofstuk bespreek.

Dit is dus duidelik dat die Stellenbosse akademici op die gebied van die kleurvraagstuk sedert die begin van die veertigerjare groot invloed op die Suid-Afrikaanse politiek uitgeoefen het. In die tydperk voor 1948 was dit hoofsaaklik beperk tot die formulering, interpretasie en verkondiging van die apartheidge dagte, 'n taak wat hulle met groot oorgawe en toewyding aangepak en suksesvol voltooi het. Die aanvaarding van die apartheidge dagte deur die HNP en die verkiesingsoorwinning in 1948 is 'n duidelike bewys daarvan. Na 1948 het die Stellenbossers voortgegaan en op 'n wye vlak die NP-regering beïnvloed deur middel van persoonlike en amptelike kanale. Alhoewel die Stellenbossers se rol nie oorskat moet word nie, is daar genoeg bewyse vir die groot en deurslaggewende rol wat hulle gespeel het.

HOOFSTUK 7

DEELNAME AAN DIE FORMULERING EN BEÏNVLOEDING VAN BELEID

Die vraag wat in hierdie hoofstuk aan die orde kom, is in welke mate Stellenbosse akademici geleentheid gekry en benut het om hulle opvattinge in praktiese beleidsvoorstelle om te sit. In die vorige hoofstuk is daarop gewys dat sommige van die dosente noue bande met dr. Malan en ander leiersfigure gehad het. Dit was invloed wat op 'n meer persoonlike vlak uitgeoefen is. In hierdie hoofstuk word op formele geleenthede tot beïnvloeding van beleid gelet. Dit het veral deur die dosente se bydraes tot drie amptelike kommissies van ondersoek - die Wilcocks-, De Villiers- en Fagan-kommissies en een private kommissie - die Sauer-kommissie - geskied. Stellenbossers het ook 'n belangrike invloed uitgeoefen deur SABRA wat as navorsingsliggaam, gespreksforum en intellektuele beleidmakelaar 'n betekenisvolle rol gespeel het.

7.1. Die Wilcocks-kommissie

Die indiening van genl. Hertzog se Naturelle-wetsontwerpe in 1926 het tot 'n intensifisering van die debat oor die akkommodasie van swart politieke belange gelei. Hertzog se wetsontwerp vir die uitbreiding van die Kleurlingstemreg na die noordelike provinsies, het die aandag op die posisie van die Kleurlinge gevestig.

Teen die begin van die dertigerjare was Hertzog nog besig om sy Kleurlingbeleid te finaliseer.¹ 'n Kommissie van ondersoek na die ekonomiese en maatskaplike omstandighede van die Kleurlinge, bekend as die Kommissie van ondersoek insake die Kaapse Kleurling-bevolking onder voorsitterskap

¹ T.R.H. Davenport: *South Africa: a Modern History*, p. 338.

van prof. J. du Plessis (Universiteit van Potchefstroom), is in 1934 aangestel. Die ander lede van die Kommissie was prof. R.W. Wilcocks (rektor van die US), drr. W. de Vos Malan (Superintendent-generaal van Onderwys), J.P. de Villiers en A. Abdurahman (Lid van die Kaapse Provinsiale Raad) en H.C. Fowler. Prof. Du Plessis is oorlede voordat die Kommissie sy werk kon voltooi en prof. Wilcocks het toe as voorsitter oorgeneem, en adv. D.M. Buchanan is tot lid van die Kommissie benoem.²

Die Kommissie se opdrag was om die sosiale omstandighede van die Kleurlinge te ondersoek met besondere aandag aan onderwys, behuising en gesondheid. Op die ekonomiese terrein moes die posisie van die geskoolde en ongeskoolde werkers in die stedelike gebiede sowel as die posisie van die plaasarbeiders ondersoek word.³

'n Groot aantal persone het getuienis voor die kommissie afgelê. Onder hulle was drie Stellenbosse akademici, nl. proff. G.G. Cillié (Opvoedkunde), H.P. Cruse (Opvoedkunde) en H.F. Verwoerd (Sosiologie).⁴ Dié drie het verskeie aanbevelings gemaak, waarvan enkeles deur die Kommissie aanvaar is en as sodanig in die verslag opgeneem is.

Prof. Cruse se getuienis het primêr gehandel oor die behuising van plaasarbeiders en die moontlike verbetering van hulle posisie. Hy het o.a. voorgestel dat boere staatshulp moes ontvang om die behuising te verbeter en badgeriewe in te rig, dat meer skole gebou moes word en dat die sogenaamde dopstelsel hervorm moes word. Hy het ook voorgestel dat aparte woongebiede vir Kleurlinge ingerig

² UG 54/1937: Verslag van die Kommissie van Onderzoek insake die Kaapse Kleurlingbevolking; G.D. Scholtz: Die Ontwikkeling van die Politieke denke van die Afrikaner VII, p. 529.

³ UG 54/1937: Verslag van die Kommissie van Onderzoek insake die Kaapse Kleurlingbevolking.

⁴ Ibid., p. 251.

moes word waar hulle afsonderlik van swartes gevestig kon word. Op hierdie wyse kon Kleurlinge beskerm word teen stygende huurgeld wat dikwels daartoe gelei het dat hulle hulle huise moes ontruim.⁵ Prof. Verwoerd het in sy getuienis die stigting van 'n departement van welsyn bepleit en ook besondere aandag gegee aan die posisie van die Kleurlinge en armblikes op die arbeidsterrein. Die kern van sy standpunt was dat die swartes in die stedelike gebiede na die reservate verskuif moes word. Volgens Verwoerd het die swartes se toetrede tot die arbeidsmark in die Wes-Kaap tot die maatskaplike agteruitgang van bruin en wit gelei, omdat die swartes 'n al groter deel van die arbeidsmark ingepalm het. Maatreëls moes dus getref word om die Kleurlinge en blankes in gebiede soos die Wes-Kaap te beskerm.⁶

Die verslag van die Kommissie het aanbevelings oor 'n wye verskeidenheid onderwerpe bevat. In hierdie studie word net op die aanbevelings met belangrike politieke implikasies gekonsentreer. Die Kommissie het ondersoek ingestel na die redes vir die swak posisie waarin die Kleurlinge hulself bevind het en op die volgende redes klem gelê. Dit het o.a. ingesluit die Kleurlinge se lae lone, die gebrek aan of lae standaard van onderwys, die beperkinge wat die kleurslagboom op die Kleurlinge se ekonomiese vooruitgang geplaas het, die voorsiening van drank as deel van hul vergoeding in plattelandse gebiede en die wetlike beperkinge wat Kleurlinge verhinder het om maklik en vryelik in die arbeidsmark te beweeg.⁷

'n Belangrike aspek wat in die verslag aangespreek is, was bloedvermenging. Oor hierdie sensitiewe saak het dr. Wilcocks, Malan en De Villiers dit duidelik gestel dat

⁵ UG 54/1937: Verslag van die Kommissie van Onderzoek insake die Kaapse Kleurling, p. 125; Ibid., vol. 3: Getuienis, pp. 3163-3171.

⁶ Ibid., vol. 3: Getuienis, pp. 2941-2951.

⁷ Ibid., pp. 25-26.

wetgewing wat gemengde huwelike verbied, die probleem sou oplos. Hulle was egter van mening dat die nodige beïnvloeding deur die openbare mening binne die blanke- en Kleurlinggemeenskappe, 'n geskikter metode sou wees om bloedvermenging te voorkom. Dr. A. Abdurahman, adv. D.M. Buchanan en H.C. Fowler was op hulle beurt van mening dat die praktiese probleme verbonde aan 'n gemengde huwelik voldoende was om dit te ontmoedig en dat wetgewing vir eers nie oorweeg moes word nie.⁸

Die drie Afrikaanstalige lede van die Kommissie het aanbeveel dat die vloei van swartes na die Wes-Kaap beheer moes word om 'n ooraanbod van arbeiders te verhoed. Die ander drie lede het dié voorstel as ekonomies en eties ongesond beskou. Volgens hulle sou sulke stappe die probleem van te min werksgeleenthede slegs van een deel van die land na 'n ander deel verskuif. As oplossing het hulle die opheffing van die platteland op ekonomiese en sosiale gebied voorgestel.⁹

Een van die belangrikste kenmerke van die verslag is die feit dat die Kommissie nie die skepping van aparte woongebiede voorgestel het nie. Die naaste wat die Kommissie daaraan gekom het, was om te verklaar dat "waar grond vir die daarstelling van 'n lokasie of stadswyk vir nie-blankes afgesonder word, die Kleurling van die natuurlike geskei behoort te word".¹⁰ Saam hiermee het die Kommissie ook aanbeveel dat die politieke regte wat die Kleurlinge in die Kaapprovinsie besit het, na die ander drie provinsies uitgebrei moes word. Wilcocks en Malan het ook gevra dat staatsdepartemente spesiale afdelings daarstel met oorwegend Kleurlingpersoneel, wat na die besondere behoeftes van die Kleurlinggemeenskap kon omsien.¹¹

⁸ Ibid., p. 31.

⁹ Ibid., p. 55.

¹⁰ Ibid., p. 230.

¹¹ Ibid., p. 145.

Dit is opvallend dat die drie Afrikaanstalige lede (Wilcocks, Malan en De Villiers) aan die een kant en die drie ander lede¹² dikwels van mekaar verskil het. Ten spyte van hierdie verskille, kan die politieke aanbevelings van die Kommissie oor die algemeen as liberaal beskryf word. Daar sou verwag kon word dat eersgenoemde drie in 'n groot mate die standpunte van die GNP sou handhaaf. Tog was die Kommissie se aanbevelings in stryd met die algemene sentimente binne die GNP wat die verbod op gemengde huwelike en die skeiding van blanke en Kleurling politieke regte voorgestaan het.¹³

Die Stellenbosse akademici se aanbevelings het beperkte neerslag in die Kommissie se verslag gevind. Prof. Cruse se versoek dat aparte woonbuurte vir Kleurlinge geskep moes word, is nie aanvaar nie. Sy pleidooi ten gunste van die onderskeid wat tussen Kleurlinge en swartes gemaak moes word, het egter neerslag gevind in die Kommissie se aanbevelings. Prof. Verwoerd se aanbeveling dat die migrasie van swartes na die Wes-Kaap beperk moes word, is net deur die Afrikaanstaliges op die Kommissie aanvaar, maar deur die ander lede verwerp. Verwoerd se positiewe sentimente teenoor ontwikkeling binne groepsverband, is ook net deels aanvaar aangesien die Kommissie nie aparte woonbuurte en 'n verbod op gemengde huwelike aanbeveel het nie. Sy versoek figureer wel in die Kommissie se aanbeveling dat aparte vakbonde vir Kleurlinge gestig moes word, sodat hulle binne eie verband kon ontwikkel. In geheel gesien, blyk dit dus dat prof. Wilcocks, as Stellenbosse akademikus en lid van die Kommissie, nie dieselfde standpunte as sy kollegas oor baie aspekte gehandhaaf het nie.

Die verskyning van die Wilcocks-kommissie se verslag in 1937 het die debat oor die Kleurlinge se posisie gestimuleer. Op 18 Augustus 1937 het die Gesuiwerde Nasionale Party op hulle

¹² Een Kleurling en twee Engelstaliges.

¹³ E.A. Walker: *A History of Southern Africa*, p. 651.

Kaaplandse kongres gevra dat die beginsel van segregasie kragdadig toegepas moes word. Volgens die kongres moes segregasie op die terreine van politieke verteenwoordiging, huwelike, woongebiede, arbeid ens toegepas word.¹⁴ Dit is dus duidelik dat die GNP baie van die aanbevelings van die Kommissie nie aanvaar het nie. Die GNP het by sy standpunt van segregasie gebly.

Die debat oor rasseverhoudinge is na die algemene verkiesing van 1938 voortgesit. Op die kongres wat die FAK op 8 November 1938 in Bloemfontein oor die rassevraagstuk gehou het, is hulle steun aan 'n beleid van segregasie bevestig.¹⁵ Die kongres het 'n merkbare invloed gehad, omdat lede van die Verenigde Party hulle nou ook ten gunste van aparte woonbuurte verklaar het. So het P. Theron (VP-LV vir Hopetown) in die eerste helfte van 1939 aan *Die Vaderland* geskryf dat die lede van die VP en die regering heeltemal teen die deurmekaarwoon van die verskillende rasse gekant was.¹⁶

Binne die nie-blanke gemeenskap het die Wilcocks-verslag ook debat gestimuleer. Op 4 en 5 Julie 1938 is 'n konferensie in Kaapstad gehou waar die kwessie van segregasie deur die Kleurlinge bespreek is. By die geleentheid het o.a. R. Stuttaford (VP-LV vir Claremont en minister sonder portefeulje) en adv. D.M. Buchanan as sprekers opgetree. Buchanan het hom sterk teen segregasie uitgespreek en verklaar dat aparte woonbuurte die eerste stap na totale segregasie en ekonomiese slawerny van die nie-blankes sou wees. Die kongres het voorts besluit dat indien daar aparte woonbuurte geskep sou word, Kleurlinge en swartes aparte gebiede moes kry.¹⁷ Hierdie besluit is duidelik in ooreenstemming met die Wilcocks-kommissie se aanbevelings en

¹⁴ *Die Burger*, 19.8.1937.

¹⁵ *Die Transvaler*, 9.11.1938.

¹⁶ *Die Vaderland*, 3.2.1939.

¹⁷ *The Cape Times*, 5.7.1938, 6.7.1938.

bewys dat daar deeglik kennis geneem is van die Kommissie se verslag.

In die Volksraad het dr. Malan voortgegaan om te pleit vir die toepassing van segregasie oor 'n wye gebied. Volgens Malan was die toepassing van so 'n beleid 'n vereiste vir die oplossing van die armblankevraagstuk en die behoud van die blanke as suiwer ras.¹⁸ In sy reaksie het Hertzog sy ondersteuning aan segregasie op maatskaplike- en arbeidsgebied toegesê. Hy sou later sy standpunte oor die politieke status van die Kleurlinge uitspel.¹⁹

Met die uittrede van Hertzog in 1939, het daar egter nog geen wetgewing in die Parlement ter tafel gekom wat die aanbevelings van die Wilcocks-kommissie beliggaam het nie.²⁰ Die aanbeveling van Wilcocks en Malan oor die skepping van spesiale afdelings binne verskeie staatsdepartemente om na die Kleurlinge se behoeftes om te sien, sou egter wel gedurende 1943 ter sprake kom.²¹

In Januarie 1943 het H.G. Lawrence, minister van Binnelandse Sake, aangekondig dat hy 'n spesiale afdeling binne sy departement gaan skep om na die Kleurlinge se spesifieke belange om te sien. Dié aankondiging het die vrees binne die Kleurlinggemeenskap laat ontstaan dat die afdeling die voorloper was van 'n Departement van Kleurlingsake, soortgelyk aan die Departement van Naturellesake. Alhoewel die skepping van so 'n departement deur die regering ontken is, het die aanstelling van 'n Kleurling Adviesraad in Maart 1943 nog groter agterdog geskep en is dit gesien as die volgende stap na die skepping van 'n Departement van Kleurlingsake. Die gevolg was die stigting van die

¹⁸ **Debate van die Volksraad**, deel 33, 22.3.1939, kol. 2180-2181.

¹⁹ **Ibid.**, 23.3.1939, kol. 2272.

²⁰ T.R.H. Davenport: **South Africa: a Modern History**, p. 338.

²¹ **Ibid.**, p. 348.

sogenaamde anti-C.A.D.-beweging (anti-Coloured Affairs Department) onder leiding van B.M. Kies (prominente leier van die Onderwysersliga van Suid-Afrika). As gevolg van die groot verdeeldheid binne Kleurlinggeledere oor die kwessie van ondersteuning van die Kleurling Adviesraad, het die Onderwysersliga van Suid-Afrika op sy konferensie van Junie 1943 in twee geskeur. Ook binne die **African People's Organisation** (deur dr. Abdurahman gestig) het dié twis groot verdeeldheid gebring. Uit hierdie protes teen die moontlike stigting van 'n Departement van Kleurlingsake het 'n al groter behoefte aan groter eenheid onder alle nie-blankes begin ontstaan.²²

'n Nuwe organisasie, die **Non-European Unity Movement**, is gedurende Desember 1943 gestig. Die organisasie wou groter eenheid tussen die verskillende nie-blanke groepe daarstel, maar hulle kon egter nie enige daadwerklike steun monster nie. Die **Coloured People's National Union** is toe gestig. Dié organisasie was meer gematig en minder polities ingestel. Hulle het die klem meer op brood-en-botter sake laat val en die Verenigde party in 'n groot mate ondersteun. Onder die Kleurlinge het daar dus min gekom van die idee om groter eenheid tussen die nie-blanke groepe te verkry.²³

Gedurende 1945 het dr. Erica Theron die saak van 'n afsonderlike staatsdepartement om na die Kleurlinge se spesifieke behoeftes om te sien, weer aangeroer. Sy het die stigting van 'n Departement van Kleurlingsake as 'n noodsaaklikheid gesien om die swak ekonomiese posisie van die Kleurlinge te verbeter.²⁴

²² Ibid., pp. 348-349.

²³ Ibid.

²⁴ Sien afdeling 6.2.1

7.2 Die De Villiers-kommissie

Die Verenigde Party het teen die einde van 1937 besef dat gemengde huwelike 'n belangrike strydpunt in die komende algemene verkiesing sou wees. Die rede hiervoor was dat die GNP nie tevrede was met die aanbevelinge van die Wilcocks-kommissie nie en die saak verder wou voer. J.H. Hofmeyr, minister van Binnelandse Sake, Volksgesondheid en Onderwys, het in 'n poging om die saak uit die verkiesing te hou, op 2 Desember 1937 op die VP se uniale kongres in Bloemfontein aangekondig dat die regering besluit het om 'n kommissie van ondersoek insake gemengde huwelike aan te stel.²⁵ Die Kommissie van Onderzoek insake Gemengde Huwelike in Suid-Afrika het onder voorsitterskap van adv. C.W. de Villiers gestaan. Die ander lede was prof. R.W. Wilcocks, adv. C.P. Brink, mev. M.C. Malherbe (LV vir Wonderboom) en mev. N.B. Spilhaus (LPR). Die Kommissie se opdrag was om vas te stel of die aantal gemengde huwelike in die Unie toegeneem het en of die voorkoms van sodanige huwelike 'n negatiewe uitwerking op die welstand van die Unie se bevolking gehad het. Indien die Kommissie sou bevind dat daar wel negatiewe gevolge was, moes hy ook aanbevelings maak oor die moontlike maniere om gemengde huwelike te ontmoedig.²⁶

Die verslag van die Kommissie het in Augustus 1939 verskyn. Daarin is die standpunte van verskeie kerkgenootskappe en ander groepe soos die Nederduits Gereformeerde Kerk (Ned. Geref. Kerk), die Nederduits Hervormde Kerk, die Gereformeerde Kerk, die **Coloured Welfare Society - Cape Peninsula** en **The South African Indian Congress (SAIC)**, opgeneem. Die oorgrote meerderheid van die groepe was teen gemengde huwelike gekant. Die groepe het egter drasties van mekaar verskil in hulle aanbevelings oor die voorkoming van die gemengde huwelike. Die Ned. Geref. Kerk het gevra vir

²⁵ Die Vaderland, 3.12.1937.

²⁶ UG 30/1939: Report of the Commission on Mixed Mariages in South Africa.

wetgewing teen gemengde huwelike terwyl die SAIC teen sodanige wetgewing gekant was. Volgens SAIC was die getal gemengde huwelike in elk geval aan die afneem en sou wetgewing nie bloedvermenging keer nie.²⁷

Die Kommissie het tot die gevolgtrekking gekom dat gemengde huwelike wel skadelik was, omdat dit daartoe lei dat nie-blanke bloed blanke geledere infiltreer. Dié proses het volgens die Kommissie moontlike probleme vir die maatskaplike- en rassestruktuur van die Unie ingehou. Hulle het ook bevind dat die getal gemengde huwelike wel sou toeneem indien daar nie maatreëls getref word om die huwelike te verhoed nie.²⁸

Teen die agtergrond van die bogenoemde bevindinge het die Kommissie sekere aanbevelings gemaak. Die eerste belangrike was dat stappe geneem moes word om die verskillende rasse in woon- en werkplek van mekaar te skei. Dit sou die ontstaan van verhoudings oor die kleurgrens baie verminder. Die Kommissie het verder aanbeveel dat gemengde huwelike verbied word en dat seksuele verkeer oor die kleurgrens 'n kriminele oortreding moes word.²⁹

Uit die Kommissie se verslag blyk dit dus dat prof. Wilcocks sy standpunte aangaande gemengde huwelike verander het, aangesien hy in die Wilcocks-verslag van 1937 wetgewing in die verband teengestaan het.

Die aanbevelings van die Kommissie is deur die Nasionaalgesinde pers verwelkom. **Die Burger** het dit as die "Kroon van sukses op 'n stryd van die Nasionale Party" beskryf. In 'n hoofartikel het **Die Burger** voorts die aanbevelings van die Kommissie verwelkom en die regering versoek om aan die volkswil gehoor te gee.³⁰

27 Ibid., pp. 12-24.

28 Ibid., pp. 33-34.

29 Ibid., pp. 34-35.

30 **Die Burger**, 21.8.1939.

Enkele weke later het die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog egter die einde van die Hertzog-regering beteken en het Smuts dié saak net daar gelaat.

7.3 Die Fagan-kommissie

Na genl. Smuts se bewindsoorname in 1939 het die nie-blanke bevolking in 'n toenemende mate hulle ontevredenheid met hulle ondergeskikte posisie getoon. Dit blyk duidelik uit die optrede van die Naturelle Verteenwoordigende Raad (wat volgens die 1936-wetgewing tot stand gekom het) en swart organisasie soos die **African National Congress**. Verskeie stakings, boikotte, protesoptogte en onluste het gevolglik ook voorgekom.³¹

Die Naturelle Verteenwoordigende Raad het die regering verskeie maal versoek om die paswette af te skaf aangesien dit 'n groot bron van irritasie vir die swartes was. Die regering was egter nie bereid om dit te doen nie. Versoeke is ook gerig om verdere grond vir swartes (kragtes die 1936-wetgewing) aan te koop. Aan dié versoeke is ook nie voldoen nie, omdat die regering van mening was dat die oorloguitgawes die aangaan van sulke uitgawes onmoontlik gemaak het. 'n Derde saak waaroor daar gereeld versoeke tot die regering gerig is, was die uitbreiding van swart verteenwoordiging in die wetgewende liggame. Daar is in 1943 aanbeveel dat die swartes 10 verteenwoordigers in die Volksraad moes kry en 60 verteenwoordigers in die Naturelle Verteenwoordigende Raad. Van hierdie versoek het niks gekom nie.³²

³¹ C.F.J. Muller: **Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis**, p. 460.

³² **Ibid.**

Die Naturelle Verteenwoordigende Raad het ál meer ontevrede geraak omdat daar niks van hulle versoeke gekom het nie. Gedurende 1946 het die Raad dus besluit om geen verdere aanbevelings aan die regering te doen nie.³³

Met die aanvaarding van die 1936-Naturelle wetgewing, het blank Suid-Afrika ook op 'n ander vlak ernstige probleme met die swartes ondervind. Die probleme het gewentel rondom die grootskaalse migrasie van die swartes na die stede en die gepaardgaande ontstaan van plakkerskampe rondom die metropolitaanse gebiede van o.a. Johannesburg, Pretoria, Kaapstad en Durban. So was daar teen 1948 na raming 62 000 inwoners in die plakkerskampe Moroka en Jabavu buite Johannesburg.³⁴

Die behoefte aan arbeid in die nywerheidsgebiede en die onvermoë van die swart gebiede om 'n lewensbestaan aan inwoners te voorsien, was die hoofoorsake van die groeiende verstedeliking van die swartes.³⁵ Die proses is na 1939 deur die Tweede Wêreldoorlog en die gepaardgaande industrialisasie, aangehelp. Plakkersdorpe het buite beheer gegroei en swak toestande het binne die dorpe geheers aangesien daar geen ooreenstemmende verskaffing van infrastruktuur of behuising was nie.³⁶

³³ Ibid.

³⁴ A.P. Smit en A. Wessels: Fagan en Tomlinson: Twee perspektiewe ten opsigte van verstedeliking (Referaat gelewer tydens die elfde konferensie van die Suid-Afrikaanse Historiese vereniging, Januarie 1987 Stellenbosch), pp. 4-5.

³⁵ Ibid., p. 5.

³⁶ A. Wessels: Die Rol van Politieke Faktore in die Formulering van die Suid-Afrikaanse Verstedelikings-beleid: 'n Historiese Perspektief (Joernaal vir Eietydse Geskiedenis, deel 13(2), Desember 1988, p. 143).

Gedurende 1946 het genl. Smuts die Naturellewette-kommissie aangestel aangesien die swartes se politieke agitasie en die groeiende migrasie van swart werkers na die metropolitaanse gebiede besig was om buite beheer te raak. Die Kommissie onder voorsitterskap van regter H.A. Fagan moes drie sake ondersoek nl. die wette wat op stedelike swartes betrekking het, die paswette en die sosio-ekonomiese omstandighede van die trekarbeiders.³⁷

Die Fagan-kommissie het die diepgaandste ondersoek oor dié sake tot op daardie stadium gedoen. In sy ondersoek het die Kommissie 67 openbare sittings gehou en 715 individue en groepe aangehoor. Standpunte wat gestel is, het o.a. gekom van afdelingsrade, vakbonde munisipaliteite, die ANC, die SAKP, die FAK, boereverenigings en die Suid-Afrikaanse Instituut vir Rasseverhoudinge. Talle swartes het ook voor die Kommissie getuienis afgelê. Saam hiermee het die Kommissie ook vraelyste en ter plaatse besoeke gebruik om inligting te versamel.³⁸

Die betrokkenheid van Stellenbosse akademici by die verhoudingsvraagstuk, soos in afdeling 6.1 bespreek, het daartoe gelei dat hulle ook getuienis voor die Fagan-kommissie afgelê het. Proff. D.G. Franzen, B.I.C. van Eeden en S.J. Pretorius het mondelinge getuienis voor die Kommissie afgelê.³⁹ 'n Groep Stellenbosse akademici bestaande uit proff. H.B. Thom, P.J. Schoeman, B.I.C. van Eeden, C.G.W. Schumann (Ekonomie), S.J. Pretorius (Statistiek), J.F. Kirsten (Filosofie), D.G. Franzen (Staatshuishoudkunde) en mnrr. W.C. Dempsey (Regte en Handelwetenskappe), J. Sadie (Ekonomie) en N.J. Olivier het in September 1946 'n memorandum aan die Kommissie voorgelê.⁴⁰

³⁷ UG 28/1948: Verslag van die Naturellewette-kommissie, p. 1.

³⁸ Ibid., pp. 51-60.

³⁹ Ibid., pp. 54 en 58.

⁴⁰ Die Burger, 25.9.1946.

knibek @ F-K

In die memorandum het die groep akademici hulle sterk uitgespreek ten gunste van 'n stelsel waarvolgens die beweging van swartes na die blanke stedelike gebiede streng beheer kon word. Hulle het ook die vasstel van 'n kwota voorgestaan en versoek dat alle swartes wat die kwota oorskrei het, onmiddellik na die reservate teruggestuur moes word. Blanke arbeiders moes verder teen swartes beskerm word en swartes moes nie toegelaat word om eiendomsreg in die blanke stedelike gebiede te verkry nie.⁴¹

Ander getuies soos prof. H.R. Burrows van die Departement Ekonomie van die Universiteit van Natal, het in sy memorandum verklaar dat die gebrek aan geld van trekarbeid een van die oorheersende kenmerke van Suid-Afrika se ekonomie gemaak het. Volgens hom was die oorsake van die gepaardgaande verstedeliking van die swartes 'n te kort aan grond in die reservate en die feit dat hulle tradisionele bestaanswyse nie opgewasse was teen die suigkrag van die ontwikkelde ekonomie met sy loonstelsel kom. Volgens hom was die oplossing vir die probleme geleë in beleggings in die reservate en die verskaffing van fasiliteite vir 'n permanente stedelike lewe van die swartes in die blanke metropolitaanse gebiede.⁴² Sy aanbeveling dat sekere swartes permanent in die stede woonagtig was, was dus direk teenstrydig met die Stellenbossers se uitgangspunt dat die swartes net tydelik in die stede was.

oors. v. verstedel.

Die Fagan-kommissie se verslag is op 19 Februarie 1948 voltooi en is op 24 Maart 1948 in die Parlement ter tafel gelê. Die verslag is egter nooit in die Parlement bespreek nie, aangesien die Parlement op 24 Maart met die oog op die komende algemene verkiesing ontbind het en die VP die verkiesing verloor het.⁴³

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid., pp. 32-33.

⁴³ Debatte van die Volksraad, deel 63, 24.3.1948, kol. 4080 en 4173.

Die Fagan-kommissie het drie moontlike beleidsrigtings geïdentifiseer. Die eerste was 'n beleid van totale segregasie waarvolgens daar 'n afsonderlike blanke en nie-blanke land langs mekaar sou ontwikkel. Die tweede moontlikheid was 'n beleid van totale gelykheid waarvolgens daar geen diskriminasie in die wette van Suid-Afrika sou wees nie. 'n Beleid van parallelisme waarvolgens blank en nie-blank permanent naas mekaar kon bly voortbestaan, was die derde moontlikheid.⁴⁴

Die Kommissie het bevind dat die trek van die swartes vanaf die platteland na die stede deur ekonomiese faktore veroorsaak is, en nie omkeerbaar was nie. Binne die stede was ook reeds 'n gevestigde naturellebevolking. Vanweë dié faktore was 'n beleid van totale segregasie onuitvoerbaar.⁴⁵ Kritiek is ook uitgespreek teen die wette en beleidsrigtings wat "bereken is om trekarbeid te bestendig en die stabilisering van arbeid te bemoeilik". Volgens die Kommissie moes die beleid daarop gemik wees om die stabilisering van trekarbeid te vergemaklik, omdat dit onmoontlik was om trekarbeid te stuit deur wette of administratiewe reëlins.⁴⁶

In geheel gesien het die Fagan-kommissie dus die middeweg verkies waarvolgens blank en nie-blank parallel aan mekaar in dieselfde land moes ontwikkel. Stappe is dan ook aanbeveel om die skep van nie-blanke behuising te bestendig, die paswette te verander en om dorpsrade vir swartes in te stel waardeur met hulle geskakel kon word.⁴⁷

Die bevindinge van die Fagan-kommissie was dus in ooreenstemming met die standpunte van die leiers van die

⁴⁴ UG 28/1948: Verslag van die Naturellewette-kommissie, p. 13.

⁴⁵ Ibid., p. 19.

⁴⁶ Ibid., p. 45.

⁴⁷ Ibid., pp. 48-50.

Verenigde Party. Hofmeyr het reeds in 1936 verklaar dat al groter getalle swartes die westerse lewenswyse aanvaar het en dat die "ideas of life which make it impossible to fit them into the scheme of the segregationist by forcing them back upon the life of the kraal".⁴⁸ Smuts het ook verklaar dat die Kommissie apartheid as onuitvoerbaar bevind het en dat die VP-regering die aanbevelings van die Kommissie gaan uitvoer.⁴⁹

Die Fagan-kommissie het dus nie die Stellenbosse akademici se getuienis aanvaar nie. Hulle versoek dat swart migrasie beperk moes word en dat streng maatreëls in dié verband ingestel moes word, is deur die Kommissie as onuitvoerbaar beskou. Die aanbeveling dat swart trekarbeid bestendig moes word, was in direkte teenstelling met die Stellenbossers se standpunt.

Die Stellenbosse akademici was baie teleurgesteld met die Fagan-kommissie se aanbevelings. Hulle het die verslag beoordeel teen die agtergrond van die blankes se eis om selfbeskikking en die probleme wat 'n beleid van integrasie volgens hulle ingehou het.⁵⁰ Vir hulle was 'n beleid van parallelisme en swart inspraak in blanke Suid-Afrika onaanvaarbaar. Binne die Afdeling Bantoekunde is die Fagan-kommissie se aanbevelings gereeld en indringend bespreek. Die besprekings het daartoe gelei dat Nic Olivier 'n memorandum opgestel het waarin hy punt vir punt kritiek op die Fagan-verslag uitgespreek het. Soos die memorandum gevorder het, het sy kollegas Van Eeden en Gert Schüler, ook insette gelewer. A.C. Cilliers (wat ook baie ontevrede met die aanbeveling van die Kommissie was) het by een bespreking by die groep aangesluit. Onder aansporing van Cilliers is besluit om die saak nie net daar te laat nie en die memorandum verder bekend te stel. Onder sy leiding is

⁴⁸ The Star, 14.8.1936.

⁴⁹ Ibid., 18.5.1948.

⁵⁰ Persoonlike onderhoud met prof. N.J. Olivier op 11 Februarie 1991.

verdere steun vir die memorandum onder die dosente van die US gewerf. Die groep persone wat die geleentheid gehad het om die memorandum te onderteken, was so saamgestel dat dit verskeie vooraanstaande akademici en verteenwoordigers van 'n wye verskeidenheid departemente ingesluit het. Die groep het bestaan uit prof. A.C. Cilliers (Fisika), B.I.C. van Eeden (Bantoetale), G.B.A. Gerdener (Teologie), W.M.R. Malherbe (Regte), H.B. Thom (Geskiedenis), J.F. Kirsten (Filosofie), G.G. Cillié (Opvoedkunde), S.J. Pretorius (Statistiek), mnrr. A. van Schalkwyk (Volkekunde), N.J. Olivier (Naturelle-administrasie en Bantoereg) en G.M.K. Schüler (Volkekunde). Nadat die memorandum op 'n vergadering aan huis van prof. Cilliers gefinaliseer is, is dit aan **Die Burger** oorhandig vir publikasie. Cilliers het by **Die Burger** daarop aangedring dat die memorandum in sy geheel gepubliseer moes word.⁵¹ Dit is op 15 en 17 Mei deur verskeie dagblaas bv. **Die Burger**, **The Star** en **The Cape Times** gepubliseer.⁵²

Die kern van die akademici se kritiek teen die Fagan-verslag was die Kommissie se gevolgtrekking dat daar tussen die twee beleidsrigtings van apartheid en integrasie, 'n derde beleidsrigting van parallelle ontwikkeling moontlik was. Volgens die memorandum sou die sogenaamde derde moontlike beleid ook op die langeduur tot integrasie lei.⁵³

Daar is geargumenteer dat indien die motivering vir die daarstelling van parallelle instellings nie op die biologiese verskille tussen blank en nie-blank gebaseer was nie, die ander bestaande verskille op die lange duur sou verdwyn. Die motivering vir parallelle instellings sou dus

⁵¹ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. G.M.K. Schüler op 18 Februarie 1991.

⁵² **Die Burger**, 15.5.1948, 17.5.1948; **The Star**, 15.5.1948; **The Cape Times**, 15.5.1948.

⁵³ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item Po.6(1): Eerste verklaring van die Stellenbosse akademici oor die Fagan-verslag, Stellenbosch, Mei 1948.

met die verloop van tyd verdwyn en sou dan tot gelykstelling lei. Indien die Kommissie se motivering vir parallelle instellings wel op die biologiese verskille gebaseer was, was die akademiëci van mening dat die Kommissie die nie-blankes tot 'n permanente staat van minderwaardigheid binne 'n blank-beheerde Suid-Afrika verdoem het. Ander punte van kritiek was die feit dat die Kommissie die verskillende groepe se ekonomiese en territoriale vervlegtheid as 'n onveranderbare feit aanvaar het. Indien dit so was, sou integrasie op die ander lewensterreine moes volg, omdat die akademiëci geen manier kon sien hoe om integrasie tot die twee terreine te beperk nie. Die Kommissie se voorstelle oor die verskillende groepe se hantering van gemeenskaplike belange is ook onaanvaarbaar gevind omdat die gemeenskaplike belange al groter sou word namate die verskille tussen die rasse verminder. Gelykstelling was dus ook in dié geval die enigste gevolg van so 'n beleid. Die laaste belangrike punt van kritiek was die feit dat die Kommissie aan ekonomiese faktore so 'n groot rol toegeken het. Volgens die Stellenbosse akademiëci het gebeurde soos die Groot Trek en die koms van die Franse Hugenote afdoende bewys verskaf dat ander faktore soms belangriker is as ekonomiese faktore.⁵⁴

Die akademiëci se memorandum is afgesluit met 'n verklaring waarin hulle dit duidelik gestel het dat hulle elke ras dieselfde "vrye en onbelemmerde nasionale ontwikkeling en bestaan" gun. Hulle het geglo dat die toestand van ineengestremgheid ontrafel kon word en dat die blanke as volk sy geestelike waardes hoër gestel het as die ekonomiese. Deur 'n "afsonderlike nasionale eiebestaan" sou die verskillende rasse se voortbestaan verseker word.⁵⁵

Die vier dosente se motivering vir hulle standpunte was nie identies nie. Van Eeden, Olivier en Schöler se primêre motivering was hulle besorgdheid oor die sosio-ekonomiese probleme wat besig was om te ontstaan en opgelos moes word.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

Hulle motivering was dus meer probleem gerig en in 'n mindere mate polities van aard. In teenstelling hiermee was prof. A.C. Cilliers se primêre motivering polities van aard. Hy het om suiwer politieke redes nie met die Fagan-kommissie se standpunte saamgestem nie. Cilliers is dus gedryf deur die begeerte om 'n politieke punte teen Smuts en Hofmeyr aan te teken. As deel van sy poging om hierdie politieke punt te wen, het hy verskeie vergaderings van Paul Roos (HNP-kandidaat vir Stellenbosch) se verkiesingsveldtog toegesprek.⁵⁶

The Cape Times het die argumente van die Stellenbosse akademici verwerp. In 'n hoofberig het die koerant gewys op die probleme wat sou ontstaan indien sulke swart state tot stand kom. Indien die state ekonomies suksesvol sou wees, sou Suid-Afrika 'n ernstige tekort aan arbeiders ondervind. Blyk dit dat die state nie ekonomies suksesvol is nie, sou 'n onkeerbare stroom swartes na die stede vloei. Nog 'n argument wat teen die Stellenbosse akademici aangevoer is, was dat Suid-Afrika deur 'n aantal vyandiggesinde swart state omring sou word en dat dié state 'n maklike prooi vir die kommunisme sou wees.⁵⁷

In sy reaksie het die adjunk-premier J.H. Hofmeyr die Stellenbosse akademici daarvan beskuldig dat hulle die kleurvraagstuk uit 'n teoretiese oogpunt beskou en nie die praktiese aspekte in ag geneem het nie. Hy het die Fagan-verslag as baie meer betroubaar as die menings van die akademici beoordeel en die akademici gemaan om groter lojaliteit teenoor die akademiese gees te openbaar.⁵⁸ Smuts het in sy reaksie die Stellenbosse protes afgemaak en gesê dat van al die dosente aan die US net elf die memorandum ondersteun het.⁵⁹

⁵⁶ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. G.M.K. Schüler op 18 Februarie 1991.

⁵⁷ **The Cape Times**, 17.5.1948 (Redaksioneel).

⁵⁸ **Die Burger**, 18.5.1948; **The Cape Times**, 18.5.1948.

⁵⁹ **Die Burger**, 20.5.1948.

Smuts en Hofmeyr se verklarings het 'n onmiddellike reaksie op die Stellenbosch kampus tot gevolg gehad. Onder leiding van Cilliers, Van Eeden en Schüler is besluit om verdere steun vir hulle standpunt onder die dosente te werf en om 'n tweede verklaring op te stel.⁶⁰ Op 20 Mei is die tweede verklaring in die pers gepubliseer met die name van 'n verdere 70 dosente wat hulle steun aan die oorspronklike 11 toegesê het. Onder die 70 dosente was proff. E.C. Pienaar, J.G. Meiring, E.T. Stegmann en C.G.S. de Villiers.⁶¹

In die tweede verklaring het die Stellenbosse dosente op die aantygings van Smuts en Hofmeyr gereageer. Die aantygings dat hulle net 'n klein groepie verteenwoordig het, is verwerp deur te verwys na die eerste verklaring waarin daar melding gemaak word van die feit dat die groep geen spesiale moeite gedoen het om steun te werf nie. Ook die bewering dat hulle die kleurvraagstuk uit 'n teoretiese oogpunt beskou, is verwerp aangesien hulle van mening was dat hulle meer as genoeg praktiese kennis van die saak het. Hulle het dit duidelik gestel dat die Fagan-kommissie geen mandaat gehad het om namens die blankes oor so 'n belangrike saak soos die kleurvraagstuk te besluit nie. Die groep dosente het dit ook jammer gevind dat net algemene besware teen hulle standpunte ingebring is wat nie hulle argumente weerlê het nie.⁶²

Smuts en Hofmeyr se aansprake dat net 'n klein groepie dosente teen die Fagan-verslag gekant was, het ook buite Stellenbosch reaksie ontlok. Op die kampus van die Universiteit van Pretoria het prof. W.W.M. Eiselen⁶³ steun

⁶⁰ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. G.M.K. Schüler op 18 Februarie 1991.

⁶¹ Die Burger, 20.5.1948.

⁶² (US) 166 A.C. Cillierversameling, item Po.6(5): Tweede verklaring oor die Fagan-verslag, Stellenbosch, 19.5.1948.

⁶³ Prof. Eiselen was tot 1936 professor in Volkekunde aan die US.

vir die Stellenbosse dosente se standpunt gewerf. Die verklaring van steun is deur 55 dosente van die UP onderteken.⁶⁴ Aan die Universiteite van Bloemfontein en Potchefstroom het prof. Cilliers ook steun vir die Stellenbosse protes laat mobiliseer. Teen verkiesingsdag, 26 Mei 1948, het altesaam 130 dosente van die verskillende universiteite die protes ondersteun.⁶⁵

VP-gesinde koerante het egter voortgegaan om die dosente se protes aan te val. In 'n hoofartikel op 21 Mei het **The Natal Daily News** die Stellenbossers daarvan beskuldig dat hulle hulle akademiese beginsels oorboord gegooi het en deel was van 'n verkiesingset van die HNP. Twee dae later het dieselfde koerant ook die verklaring van die dosente van Pretoria gekritiseer en hulle protes ook as deel van 'n politieke set afgemaak.⁶⁶

Die algemene verkiesing van 1948 is onverwags deur die verkiesingsalliansie van die Herenigde Nasionale Party en die Afrikanerparty gewen. Dié oorwinning kan aan 'n groot aantal redes toegeskryf word. Wat egter seker is, is dat die Stellenbosse dosente se protes en die gepaardgaande polemieke 'n wesenlike rol in die verkiesing gespeel het.⁶⁷ Volgens Cilliers het Malan hom die oggend nadat die uitslag bekend geword het ontbied en gesê: "A.C., ek wil jou van harte bedank vir jou leeu-aandeel aan ons oorwinning. Jou optrede om die groot groep universiteits-dosente te mobiliseer teen die Fagan Verslag en dié se vertolking van Apartheid, veral wat die Bantoe betref, het veel daartoe

⁶⁴ Die Burger, 24.5.1948.

⁶⁵ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item L.1.D.4: Ongepubliseerde manuskrip van Lewensavontuur IV, deel III, p. 20.

⁶⁶ The Natal Daily News, 21.5.1948, 24.5.1948.

⁶⁷ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. G.M.K. Schöler op 18 Februarie 1991.

bygedra dat ons die Eleksie, al was dit naelskraap, gewen het."⁶⁸

Ná die verkiesing het die debat rondom die Fagan-verslag egter voortgeduur. Op 10 Junie het regter Fagan op uitnodiging van die Bantoestudiekring 'n vergadering in die Anneks op Stellenbosch toegesprek. Hy het dit beklemtoon dat niemand nog die feite soos in die verslag weergegee, betwyfel het nie. Volgens hom was die teenstanders van die verslag se groot probleem hul vrees vir dominasie deur die swartes. Die vrees was ongegrond vanweë die verskille tussen blank en nie-blank wat daartoe gelei het dat die blankes in die toekoms steeds die leiding sou neem. Dit sou slegs die konsultasie tussen blank en nie-blank wees wat toeneem. Aan die einde van die vergadering is verskeie vrae deur o.a. proff. Cilliers en Thom aan regter Fagan gestel. Die vergadering is uiteen sonder dat die verskillende partye ooreenstemming oor die verslag bereik het.⁶⁹

In reaksie op regter Fagan se toespraak het die elf dosente wat die oorspronklike memorandum onderteken het, 'n derde persverklaring uitgereik, waarin hulle hulself teen die kritiek van Fagan verdedig het. Hulle het nie die feite in die verslag betwyfel nie, maar hulle kritiek was teen van die gevolgtrekkings wat gemaak is en die oplossing wat aan die hand gedoen is. Die groep het sy standpunt herbevestig dat die blankes nie op die langeduur alleen in beheer van Suid-Afrika kon bly solank as wat die ekonomie ens. geïntegreerd was nie. Sommige van die Kommissie se korttermynvoorstelle was vir hulle aanvaarbaar, maar die langtermynvoorstelle was steeds onaanvaarbaar omdat dit tot totale integrasie sou lei. Hulle het ten slotte op "'n deurtastende ondersoek deur 'n omvattende regeringskommissie

⁶⁸ (US) 166 A.C. Cilliersversameling, item L.1.D.4: Ongepubliseerde manuskrip van Lewensavontuur IV, deel III, p. 20.

⁶⁹ *The Cape Times*, 11.6.1948; *Die Burger*, 11.6.1948; *The Cape Argus*, 11.6.1948.

na die uitvoerbaarheid al dan nie van 'n alternatiewe beleid teenoor die van algehele integrasie van die natuur" aangedring.⁷⁰

Op 2 Julie 1948 het prof. Cilliers aan 'n debat oor die Fagan-verslag deelgeneem. Die debat is deur die Instituut vir Burgerskap gereël en die ander deelnemers was regter Fagan en D.B. Molteno (LV). In die debat het Fagan beweer dat die verslag nie reg verstaan word nie en Cilliers het sy standpunt herhaal dat daar begin moet word om blank en nie-blank te segregeer.⁷¹

Twee ander Stellenbosse dosente, B.I.C. van Eeden en Nic Olivier het ook gedurende 1948 en 1949 'n reeks artikels in **Inspan** gepubliseer waarin hulle hulle kritiek teen die Fagan-verslag verduidelik het. In die artikels is die Stellenbosse dosente se standpunte soos reeds uiteengesit net herhaal.⁷²

7.3 Die Sauer-kommissie

Tydens die 1946 sitting van die Volksraad het die Herenigde Nasionale Party se koudus aan Malan opdrag gegee om 'n kommissie aan te stel om die HNP se "algemene kleurbeleid" uit te werk.⁷³ Vroeg in 1947 het die Kleurvraagstuk-kommissie van die HNP onder voorsitterskap van Paul Sauer (LV vir Humansdorp en hoofswep van die HNP) vergader. Die ander lede was prof. G.B.A. Gerdener van Stellenbosch, dr.

⁷⁰ (US) 166 A.C. Cillierversameling, item Po.6(6):
Regter Fagan se verweer beantwoord, Stellenbosch, g.d.
The Cape Times, 17.6.1948; **Die Burger**, 17.6.1948.

⁷¹ **Die Burger**, 2.7.1948; **The Cape Times**, 2.7.1948.

⁷² **Inspan**, Julie 1948, Augustus 1948, September 1948, Oktober 1948, November 1948 en Januarie 1949.

⁷³ (INEG) PV 94 E.G. Jansenversameling, item 1/22/3/1:
D.F. Malan-E.G. Jansen, Stellenbosch, 23.11.1946.

E.G. Jansen (Leier van die HNP in Natal), J.J. Serfontein (LV vir Boshof) en M.D.C. de W. Nel (LV vir Wonderboom).⁷⁴ Die Kommissie se opdrag was "om op die grondslag van apartheid 'n omvattende beleid vir die Nasionale Party uit te werk ten opsigte van die kleurvraagstuk in die algemeen, en meer in besonderlik ten opsigte van die naturelle - kleurlinge - en Asiatiese bevolkingsgroepe afsonderlik, sowel as in hul verhouding tot die blanke ras en in hul verhoudinge onderling tot mekaar". Die beleid moes die toepassing van die apartheidsbeginsel op politieke, industriële en residensieële gebiede insluit en prakties uitvoerbaar wees.⁷⁵ Hulle opdrag was dus nie om 'n oplossing vir die rassevraagstuk te soek deur verskillende beleidsrigtings te ondersoek nie. Dit was alleen om 'n prakties uitvoerbare beleid vir die HNP uit te werk op grond van die apartheidsbeginsel. Die Kommissie het verder nie soos die die Fagan-kommissie rondgegaan en getuienis ingesamel nie. Die Sauer-kommissie het hul getuienis hoofsaaklik deur middel van vraelyste en memoranda ingewin. Tien subkomitees is ook aangewys om die Kommissie by te staan.⁷⁶

- werk
myse

Die Kommissie het Stellenbosse akademici as die voorsitters van drie van die tien subkomitees aangestel. Die doel van die sub-komitees was om die Kommissie se werklas te verlig deur belangrike aspekte van die vraagstuk met die hulp van kenners te ondersoek en dan 'n moontlike formulering van beleid aan die Kommissie voor te lê. Die Stellenbossers wat as voorsitters aangestel is, was prof. P.J. Schoeman (Antropologie-subkomitee), prof. H.B. Thom (Geskiedenis-subkomitee) en prof. Gerdener (Sendingwerk-subkomitee). Die ander subkomitees was Onderwys, Ekonomie, Maatskaplike

⁷⁴ Ibid., Notule van die Komitee insake Kleurvraagstukke, Kaapstad, 16.4.1947.

⁷⁵ Ibid., Opdrag van Kommissie, geen pleknaam, g.d.

⁷⁶ Ibid., Notule van die Komitee insake Kleurvraagstukke, Kaapstad, 16.4.1947.

dienste, Administrasie, Regspiegling, die stedelike swartes en Landbou en Arbeid.⁷⁷

Die Kommissie het hulle verslag op 23 Februarie 1948 ingedien. Die verslag het in die hande van die partyleiding gebly, maar 'n opsomming van die uitgewerkte beleid het voor die algemene verkiesing in Mei 1948, op 29 Maart, in die Nasionaalgesinde koerante verskyn.⁷⁸

Die Kommissie het bevind dat daar net een van twee moontlikhede was indien 'n kleurbeleid vasgestel moes word. Dit was 'n beleid van totale gelykstelling of van apartheid. Die HNP het 'n beleid van apartheid aangehang omdat enige vorm van gelykstelling tot die "ondermyning en uiteindelijke vernietiging van die blanke ras as 'n selfstandige en regerende volk" sou lei.⁷⁹ Die Kommissie het as uiteindelijke ideaal en doelwit algehele apartheid tussen blankes en swartes gestel. Dié doelwit sou nagestreef word in soverre dit prakties uitvoerbaar en versoenbaar met Suid-Afrika se behoeftes was.⁸⁰

Swartes sou in gereserveerde gebiede geplaas word en daar sou gepoog word om die gebiede in ware "vaderlande" vir die swartes te omskep. Maatskaplike dienste in die gebiede sou verbeter word en die ekonomiese aktiwiteite binne die reserwes moes gediversifiseer word. Die agteruitgang in die swart gebiede moes ook wetenskaplik ondersoek word en aan die hand van die ondersoek moes die nodige stappe geneem word om oordeelkundige grondgebruik daar te stel.⁸¹

Die swartes in stedelike gebiede sou as "besoekers" beskou word en hulle getalle meer doelbewus beheer word. Swartes

77 Ibid.

78 Die Burger, 29.3.1948.

79 W.A. Kleynhans: Suid-Afrikaanse Verkiesingsmanifeste 1910-1981, p. 317.

80 Ibid., p. 319.

81 Ibid., pp. 323-325.

sou in aparte woonbuurte gevestig word, maar hulle sou geen vaste eiendom kon besit nie. 'n Kernaspek van die verslag was dus dat die verstedeliking van die swartes in stryd met die beleid van apartheid was en dat hulle nooit deel van die permanente stedelike bevolking sou kon word nie. Alle moontlike maatreëls moes dus getref word om die instroom van swartes na die stede te verhoed. Die Kommissie het ook aanbeveel dat dat dat die passtelsel vervang word met 'n meer betroubare en minder griewende stelsel van identifikasie.⁸²

Kleurlinge sou ook in hulle eie woongebiede geplaas word en gemengde huwelike sou verbied word. Die HNP wou verder die Kleurlinge van die gemeenskaplike kieserslys verwyder en alternatiewe verteenwoordiging vir hulle instel. Die Indiërs is as vreemdelinge en onassimileerbaar beskou en moes gerepatrieer word.⁸³

Dit is belangrik om daarop te let dat die Sauer-kommissie sy aanbevelings amper uitsluitlik op ideologiese en partypolitieke oorwegings gegrond het. Die Kommissie het nie die praktiese of ekonomiese realiteite van Suid-Afrika, soos die redes onderliggend aan swart verstedeliking, die drakrag van die swartgebiede of die rol van die swartes binne die ekonomie, oorweeg of ondersoek nie. Tog sou die Kommissie se verslag 'n belangrike invloed op Suid-Afrika se toekoms uitoefen.⁸⁴

Die Sauer-kommissie se formulering van die HNP se beleid het baie goed aangesluit by die reeds genoemde standpunte van die Stellenbosse akademici. Met een Stellenbosse akademikus

⁸² Ibid., pp. 325-327.

⁸³ Ibid., pp. 320-322 en 331.

⁸⁴ A.P. Smit en A.Wessels: Fagan en Tomlinson: Twee Perspektiewe ten opsigte van Verstedeliking (Referaat gelewer tydens die elfde Konferensie van die Suid-Afrikaanse Historiese Vereniging, Januarie 1987, Stellenbosch).

as lid van die Kommissie en drie as voorsitters van sub-komitees het hulle dus 'n groot rol in die werksaamhede van die Kommissie gespeel. Soos verwag kon word was daar dus geen noemenswaardige kritiek uit die geledere van die Stellenbosse akademici nie.

A.C. Cilliers was die enigste Stellenbosse akademikus wat vanaf 'n politieke verhoog steun aan die Sauer-verslag verleen het. Cilliers het op 9 April saam met Paul Sauer 'n vergadering in die Kaapse stadsaal toegesprek. By die geleentheid het hy verklaar dat apartheid die enigste oplossing vir Suid-Afrika se kleurvraagstuk was. Volgens hom was dit die enigste beleid waarvolgens die blanke se regte onaangestas kon bly en die swartes terselfdertyd ook hul regte kon kry. Cilliers het die Engelstaliges versoek om die Afrikaners te help om die beleid van apartheid of segregasie suksesvol deurgevoer te kry.⁸⁵

7.4 SABRA

7.4.1 Historiese Agtergrond

Afrikanerorganisasies het aan die begin van die veertigerjare heelwat tyd en aandag aan die bespreking van die rassevraagstuk gewy. Dié aktiewe belangstelling het daartoe gelei dat binne die Uitvoerende Raad van die Afrikaner-Broederbond in 1940 die gedagte posgevat het dat 'n deskundige liggaam gestig moes word om die rassevraagstuk namens die Afrikaner te behandel. Dit het daartoe gelei dat enkele jare later 'n Kommissie vir Rasseverhoudinge benoem is wat hoofsaaklik uit lede van die UR en die Afrikanerbond vir Rassestudie⁸⁶ bestaan het. Die Kommissie het onder

⁸⁵ The Cape Times, 12.4.1948.

⁸⁶ Die organisasie is op 23 Desember 1934 in Pretoria gestig, maar het as 'n gevolg van 'n tekort aan belangstelling na 'n paar jaar doodgeloop.

andere 'n volkskongres⁸⁷ gereël waarop die saak bespreek is. Na die kongres het die Kommissie egter ontbind en is daar tot 1947 min op hierdie gebied vermag.⁸⁸

Gedurende daardie tydperk was daar egter 'n ander organisasie wat wel die rassevraagstuk ondersoek het nl. **The South African Institute of Race Relations**. Dié organisasie is op 9 Mei 1929 deur 'n komitee van agt in Johannesburg gestig. Die eerste voorsitter was dr. Charles T. Loram, tot 1920 hoofinspekteur van Naturelle-onderwys in Natal en later lid van die Naturellesake Kommissie. **The South African Institute of Race Relations** het geen vasgestelde program van aksie of beleid gehad nie. Inligting is deur die organisasie versamel oor die omstandighede waarin die minderbevoorregte groepe hulle bevind het. Deur middel van dié inligting is gepoog om die publiek bewus te maak van die minderbevoorregte groepe se omstandighede en om sodoende groter begrip en samewerking tussen groepe te bevorder.⁸⁹ Die organisasie is kort na sy stigting deur Stellenbosse akademici soos proff. R.W. Wilcocks en H.F. Verwoerd toegesprek⁹⁰, maar die organisasie se uitsprake het vanaf die middel van die dertigerjare al meer wegbeweeg van die tipiese standpunte wat betrokke Stellenbosse akademici gehuldig het. Die liberale uitsprake het al meer met die apartheidsidees van die Stellenbosse akademici en ander Afrikaners gebots. Die organisasie het beperkte invloed onder Afrikaners verwerf.⁹¹

⁸⁷ Daar is reeds in hoofstuk 6 na dié volkskongres verwys.

⁸⁸ A.N. Pelser: **Die Afrikaner-Broederbond: Eerste 50 Jaar**, p. 162.

⁸⁹ E. Hellmann: **The South African Institute for Race Relations 1929-1979**, pp. 4, 6 en 9.

⁹⁰ **Die Burger**, 23.1.1934.

⁹¹ A.E. Walker: **A History of Southern Africa**, p. 770.

7.4.2 Die Stellenbossers en die stigting van SABRA

Na mate die politieke debat teen die einde van die veertigerjare al meer om die rassevraagstuk begin wentel het, het die belangstelling in die wetenskaplike bestudering van die vraagstuk ook toegeneem. Die Bondsraad van die AB het dan ook gedurende 1947 aan die UR opdrag gegee om stigting van 'n "studie- en aksieliggaam" te ondersoek.

In die voorbereidende werk moes daar egter met verskeie groepe oorleg gepleeg word, aangesien soortgelyke pogings ook deur die Sinodale Sendingkommissie van die Nederduits-Hervormde of Gereformeerde Kerk in Transvaal en akademici verbonde aan die Universiteit van Stellenbosch geïnisieer is.⁹²

Op Stellenbosch het die idee om 'n organisasie te stig wat 'n akademiese basis aan die beleid van apartheid kon gee in die Afdeling Bantoe-kunde ontstaan en in besonder by B.I.C. van Eeden en Nic Olivier. Die motivering vir die gedagte was tweeledig. Ten eerste het dié here 'n behoefte bespeur vir 'n organisasie wat as teenvoeter kon dien vir die liberale gedagtes wat deur **The Institute for Race Relations** verkondig is. Ten tweede het die akademici agtergekom dat baie politici die beleid van apartheid verkondig sonder dat hulle grondige argumente kon aanvoer. 'n Organisasie kon die leemte vul en die nodige motivering en leiding aan die politici verskaf.⁹³

Olivier het die moontlikheid van die stigting van so 'n organisasie in 'n toespraak voor die Rotariërklub in die Paarl genoem. Die pers het daarvan te hore gekom⁹⁴ en

⁹² A.N. Pelser: **Die Afrikaner-Broederbond: Eerste 50 Jaar**, p. 163.

⁹³ Persoonlike onderhoud gevoer met prof. N.J. Olivier op 11 Februarie 1991.

⁹⁴ Ibid.

gedurende Augustus 1947 het persberigte begin verwys na die pogings van B.I.C. van Eeden en N.J. Olivier van Stellenbosch om 'n "Instituut vir Rassebetrekkinge" te stig. Volgens *Die Burger* was die hoofdoel om 'n landwyse organisasie tot stand te bring wat die rassevraagstuk uit 'n oogpunt van apartheid sou ondersoek. Die organisasie moes ook as teenvoeter dien vir **The Institute of Race Relations** met sy liberalistiese beleid.⁹⁵

Die twee akademici het ook beplan dat die sekretariële afdeling van die organisasie later omskep moes word in 'n wetenskaplike buro met voltydse wetenskaplike navorsing. Op daardie stadium het die twee here egter sekere tegniese probleme ondervind wat die stigting van so 'n organisasie vertraag het.⁹⁶

In dieselfde periode het die FAK ook besluit om 'n organisasie met soortgelyke doelstellings te stig. Hierdie voorstel was van dr. H.F. Verwoerd en dr. N. Diedericks afkomstig.⁹⁷ Nadat die persberigte oor die Stellenbossers se pogings ook in die Transvaal verskyn het,⁹⁸ het die Algemene Sekretaris van die FAK se Instituut vir Volkswelstand Van Eeden genader en hom versoek om die Stellenbosse poging by die van die FAK in te skakel sodat oorvleueling en duplisering vermy kon word. Hy het namens die Uitvoerende Komitee van die FAK aangebied om die Stellenbossers gedurende Oktober in Kaapstad te ontmoet vir samesprekinge oor die aangeleentheid.⁹⁹

Die FAK het ook die UR van die AB genader om leiding betreffende die stigting van so 'n organisasie. Nadat die

⁹⁵ *Die Burger*, 25.8.1947.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ (INEG) PV 202 FAK-versameling, lêer II/2/1/1/6:
A.F. Weich-B.I.C. van Eeden, Johannesburg, 17.9.1947.

⁹⁸ *Die Transvaler*, 25.8.1947.

⁹⁹ (INEG) PV 202 FAK-versameling, lêer II/2/1/1/6:
A.F. Weich-B.I.C. van Eeden, Johannesburg, 26.8.1947.

UR se dagbestuur die saak bespreek het, het die UR aan A.F. Weich opdrag gegee om met prof. Van Eeden kontak te maak en hom te pols oor die moontlikheid van die koördinering van die verskillende pogings.¹⁰⁰ Prof. H.B. Thom het as tussenganger tussen die AB en sy kollegas gedien onder die voorwendsel dat dit deel van die FAK se pogings was.¹⁰¹

Van Eeden het positief op die brief van 26 Augustus gereageer en namens homself en Olivier die vooruitsigte van samesprekinge oor die saak verwelkom. Hy het ook gevra dat die verskillende partye vooraf hulle idees moes bekend maak om die samesprekinge te vergemaklik.¹⁰²

In die vroeë stadium van die onderhandelinge was daar egter ook sekere probleme. Alhoewel dit nie presies seker is op watter stadium die probleme na vore gekom het nie, was daar ernstige meningsverskil tussen die Stellenbosse- en FAK-groepe oor die insluiting van Engelstaliges by die beplande organisasie. Die Stellenbossers het geglo dat dit belangrik was om die Engelstaliges te betrek omdat dit die invloed van die nuwe organisasie sou verhoog en hom meer effektief as teenvoeter vir die oorwegend Engelse **Institute for Race Relations** sou kon maak. Die FAK-groep het 'n eksklusief Afrikaanse organisasie voorgestaan. Die Stellenbossers het G.B.A. Gerdener tot hulle standpunt oorreed. Hulle het gehoop dat sy statuut en invloed in Afrikanergeledere die FAK-groep sou kon oortuig. Sy invloed en die feit dat Engelstaliges soos kol. C.F. Stallard (Leier van die Dominium Party) ook in die aanloop tot die algemene verkiesing hulle sterk ten gunste van apartheid uitgespreek het, het die FAK-groep blykbaar oortuig om die Stellenbossers se standpunt te aanvaar. Hierna is die

¹⁰⁰ (KAB) A.1646 T.E. Döngesversameling, deel 86: Notule van die UR-dagbestuursvergadering, 29.8.1947.

¹⁰¹ Persoonlike onderhoud met prof. N.J. Olivier op 11 Februarie 1991.

¹⁰² (INEG) PV 202 FAK-versameling, lêer II/2/1/1/6: B.I.C. van Eeden-A.F. Weich, Stellenbosch, 8.9.1947.

betrokkenheid van Engelstaliges sonder teenspraak deur almal aanvaar.

Die oorspronklike samesprekinge is vir 4 Oktober 1947 in Kaapstad gereël.¹⁰³ Dit het uiteindelik egter eers op 3 November 1947 in Johannesburg plaasgevind. Voor die samesprekinge is 'n memorandum van Van Eeden aan al die betrokke persone gesirkuleer waarin hy die breë gedagtes rondom die stigting van 'n instituut uiteengesit het. Die UK van die Instituut vir Volkswelstand het prof. J.C. van Rooy van Potchefstroom as voorsitter aangewys.¹⁰⁴

Die Uitvoerende Raad van die Afrikaner-Broederbond het ook sy goedkeuring aan die voorgenome samesprekinge gegee. Op die UR se vergadering van 27 en 28 Oktober 1947 is besluit dat prof. J.C. van Rooy, dr. N. Diederichs, dr. H.F. Verwoerd, ds. C.B. Brink (van Johannesburg), prof. W.W.M. Eiselen (Universiteit van Pretoria) en M.D.C. de Wet Nel (LV vir Wonderboom) op 3 November om 12:00 sou vergader om te beraadslaag.¹⁰⁵

Die samesprekinge is deur 11 persone bygewoon. Die afvaardiging uit Stellenbosch het bestaan uit B.I.C. van Eeden, H.B. Thom, A. van Schalkwyk (Volkekunde), en N.J. Olivier. Die FAK is verteenwoordig deur die vyf lede van die Afrikaner-Broederbond, met uitsluiting van H.F. Verwoerd, wat op die UR-vergadering van 27-28 Oktober 1947 benoem is. Mnre. J. van der Spuy en A.F. Weich het die vergadering as notulehouers bygewoon.¹⁰⁶

¹⁰³ Ibid., 15.9.1947.

¹⁰⁴ Ibid., A.F. Weich-J.C. van Rooy, Johannesburg, 21.10.1947.

¹⁰⁵ (KAB) A.1646 T.E. Döngesversameling, deel 85: Notule van die Uitvoerende Raad van die AB, 27-28.10.1947.

¹⁰⁶ (INEG) PV 202 FAK-versameling, lêer 1/1/3/1: Notule van die samespreking insake die moontlike stigting van 'n Instituut vir Rasseverhoudinge, Johannesburg, 3.11.1947.

Op die vergadering is 'n memorandum van N.J. Olivier waarin die moontlike doelstellings, samestellings en organisasie en werkzaamhede van 'n instituut opgeneem is, as die basis vir bespreking aanvaar. Aan die hand van die memorandum het die vergadering 'n aantal kernbesluite geneem. Daar is besluit om wel voort te gaan met die stigting van 'n instituut en dat die instituut uit vier onderafdelings moes bestaan, naamlik navorsing, inligting, voorligting en organisasie. Voorts moes die instituut heeltemal onafhanklik wees en 'n aantal stigterslede moes so gou moontlik aangewys word sodat hulle kon vergader om die statute en reglemente op te stel en die doelstellings van die instituut te bepaal. Die laaste twee kernbesluite het behels dat sekere aanbevelings aan die stigterslede voorgelê sou word en dat die stigterslede op 'n naam vir die instituut moes besluit.¹⁰⁷

Daarna is 'n aantal persone geïdentifiseer wat uitgenooi sou word om as stigterslede op te tree. Indien van die persone die uitnodiging nie sou aanneem nie, sou persone uit 'n aanvullende lys genader word. Die persone wat aangewys is om as stigterslede op te tree, was die nege afgevaardigdes wat die samesprekinge bygewoon het, sowel as G.B.A. Gerdener (akademikus van Stellenbosch), drr. T.E. Dönges (HNP-LV vir Fauresmith en ondervoorsitter van die AB), Wm. Nicol (Moderator van die N.G. Kerk in die Transvaal) en E.G. Jansen (HNP-LV vir Wolmaranstad), dii. C.B. Brink (Assessor van die N.H. of Gereformeerde Kerk) en W.A. Malherbe (Binnelandse Sendingsekretaris van die N.G. Kerk) en J.H. Viljoen (latere LV vir Vryburg). Op die lys van aanvullende

¹⁰⁷ Ibid.

persone¹⁰⁸ was daar onder andere die naam van prof. W.H. van der Merwe dosent in Landbou-Ekonomie aan die US.¹⁰⁹

Daar is besluit om by die stigterslede aan te beveel dat geskikte Engelstaliges genader moes word om lid te word. 'n Aktiewe afdeling vir nie-blankes moes ook so gou moontlik in die lewe geroep word om die standpunte van die instituut onder nie-blankes te bevorder. Ander aanbevelings het behels dat die navorsingsafdeling op Stellenbosch gevestig moes word en die ander drie afdelings in die Transvaal. 'n Konsep-konstitusie en reglemente sou verder ook deur drie Stellenbossers, nl. prof. Van Eeden, dr. Van Schalkwyk en N.J. Olivier opgestel word en daarna aan die ander lede gesirkuleer word. Laastens het die vergadering besluit dat Engelstaliges voor die bekragtiging van die konstitusie betrek moes word en dat die stigterslede aan die begin van 1948 moes vergader.¹¹⁰

Teen die middel van November 1947 is die verkose stigterslede namens die nege persone wat die samesprekinge bygewoon het, per brief genader om as stigterslede op te tree. In die brief is 'n kort opsomming van die doelstellings en die struktuur van die beoogde Instituut vir Rasseverhoudings gegee. Die stigterslede sou op Saterdag 31 Januarie in Kaapstad vergader. Hulle is versoek om die hele aangeleentheid streng vertroulik te behandel, omdat die inisieerders die stigtingsvergadering uit die pers wou

¹⁰⁸ Die volledige lys het die volgende name bevat: C.W. Prinsloo (Pretoria) en R. Campher (Rustenburg), drr. F.J. Language (Brakpan), C.H. Badenhorst (Witsieshoek) en W.H. van der Merwe (Stellenbosch), sen. D.H. van Zyl (Kaapstad) en prof. B.F. Nel (Pretoria).

¹⁰⁹ (INEG) PV 202 FAK-versameling, lêer 1/1/3/1: Notule insake die moontlike stigting van 'n Instituut vir Rasseverhoudings, Johannesburg, 3.11.1947.

¹¹⁰ Ibid.

hou.¹¹¹

Die meerderheid van die 15 stigterslede was AB-lede wat benoem is met die doel om uitvoering te gee aan die jaarvergadering se besluit om 'n instituut vir die studie van rasseverhoudinge te stig. Hieronder het ook die Stellenbossers Thom en Van Schalkwyk getel.¹¹² Die AB het dus daarin geslaag om die Stellenbosse inisiatief met sy eie te koördineer en so die leidende rol in die stigting te speel. In 'n skrywe het die organisasie die betrokke AB-lede sterk aangemoedig om die uitnodiging om as stigterslede op te tree, te aanvaar, aangesien hulle "leiding, ervaring, invloed en persoonlike status onontbeerlik vir die welslae van die onderneming" was.¹¹³

Al die stigterslede het die uitnodiging aanvaar. Op 31 Januarie 1948 het hulle almal, met die uitsondering van J.H. Viljoen, in Kaapstad vergader. Prof. J.C. van Rooy (Potchefstroom) is as voorsitter en A.van Schalkwyk as sekretaris van die vergadering aangewys. Daar is eenparig besluit om as stigterlede op te tree van 'n organisasie wat ten doel sou hê om die rassevraagstuk te bestudeer.¹¹⁴

'n Uitvoerende Komitee bestaande uit B.I.C. van Eeden, H.B. Thom, A.van Schalkwyk, E.G. Jansen, T.E. Dönges en N.J. Olivier is benoem. Vier van die ses lede was dus Stellenbosse akademici. Aan hulle is opdrag gegee om oor 'n

¹¹¹ (INEG) PV 94 E.G. Jansenversameling, lêer 1/66/1/1: C.B. Brink, N.Diederichs, e.a.-E.G. Jansen, Johannesburg, 19.11.1947.

¹¹² Persoonlike onderhoud met prof. N.J. Olivier op 9 April 1991.

¹¹³ (INEG) PV 94 E.G. Jansenversameling, lêer 1/66/1/1: J.P. van der Spuy-E.G. Jansen, Johannesburg, 13.11.1947.

¹¹⁴ (KAB) A.1646 T.E. Döngesversameling, band 83: Beknopte notule van vergadering van stigterslede, Kaapstad, 31.1.1948.

naam te besluit en dit dan vir goedkeuring aan die res van die lede voor te lê. Die UK moes ook 'n Akte van Oprigting opstel in ooreenstemming met die doelstellings wat by die eerste samesprekinge daargestel is, en dit dan by die registrateur van organisasies inhandig. Die UK moes verder te gelegenertyd die stigterslede byeenroep vir 'n formele stigtingsvergadering.¹¹⁵

Op 2 April 1948 het Van Eeden namens die UK aan die stigterslede kennis gegee dat daar besluit is om die nuwe organisasie Die Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse-Aangeleenthede (SABRA) te noem.¹¹⁶ Die geregistreerde kantoor van die organisasie sou in die Kaapprovinsie wees en 'n aantal Engelstaliges is genader om as stigterslede te dien.¹¹⁷

Die amptelike stigtingsvergadering van SABRA het op 23 September 1948 in Kaapstad plaasgevind met B.I.C. van Eeden as voorsitter. As stigterslede het die 15 persone opgetree wat op die vergadering van 31 Januarie teenwoordig was sowel as adv. C.G. Hall, kol. C.F. Stallard en mnrr. H.R. Solomon (regsgeleerde van Johannesburg) en H.O'K. Webber ('n afgetrede direkteur van maatskappye). As eerste UK is vier Stellenbossers en drie ander persone verkies nl. H.B. Thom, B.I.C. van Eeden, N.J. Olivier, A. van Schalkwyk, W.M.M. Eiselen, N. Diederichs en M.D.C. de W. Nel.¹¹⁸

In die bewindsjare van die NP ná 1948 sou SABRA 'n belangrike rol speel in die formulering van die

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Volgens 'n persoonlike onderhoud met prof. G.M.K. Schüler op 18 Februarie 1991 was die idee van die naam en afkorting van Van Eeden afkomstig.

¹¹⁷ (INEG) PV 94 E.G. Jansenversameling, lêer 1/66/1/1: B.I.C. van Eeden-E.G. Jansen, Stellenbosch, 2.4.1948.

¹¹⁸ (INEG) PV 94 E.G. Jansenversameling, lêer 1/66/1/1: SABRA: Beknopte notule van vergadering van stigterslede, Kaapstad, 23.9.1948.

apartheidsbeleid. Die verskillende aspekte van dié beleid is op gereelde kongresse bespreek en verskeie publikasies van die organisasie het die lig gesien.¹¹⁹

7.5 Evaluering

Die Stellenbosse akademici was ten tye van die ondersoek van die Wilcocks-Kommissie (1934-1937) nog nie baie betrokke by die kleurvraagstuk nie. Betrokkenheid by die Kommissie se werk was grootliks op die maatskaplike terrein. In die gevalle waar die Stellenbossers se aanbevelings egter politiek implikasies gehad het, is dit nie aanvaar nie.

As voorsitter van die Kommissie het prof. Wilcocks sekerlik 'n belangrike rol in die werksaamhede gespeel. Uit sy standpunte en die Kommissie se verslag blyk dit egter dat sy standpunte in 'n groot mate nie in ooreenstemming met dié van sy Stellenbosse kollegas, wat sterk ondersteuners van segregasie was, was nie. In geheel gesien het die Stellenbosse akademici 'n beperkte invloed op die bevindinge en aanbevelings van die Wilcocks-kommissie uitgeoefen.

Die verslag van die De Villiers-kommissie wat gedurende 1939 verskyn het, was baie meer versoenbaar met die Stellenbosse akademici se standpunte. Of die Kommissie se standpunte daadwerklik deur die Stellenbossers beïnvloed is, is egter hoogs te betwyfel. Dit is insiggewend dat Wilcocks, wat vroeër gekant was teen 'n verbod op gemengde huwelike, nou van standpunt verander het en nader aan die geformaliseerde segregasie standpunt van sy akademiese kollegas beweeg het. Die Stellenbossers het nie 'n besonder groot invloed op die De Villiers-verslag uitgeoefen nie.

Die Stellenbosse akademici se invloed op standpunte van die kommissies insake die Kleurlinge van voor 1940 was dus baie

¹¹⁹ Vergelyk hoofstuk 6, afdeling 4.

beperk. Dié Kommissies het ook geen daadwerklike invloed op regeringsbeleid gehad nie, aangesien geen van hulle aanbevelings in wetsontwerpe neerslag gevind het nie.¹²⁰

Wat die Fagan-kommissie se verslag betref, was die Stellenbossers se invloed amper negeerbaar, aangesien hulle basiese uitgangspunt deur die Kommissie verwerp is. Die belangrikheid van die Stellenbossers lê egter in hulle kritiek op die Kommissie se bevindinge en die gepaardgaande polemiek, 'n polemiek wat volgens dr. Malan daartoe bygedra het dat die Verenigde Party die 1948-algemene verkiesing verloor het. Dit het die gevolg gehad dat die nuwe Nasionale Party-regering die Fagan-verslag weggepak het en hom glad nie daaraan gesteur het nie. Die Stellenbossers het dus 'n groot aandeel daarin gehad dat die volledige ondersoek na swart verstedeliking tot op daardie stadium, in irrelevansie verval het.¹²¹

Op die verslag van die Sauer-kommissie het die Stellenbossers egter 'n groot invloed uitgeoefen. Nie net was G.B.A. Gerdener as invloedryke kerkman lid van die Kommissie nie, maar Stellenbossers was ook die voorsitters van verskeie subkomitees. Soos in afdeling 6.4 breedvoerig bespreek is, het die Stellenbossers ook 'n groot rol gespeel in die lê van die grondslag waarop die Kommissie se voorstelle gebaseer is. Sonder die Stellenbossers kon die verslag van die Sauer-kommissie dus baie anders daaruit gesien het en is dit 'n ope vraag of daar sonder die bydrae van Stellenbossers sedert 1939, ooit 'n Sauer-kommissie sou gewees het.

Die aktiewe groep Stellenbosse akademici het 'n betekenisvolle rol gespeel om die apartheidsbeleid te ontwerp en te bevorder. Met die stigting van SABRA het hulle ook daartoe oorgegaan om dit prakties te propageer en

¹²⁰ Vergelyk afdeling 7.1.

¹²¹ Vergelyk afdeling 7.2.

te ontwikkel. Hulle het in die beginjare 'n leidende rol in SABRA gespeel.

Tekenend van die Stellenbossers se invloed is die feit dat drie uit die nege referate op die eerste jaarvergadering van SABRA deur Stellenbosse akademici gelewer is. Dr. A. van Schalkwyk het oor die Beleidsrigtings t.o.v. die Naturelle gepraat, prof. J.G. Meiring oor Naturelle-onderwys en N.J. Olivier oor 'n Positiewe Naturellebeleid. Twee oud-kollegas van die Stellenbossers, nl. W.W.M. Eiselen en F.J. Language het ook referate by die geleentheid gelewer.¹²²

In die **Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede**, het daar ook gereeld artikels deur o.a. D.G. Franzen, J.L. Sadie, Erica Theron en H. Verloren van Themaat verskyn.¹²³ As voorsitter van die redaksionelekomitee was Van Eeden ook verantwoordelik vir die belangrike redaksionele gedeelte van die tydskrif.¹²⁴

Sedert die stigting van SABRA in 1948 het Stellenbosse akademici 'n leidende rol binne die organisasie gespeel. Tekenend hiervan is die feit dat op die eerste jaarvergadering van die organisasie wat vanaf 9 tot 11 Februarie 1950 in Kaapstad gehou is, meer as 'n derde van die verkose Uitvoerende Komiteelede, Stellenbosse akademici was. Hulle was o.a. prof. H.B. Thom (voorsitter), prof. B.I.C. van Eeden (vise-voorsitter), dr. A. van Schalkwyk (sekretaris), G.M.K. Schüler (penningmeester) en prof. G.B.A. Gerdener en N.J. Olivier as gewone lede. Die ander vise-voorsitter, dr. F.J. Language, was 'n oud-kollega. Op die tweede jaarvergadering is prof. G.B.A. Gerdener as voorsitter verkies en N.J. Olivier as ondervoorsitter vir Kaapland. Die ondervoorsitters vir Transvaal en die OVS was

¹²² SABRA: Die Naturellevraagstuk, p. 3.

¹²³ **Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede**, September 1949, Julie 1950 en April 1951.

¹²⁴ *Ibid.*, April 1951.

ook gewese Stellenbosse akademici, nl. dr. Language en prof. Van Schalkwyk.¹²⁵

SABRA het op verskeie maniere sy invloed laat geld. Na aanleiding van 'n besluit van die Uitvoerende Komitee is SABRA se kongresbesluite by wyse van persoonlike besoeke aan die Eerste Minister en minister van Naturellesake oorgedra. Die eerste van hierdie besoeke aan dr. Malan en dr. E.G. Jansen het op 27 Maart 1950 plaasgevind.¹²⁶ 'n Wye verskeidenheid sake wat op die kleurvraagstuk betrekking gehad het, is ten tye van hierdie ontmoetings bespreek. 'n Voorbeeld van die invloed van SABRA was die aanstelling van die Tomlinson-kommissie in September 1950.¹²⁷ Op hierdie wyse het Stellenbosse akademici dus direkte toegang tot Suid-Afrika se politieke leiers gehad.

Deur die verspreiding van SABRA se kongresbesluite aan alle Volksraadslede en Senatore is die organisasie se standpunte ook onder die aandag van al die Unie se politieke besluitnemers gebring. Die referate wat op die kongresse gelewer is, sowel as ander artikels is ook in SABRA se tydskrif, **Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede**, gepubliseer en so aan alle belangstellendes bekend gemaak.¹²⁸ Hierdie aksies van SABRA het dus verdere geleentheid geskep wat deur die Stellenbosse akademici benut is om hul standpunte te bevorder.

Binne die UK van SABRA was daar verskeie persone soos ds. C.B. Brink (Assessor van die Gereformeerde Kerk), M.D.C. de Wet Nel (LV vir Wonderboom en Adjunk-voorsitter van die Naturellesakekommissie) en G.B.A. Gerdener, wat baie sterk bande met die Nasionale Party gehad het. Baie gewone lede van SABRA was ook NP-lede met die gevolg dat SABRA se

¹²⁵ Ibid., Januarie 1950 en April 1950 en April 1951.

¹²⁶ Ibid., April 1950.

¹²⁷ Persoonlike onderhoud met prof. N.J. Olivier op 9 April 1991.

¹²⁸ Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede, April 1950.

kongresse en ander byeenkomste besonder goed deur lede van die regerende party bygewoon is. Op hierdie wyse is die standpunte soos in SABRA-geledere gestel, ook op 'n breër vlak na die NP oorgedra.¹²⁹

Na die aanstelling van dr. Verwoerd as minister van Naturellesake het daar stelselmatig 'n groter mate van wantroue tussen SABRA en die NP ingetree. Dit was hoofsaaklik weens botsings tussen Verwoerd en SABRA oor ondermeer SABRA se gesprekke met swartes in die plattelandse gebiede. SABRA het dus teen die middel van die vyftigerjare begin om van sy invloed op die regering te verloor.¹³⁰

Die aanstelling van prof. W.W.M. Eiselen gedurende 1950 as Sekretaris van die Departement van Naturellesake,¹³¹ het ook nuwe geleenthede vir die Stellenbosse akademici geskep. Eiselen was vanaf 1934 tot 1936 verbonde aan die afdeling Bantoe-kunde waar hy een van die stigters van die departement Volkekunde was. Eiselen en Van Eeden was ou kennisse en weens hulle gemeenskaplike belangstellingsveld, het Eiselen ook met o.a. Olivier bevriend geraak. Gereelde gesprekke op amptelike en private vlak het dan ook tussen Eiselen en die Stellenbosse akademici plaasgevind waar hulle idees rondom die kleurvraagstuk bespreek het.¹³²

Teen die middel van die vyftigerjare het die Stellenbossers hulle groot houvas op SABRA begin verloor. Die rede hiervoor was die wrywing wat tussen hulle en die NP ontstaan het o.a. oor SABRA se voorgenome gesprekke met swartes in die stedelike gebiede. Persone binne SABRA met sterk NP-bande soos C.B. Brink, Piet Meyer en G.B.A. Gerdener, het Stellenbossers soos Olivier en Schüler begin teenstaan,

¹²⁹ Persoonlike onderhoud met prof. N.J. Olivier op 9 April 1991.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede, Januarie 1950.

¹³² Persoonlike onderhoud met prof. N.J. Olivier op 9 April 1991.

omdat die laasgenoemde groep die wense van die NP-leierskap verontagsaam het. SABRA is in 'n al groter mate as 'n onvriendelik teenoor die NP gesien. Dit het persone soos Olivier gedwing om baie aktiwiteite in hulle persoonlike hoedanigheid voort te sit.¹³³

Die Stellenbosse akademici se invloed op die formulering en beïnvloeding van beleid het dus tussen 1947 en die middel van die vyftigerjare sy hoogtepunt bereik. In hierdie tydperk, wat die grondslag gelê het vir 'n beleid wat vir amper 40 jaar regeringsbeleid sou wees, het die Stellenbossers dus 'n duidelike stempel op die politiek afgedruk.

¹³³ Persoonlike onderhoud met prof. N.J. Olivier op 9 April 1991.

SLOT

In hierdie studie het die direkte betrokkenheid van die Stellenbosse akademici in die politieke verwickelinge in Afrikanergeledere tussen 1934 en 1948 duidelik na vore gekom. In die verskillende hoofstukke is ook gepoog om die betrokkenheid te evalueer.

Daar is egter 'n paar sake wat ten slotte die aandag verg. Ten eerste is dit jammer dat die politieke en kulturele bydrae van die Stellenbossers nie in die studie gekombineer kon word nie, omdat dit sowel nuwe aksente sou belig en die netwerk van invloed wat deur 'n aantal akademici uitgeoefen is, nog duideliker sou omlin het. Die aansien wat Stellenbosse akademici op die kulturele terrein geniet het, het bygedra om hulle invloed op politieke gebied te vergroot.

Dit blyk duidelik dat die Stellenbosse akademici 'n besondere rol op die politieke terrein gespeel het. Tekenend hiervan is die talle kere wat die inisiatief van intellektuele kringe op Stellenbosch uitgegaan het. Alhoewel die bydra en ondersteuning van die Stellenbossers se kollegas op die ander Afrikaanse kampusse nie gering geskat word nie, was dit tog telkens die Stellenbossers wat die inisiatief geneem het. Hier word in besonder gedink aan die protes teen Joodse immigrasie (1936), die pogings om die Afrikaners polities te herenig (1939/1940), die protes teen die Fagan-verslag (1948) en die stigting van SABRA (1948).

Stellenbosch was egter nie net op die voorpunt wanneer daar vir optrede gevra is nie. Hulle was ook tiperend van die breëre Afrikanergemeenskap. In 'n groot mate was die Stellenbossers se onderlinge verdeeldheid tekenend van die verdeeldheid wat daar in Afrikanergeledere geheers het. Hier kan in besonder na die verdeeldheid wat na die breuk tussen die Smelters en Gesuiwerdes geheers het (1934-1938),

die verdeeldheid wat weer na die stigting van die HNP (1942) geheers het, die verskil van mening oor deelname aan die Tweede Wêreldoorlog (1938-1945) en die nasionaal-sosialistiese neigings binne Afrikanergeleedere (1939-1943).

Alle pogings van die Stellenbossers was egter nie altyd suksesvol nie. Die groot poging aan die einde van die dertigerjare om eenheid binne Afrikanergeleedere te bewerkstellig het, soos gesien is, misluk. Die Afrikanervolk het dus geen voordeel getrek uit hierdie pogings nie. Wat egter belangrik is, is die mate waarin Stellenbossers deur hulle optrede gestalte gegee het aan die idee van Afrikanereenheid, 'n produk van die Voortrekkereëufees van 1938. Dié idee speel tot vandag toe nog 'n belangrike rol in die Afrikaner se volkslewe.

'n Ander belangrike bydrae van die Stellenbossers was hul bydrae ten opsigte van die kristallisering van die apartheidsbeleid. Dit is nog nie moontlik om die presiese aandeel van Stellenbossers se bydra relatief tot ander intellektueles te bepaal nie. Soortgelyke studies soos hierdie is eers nodig om reg te laat geskied aan die rol van ander persone en instansies. In hierdie verband word veral aan die werk van akademici van die Universiteit van Pretoria soos proff. G. Cronjé en W. Eiselen gedink. Nogtans is dit duidelik dat Stellenbossers 'n prominente indien nie oorheersende rol nie gespeel het. Dit was veral moontlik vanweë hulle besondere noue kontak met die Kaapse leierskap van die Nasionale Party wat ook die hoofrol in die uniale leierskap van die party gespeel het. 'n Hipotese wat verdere navorsing vereis, is dat Stellenbossers se invloed op beleid in die laat vyftigerjare afgeneem het na mate die swaartepunt van die uniale leierskap van die party na die Transvaal verskuif het. Ander akademici het hierna meer op die voorgrond getree. Sommige van hulle het vroeëre verbintenisse met Stellenbosch gehad.

Stellenbossers se bydrae in terme van die ontwikkeling van die apartheidsbeleid en die oorwinning van die HNP in die 1948-verkiesing het die geskiedenis van Suid-Afrika verander. Dit het die grondslag gelê vir 'n beleid wat vir meer as veertigjaar Suid-Afrika se binne- en buitelandse politieke toneel totaal sou oorheers. Suid-Afrika sal nog vir dekades met die beleid en sy nawerking te make hê. In die lig van daardie besondere tydperk in die geskiedenis kan die die akademië se bydrae egter as groot beskou word.

Die Stellenbosse akademië het ook nie 'n eenvormige standpunt oor die apartheidsbeleid verteenwoordig nie. Die verskille tussen hulle het egter eers in die vyftigerjare en later na vore getree en val daarom buite die veld van hierdie studie. Die wortel van hierdie verskille is egter in die tydperk vóór 1948 te vinde. Dit lê opgesluit in die drie verskillende uitgangspunte waarmee die posisie van die swartes in die Suid-Afrikaanse samelewing benader is. Die akademië wat aan die afdeling Bantoekunde van die universiteit verbonde was, het die vraagstuk vanuit 'n Volkekundige verbondenheid tot die volksetosidee benader. Hulle standpunte is gevorm deur hulle waardering vir die tradisionele samelewing en etos van die swart volke. Hulle wou die tradisionele kultuur beskerm en begelei om hom teen ontaarding en verwildering te beskerm. P.J. Schoeman was só 'n persoon. Hy was begeesterd met die gedagte om die swartes se tradisionele kultuur en lewenswyse van die onsimpatieke Westerse samelewing te isoleer. Hy het vir die stamgebonde swarte se belange gepleit en verklaar: "Ek het geen politieke aspirasies nie. Net maar dit: apartheid is 'n tweede godsdiens vir my." Ander akademië het die vraagstuk uit 'n meer historistiese hoek benader en veral op die geskiedenis van die Afrikaner en sy tradisies, vrese en ideale die klem gelê. Hulle is sterk beïnvloed deur die besondere historiese gees en atmosfeer wat voor en na die Voortrekkerereuefees geheers het. Daarom dat die verwesenliking van die Voortrekkerideale in hulle siening so sterk gefigureer het. Dit is dan so ook begryplik dat twee

professore van die Departement Geskiedenis, J.A. Wiid en veral H.B. Thom, 'n leidende rol in die benadering gespeel het. 'n Derde groep het uit die pragmaties-politieke oorweginge die beleid gesteun. Hulle het antwoorde op die politieke vraagstukke van die dag gesoek en het noue verbintenisse met die Nasionale Party en sy gedissiplineerde strategie gehandhaaf. Prof. A.C. Cilliers was waarskynlik die belangrikste persoon in hierdie groep.

Vandag is dit duidelik dat al drie groepe nie met die ontwikkelingswerklikhede rekening gehou het nie. Hulle idealistiese sienings, wat op die ideaaltipiese veronderstelling gebaseer was, het nie die sosiaal-ekonomiese werklikhede wat met Suid-Afrika se industrialisasie gepaard sou gaan, voorsien nie. Hulle het ook nie die reaksie wêreldwyd teen kolonialisme, imperialisme en diskriminasie voorsien nie. Hulle het ook nie begryp dat dit een ding is om 'n ideaaltipiese beleid op papier te formuleer en 'n ander om dit in die praktyk uit te voer nie. Die prys om die beleid te kon uitvoer, was aan hulle onbekend.

Ten slotte moet op die rol van persoonlikhede gewys word. Dit is deurgaans in hierdie studie opvallend dat 'n kerngroep akademici by die gebeure en ontwikkelinge betrokke was. Van hulle het in die latere jare baie prominente posisies bekleed of deur hulle lang akademiese verbintenisse met die Universiteit van Stellenbosch 'n belangrike invloed op die opkomende geslagte uitgeoefen. In eersgenoemde groep moet die name van proff. H.B. Thom (latere Rektor van die Universiteit), G.B.A. Gerdener, C.G.W. Schumann en S.G. Pretorius (latere registrateur van die Universiteit) genoem word. In die tweede groep val mense soos proff. B.I.C. van Eeden, A.C. Cilliers, J.F. Kirsten, G.M.K. Schöler en N.J. Olivier. Laasgenoemde se latere loopbaan het 'n beleidsbotsing met dr. H.F. Verwoerd as minister van Naturellesake en 'n nuwe politieke oriëntasie ingesluit. Hy het hom by die Progresiewe-Reformiste Party aangesluit wat

later tot die Demokratiese Party sou ontwikkel waarvan hy vandag nog lid is.

Die rol wat 'n fisikus soos A.C. Cilliers gespeel het, laat die vraag ontstaan in hoe 'n mate hy die hoofstroom van Afrikaner intellektuele denke en Stellenbosse akademici se siening van sake verteenwoordig het. Die feit dat hy 'n aktiewe publisist en openbare optreder was en dat sy volledige dokumente-versameling danksy sy aktiewe pen, vir die navorser beskikbaar is, kan maklik tot 'n oordrewe beklemtoning van sy rol lei.

Hierdie studie toon dat hy o.a. 'n leidende rol gespeel in die Stellenbosse Versoeningskomitee (1939), die protes teen die nasionaal-sosialistiese neigings in Afrikanergeleedere (1940), 'n poging om Suid-Afrika se deelname aan die Tweede Wêreldoorlog te regverdig (1942-1945) en die protes teen die verslag van die Fagan-kommissie. Weens die feit dat A.C. Cilliers dikwels van een politieke groep na 'n ander beweeg het, word hy in sommige kringe daarvan beskuldig dat hy net 'n aandagsoeker was. So 'n aantuiging is nie billik nie. Cilliers het egter sekere persoonlikheidseienskappe gehad wat so 'n indruk kon skep. Hy was 'n ekstrowert wat nie geskroom het om oor 'n verskeidenheid sake sterk standpunt in die openbaar in te neem nie. Hy was ook baie gesteld op sy onafhanklikheid en het dus nie geskroom om van goeie vriende en leiers te verskil as hy of hulle 'n ander standpunt ingeneem het nie. Hy het hom nie aan groepsdruk of -dissipline onderwerp nie. Sy sosiale bewustheid het verder daartoe gelei dat hy sy standpunte gereeld ondersoek en herevalueer het. Sy uitgesprokenheid het meegebring dat hy sy standpunte en nuwe insigte aan almal bekend gemaak het. Hiervan getuig sy talle gepubliseerde pamflette, artikels en briewe wat in die pers verskyn het. Die studie onderskryf dus nie die aantyging dat A.C. Cilliers net daarop uit was om aandag te trek nie. Sy invloedryke posisie in die Senaat van die Universiteit van Stellenbosch

en die opinies van Prof. N.J. Olivier en G.M.K. Schöler wat hom persoonlik geken het, ondersteun die gevolgtrekking.

Of hy die hoofstroom van Stellenbosch-denke verteenwoordig het, kan nie maklik bepaal word nie. Dat hy dikwels deel van die hoofstroom was en daarin 'n leidende rol gespeel het, blyk duidelik uit die studie. Dat hy in ander gevalle 'n duidelike afstand daarvan gehandhaaf het, is seker. Die feit dat hy hom op die politieke terrein toegespits het en nie ook op die kerklike, ekonomiese, maatskaplike en kulturele gebied aktief was nie, het waarskynlik meegebring dat hy eerder die beeld van 'n politieke omstrede figuur gehad het. Daarom het minder publiteitsbewuste akademici soos Thom en Schumann waarskynlik eerder die hoofstroom verteenwoordig en het hulle op Stellenbosch spesifiek en onder die Afrikaner in die algemeen groter steun geniet. Die verdere studies wat kragtens hierdie projek onderneem word, sal moontlik hierop meer lig werp.

Die slotsom van hierdie studie is dat die Stellenbosse akademici op 'n breë terrein 'n groot aandeel in die politieke verwickelinge van dié tydperk in Afrikanergeleedere gehad het. Daardie rol het 'n beduidende uitwerking op die geskiedenis van Suid-Afrika en die Afrikaner gehad.

BRONNE**I LITERATUUR**

- Adam, H. en H. Giliomee: **The Rise and Crises of Afrikaner Power**. Kaapstad, 1979.
- 'n Halfeeue van Afrikaner-Prestasie, 1900-1950. Johannesburg, 1950.
- Barnard, F.: **13 Years with dr. H.F. Verwoerd**. Johannesburg, 1967.
- Bekker, A.E.: **Die Vroeë Lewe en Loopbaan van T.E. Dönges tot 1948**. (Ongepubliseerde D.Lit.- proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, 1987).
- Beyers, C.J.: **Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek**. Pretoria, 1987.
- Booyens, Bun: **Die Lewe van D.F. Malan**. Kaapstad, 1969.
- Cilliers, A.C.: **Die Silwer Soom**. Kaapstad, 1959.
- Cilliers, A.C.: **Lewensavontuur, I-III**. Kaapstad, 1971-1973.
- Cilliers, A.C.: **Life on the Sigmoid, I**. Stellenbosch, 1946.
- Coetzee, J.C.(red.): **Onderwys in Suid-Afrika, 1652-1960**. Pretoria, 1963.
- Coetzer, P.W. en J.H. Le Roux (reds.): **Die Nasionale Party, IV**. Bloemfontein, 1986.
- Cronjé, G.: **'n Tuiste vir die Nageslag**. Johannesburg, 1945.
- Davenport, T.R.H.: **South Africa, a Modern History**. Johannesburg, 1977.
- De Bruyn, G.F.C.: **Professore: Universiteit van Stellenbosch en Voorgangers**. Kaapstad, 1989.
- Geyer, O. en A.H. Marais (reds.): **Die Nasionale Party, I**. Bloemfontein, 1983.
- Grimbeek, M. J.: **Die politieke en kulturele rol van dr. A.J.R. van Rijn as redakteur van Die Volksblad, 1925-1948**. (Ongepubliseerde D.Phil-proefskrif, Universiteit van die Oranje Vrystaat, 1984).
- Heese, J. de V.: **Die Voortrekkers en ander Suid-Afrikaanse Jeugverenigings**. Kaapstad, 1940.
- Heese, J. de V.: **Van Penkop tot Hoofleier**. Kaapstad, 1941.

- Hellmann, E.: **The South African Institute of Race Relations 1929-1979.** Johannesburg, 1979.
- Hoernlé, R.F.A.: **South African Native Policy and the Liberal Spirit.** Kaapstad, 1939.
- Hugo, M.: **J.B.M. Hertzog. 'n Volk praat met sy leier.** Pretoria, 1977.
- Hugo, P.: **South African Perspective. Essays in honour of Nic Olivier.** Pretoria, 1989.
- Juta, C.J.: **Aspects of Afrikaner Nationalism, 1900-1964. An analysis.** (Unpublished D.Phil., University of Natal, 1966).
- Kannemeyer, J.C.: **Geskiedenis van die Afrikaanse Literatuur.** Kaapstad, 1987.
- Kapp, P.H.: **In die Skaduwee van '38. Die nawerking, invloed en belewenis van die Voortrekkereuefees van 1938.** (Ongepubliseerde Navorsingsverslag, RGN, 1989.
- Keet, B.B. en G. Tomlinson: **Tobie Muller. 'n inspirasie vir jong Suid-Afrika.** Kaapstad, 1925.
- Kinghorn, J.(red.): **Die N.G. Kerk en Apartheid.** Johannesburg, 1986.
- Kleinhans, W.A.: **Suid-Afrikaanse Verkiesingsmanifeste, 1910-1981.** Pretoria, 1987.
- Kotze, D.J.(red.): **Professor H.B. Thom.** Stellenbosch, 1969.
- Le Roux, J.H. en P.W. Coetzer (reds.): **Generaal J.B.M. Hertzog, I-II.** Johannesburg, 1987.
- Malan, D.F.: **Afrikaner-volkseenheid en my ervarings op die Pad daarheen.** Kaapstad, 1959.
- Malherbe, E.G.: **Die Tweetalige Skool.** g.p. 1943.
- Malherbe, E.G.: **Education in South Africa, II.** Cape Town, 1977.
- Meiring, Piet: **Ons Eerste ses Premiers.** Kaapstad, 1972.
- Moodie, T.D.: **The Rise of Afrikanerdom.** Berkeley, 1975.
- Muller, C.F.J.: **Sonop in die Suide.** Kaapstad, 1990.
- Muller, C.F.J.(red.): **Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis.** Pretoria, 1975.
- Nienaber, P.J. en D.P. Goosen (reds.): **Gedenkboek Generaal J.B.M. Hertzog.** Johannesburg, 1965.
- O'Meara, Dan: **Volkskapitalisme.** Cambridge, 1983.

- Pelser, A.N.: **Die Afrikaner-Broederbond: Eerste 50 Jaar.** Kaapstad, 1979.
- Pienaar, E.C.: **Werda.** Kaapstad, 1938.
- Pienaar, S.W. en J.J.J. Scholtz: **Glo in U Volk.** Kaapstad, 1964.
- Pirow, O.: **James Barry Munnik Hertzog.** Kaapstad, g.d.
- Pretorius, G.: **Man van die Daad. 'n Biografie van Bruckner de Villiers.** Kaapstad, 1959.
- Prinsloo, D.: **Die Johannesburgse-periode in dr. H.F. Verwoerd se loopbaan.** (Ongepubliseerde D.Litt et Phil.-proefskrif, Randse Afrikaanse Universiteit, 1980).
- Rhodie, N.J. en H.J. Venter: **Apartheid.** Kaapstad, 1959.
- Roberts, M. en A.E.G. Trollip: **The South African Opposition, 1939-1945.** Cape Town, 1947.
- Robins, E.: **This Man Malan.** Cape Town, 1953.
- Scannell, F.P.: **Keeromstraat 30.** Kaapstad, 1965.
- Schoemann, B.M.: **Die Broederbond in die Afrikaner-politiek.** Pretoria, 1982.
- Schoeman, B.M.: **Parlementêre Verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976.** Pretoria, 1977.
- Scholtz, G.D.: **Die Ontwikkeling van die Politieke denke van die Afrikaner, VI-VIII.** Johannesburg, 1979-1984.
- Scholtz, G.D.: **Dr. Hendrik Frensch Verwoerd I en II.** Johannesburg, 1974.
- Scholtz, G.D.: **Dr. Nicholaas Johannes van der Merwe, 1988-1940.** Johannesburg, 1944.
- Serfontein, J.H.P.: **Brotherhood of Power.** Londen, 1979.
- Smit, A.P. en A. Wessels: **Fagan en Tomlinson: Twee Perspektiewe ten Opsigte van Verstedeliking** (Ongepubliseerde Referaat gelewer tydens Konferensie van die Suid-Afrikaanse Historiese Vereniging). Stellenbosch, 1987.
- Spies, F.J. du T., D.W. Krüger en J.J. Oberholster: **Die Hertzogtoesprake V en VI,** Johannesburg, 1977.
- Swart, M.J.(red.): **Afrikaanse Kultuuralmanak.** g.p., 1980.
- Theron, E.: **H.F. Verwoerd as Welsynsbeplanner, 1932-1936.** Stellenbosch, 1970.
- Thom, H.B.(red.): **Stellenbosch 1866-1966. Honderd jaar Hoër Onderwys.** Kaapstad, 1966.

- Thom, H.B.: **Dr. D.F. Malan en Koalisie**. Kaapstad, 1988.
- Van den Heever, C.M.: **Generaal J.B.M. Hertzog**. Johannesburg, 1943.
- Van der Poel, J.: **Selection of the Smuts Papers V**. Cambridge, 19 .
- Van der Walt, A.J.H., J.A. Wiid en A.L. Geyer: **Geskiedenis van Suid-Afrika**, III. Kaapstad, 1955.
- Van der Walt, A.J.H.: **'n Volk op Trek**. g.p., g.d.
- Van der Westhuizen, L.J.: **Die Neutraliteitsvraagstuk as verdelingsfaktor in die Suid-Afrikaanse Politiek (1933-1940) met besondere verwysing na die rol van Genl. J.B.M. Hertzog**. (Ongepubliseerde M.A.-tesis, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1984).
- Van Jaarsveld, F.A.: **Die Evolusie van Apartheid**. Kaapstad, 1979.
- Van Jaarsveld, F.A.: **Van Van Riebeeck tot P.W. Botha**. Johannesburg, 1982.
- Van Wyk, At: **Die Keeromstraat-kliek. Die Burger en die politiek van koalisie en samesmelting, 1932-1934**. Kaapstad, 1983.
- Walker, E.A.: **A History of Southern Africa**. Londen, 1962.
- Walshe, P.: **The Rise of African Nationalism in South Africa**. Londen, 1970.
- Weide, R.: **Verkiesingsuitslae van Suid-Afrika, 1910-1986**. g.p., 1987.
- Wessels, A. en M.E. Wentzel: **Die Invloed van Relevante Kommissieverslae sedert Uniewording op Regeringsbeleid ten opsigte van Swart Verstedeliking en Streeksontwikkeling**. Pretoria, 1989.

II ARTIKELS

- Cillié, G.G. : **Die Afrikaner-stryd vir Moedertaalskole**. (Inspan, Januarie 1944).
- Cillié, G.G.: **Tweetaligheid en die Voertaal by ons Skole**. (Die Burger, 28.9.1943 29.9.1943 en 30.9.1943).

- Cilliers, A.C.: Europe's Expansionism - Past and Present. (ongesidentifiseerde koerantartikel)
- Cilliers, A.C.: Expansionism - Past and Present. (*The Argus*, 20.2.1942).
- Cilliers, A.C.: Fatal Fallacy of Isolation. (*The Argus*, 21.2.1942).
- Cilliers, A.C.: Gen. Hertzog's Fall from Grace. (*Cape Times*, 28.2.1942).
- Cilliers, A.C.: Lig van Hertzogisme deur Hertzog self Vernietig. (*Die Suiderstem*, 28.2.1942)
- Cilliers, A.C.: Nationalist View of the War in Europe. (*The Forum*, 9.12.1939).
- Cilliers, A.C.: Perke van Ons Verdediging. (*Springbok*, 11.2.1943).
- Cilliers, A.C.: Prof. Cilliers Breaks with Gen. Hertzog. (*The Friend*, 28.2.1942).
- Cilliers, A.C.: The Afrikaner outlook. ("P.S.", Maart 1943).
- Cilliers, A.C.: The Coming Elections. ("P.S.", Mei 1943).
- Cilliers, A.C.: Veldm. Smuts val oor eie Voete. (*Die Burger*, 12.12.1946).
- Cilliers, A.C.: Verenigde Party in 'n Dilemma. (*Die Burger*, 13.12.1946).
- Cilliers, A.C.: Wil Opdrag van die Volk Vra. (*Die Burger*, 14.12.1946).
- Coertze, P.J., F.J. Language en B.I.C. van Eeden: Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika: Wenke Ooreenkomstig die Afrikanerstandpunt van Apartheid. (*Wapenskou*, Maart 1943 en April 1943).
- Coertze, P.J., F.J. Language en B.I.C. van Eeden: Rassevraagstukke in Suid-Afrika. (*Wapenskou*, November 1942).
- Coertze, P.J., F.J. Language en B.I.C. van Eeden: Verdere Bespreking i.v.m. die Oplossing van die Naturellevraagstuk. (*Wapenskou*, Junie 1943).
- Coertze, P.J.: Grondstellinge oor die Kleurlingvraagstuk vanuit die Afrikanerstandpunt. (*Wapenskou*, November 1943).
- Franzen D.G.: Enkele Gedagtes i.v.m. 'n Blanke Arbeidsbeleid in Suid-Afrika. (*Wapenskou*, Junie 1944).

- Gerdener, G.B.A.: Die Sendeling en die Naturellevraagstuk. (Op die Horison, Maart 1944).
- Gerdener, G.B.A.: Ons Rassevraagstuk Gesien in die Lig van die Gebeurtenisse Oorsee. (Op die Horison, Maart 1947).
- Gray, J.L.: How the Nation Voted. (Common Sense, Augustus 1943).
- Higgerty, J.W.: "Mr. X" May Disconcert. (Sunday Express, 4.2.1940).
- Keet, B.B.: Blank en Gekleurd. (Op die Horison, Julie 1939).
- Meiring, J.G.: Die Doel van Naturelle-Onderwys. (Wapenskou, September 1941).
- Molteno, D.B.: Professorial Inconsistencies on Native Policy. (The Cape Times, 6.7.1948).
- Olivier, N.J.: Rasseverhoudinge in Suid-Afrika. (Wapenskou, April 1945).
- Schoeman, P.J.: Territoriale Segregasie: Enigste Doeltreffende Naturellebeleid vir Suid-Afrika. (Wapenskou, Junie 1941).
- Theron, Erica: 'n Handves vir Kleurlinge. (Wapenskou, Junie 1945).
- Van Eeden, B.I.C. en N.J.J. Olivier: Die "Fagan-verslag" onder die Soeklig. (Inspan, Julie 1948).
- Van Eeden, B.I.C. en N.J.J. Olivier: Die "Fagan-verslag". (Inspan, Augustus 1948, September 1948, Oktober 1948, November 1948 en Januarie 1949).
- Van Eeden, B.I.C. en N.J.J. Olivier: Die Rassevraagstuk van ons Land. (Inspan, April 1947 en Mei 1947).
- Ver Loren van Themaat, H.: Ons Kwetsbare Staatsstelsel en die Kleurvraagstuk. (Die Burger, 1.3.1948).
- Wessels, A.: Die Rol van Politieke Faktore in die Formulering van die Suid-Afrikaanse Verstedelikingsbeleid: 'n Historiese Perspektief. (Joernaal vir Eietydse Geskiedenis, Desember 1988).
- Wiid, J.A.: Groot Trek 'n Volksbeweging wat deur Valse Leiers Bestry Was. (Die O.B., 18.12.1942).

III BROSJURES EN PAMFLETTE

- Cilllié, P.J.: **Hertzog en Malan: Die Jare van Skeuring - 1934-1939** (J.B.M. Hertzoggedenklesing X). Potchefstroom, 1980.
- Cillliers, A.C.: **'n Nuwe Belofte**. Stellenbosch, 1941.
- Cillliers, A.C.: **Afrikaners Ontwaak!** Stellenbosch, 1942.
- Cillliers, A.C.: **Die Stryd om Volkseenheid**. Stellenbosch, 1941.
- Cillliers, A.C.: **Ex Unitate Vires**. Stellenbosch, 1942.
- Cillliers, A.C.: **Genl. Hertzog en Hereniging**. Stellenbosch, 1940.
- Cillliers, A.C.: **Hertzogisme en die Handel**. Stellenbosch, 1941.
- Cillliers, A.C.: **Nasionale Volksorg en die Demokrasie**. Stellenbosch, 1941.
- Cillliers, A.C.: **Quo Vadis?** Stellenbosch, 1939.
- Cillliers, A.C.: **South African Nationalism or British Holism?** Stellenbosch, 1938.
- Cillliers, A.C.: **Studies in Braille**. Stellenbosch, 1942.
- Cillliers, A.C.: **Voete van Klei**. Stellenbosch, 1940.
- Cillliers, A.C.: **Volkseenheid of Brolloks en Bittergal?** Stellenbosch, 1940.
- Cillliers, A.C.: **Waarheen Dr. Jonker?** Stellenbosch, 1943.
- Coertze, L.I.: **Die Ware Politieke Probleem Vandag - 'n Antwoord aan Prof. A.C. Cillliers**. Johannesburg, 1941.
- Coertze, P.J., F.J. Language en B.I.C. van Eeden: **Die Oplossing van die Naturellevraagstuk in Suid-Afrika**. Johannesburg, 1943.
- Le Roux, J.H.: **Die Simboliese ossewatrek van 1938 en die Hertzogbewind** (J.B.M. Hertzoggedenklesing XVII). Bloemfontein, 1988.
- Meiring, Piet: **'n Terugblik op Koalisie na 50 Jaar** (J.B.M. Hertzoggedenklesing XIII). Pretoria, 1983.
- Weber, Phil: **Ná die Generaals - Republiek en Nasionale Eenheid** (J.B.M. Hertzoggedenklesing III). Stellenbosch, 1973.

IV PERIODIEKE PUBLIKASIES

A. Koerante en weekblaaie

Die Burger, 1934-1948.

Die Gereformeerde Vaandel, 1934-1948.

Die Kerkbode, 1934-1948.

Die Matie, 1941-1948.

Die O.B., 1942.

Die Suiderstem, 1939-1943, 1947, 1948.

Die Transvaler, 1939-1943, 1978-1979.

Die Vaderland, 1939, 1941-1942, 1944.

Die Volksblad, 1939-1942, 1948.

Eikestadnuus, 1979.

Ons Land, 1941-1942.

Pretoria News, 1938.

Rand Daily Mail, 1939-1944.

Sunday Express, 1940.

Sunday Times, 1941-1942.

The Cape Argus, 1938-1943, 1948-1949.

The Cape Times, 1936, 1938-1939, 1941-1944, 1946, 1948-1949.

The Friend, 1941-1942.

The Natal Daily News, 1941, 1943, 1948.

The South African Jewish Times, 1943.

The Star, 1940, 1942, 1944, 1947-1948.

The Transvaal, 1942.

B. Tydskrifte

Die Stellenbosse Student, 1934-1948.

Historia, 1981-1989.

Inspan, 1941-1948.

Op die Horison, 1939-1947.

Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede, 1949-1952.

Wapenskou, 1940-1945.

C. Jaarboeke

Jaarboek van die Universiteit van Stellenbosch, 1943-1948.

V REGERINGSPUBLIKASIES

A. Amptelike verslae en notules

U.G. 28-'48 Verslag van die Naturellewette-kommissie.

Kaapstad, 1948.

U.G. 30-'39 Report of the Commission on Mixed Marriages.

Pretoria, 1939.

U.G. 54-'37 Verslag van die Kommissie van Onderzoek insake

Kaapse Kleurlingbevolking van die Unie. Kaapstad, 1938.

B. Debatte

Unie van Suid-Afrika. Debatte van die Volksraad, deel 3, 1925; deel 8, 1927; deel 18, 1932; deel 26, 1936; deel 27, 1936; deel 28, 1937; deel 33, 1939, deel 34, 1939; deel 51, 1945; deel 63, 1948; deel 99, 1959; deel 101, 1959.

Unie van Suid-Afrika. Verenigde Vergaderings van albei huise van die Parlement, 1936.

C. Ander

Buitengewone Staatskoerant van die Unie van Suid-Afrika, deel LXV, no. 1570, 23.7.1926.

Wette van die Unie van Suid-Afrika, deel 1, 1927.

VI ANDER VERSLAE

Verslag van die Kommissie van Onderzoek i.s. die moeilikhede op die kongres van die Vrystaatse H.N.P. of Volksparty op 5 en 6 November 1940.

VII KLANKARGIEWE**1. SAUK**

Akademieprys toekenning 1953. 2/97(53) en 2/98(53).
Die Lewe het my geleer - dr. G.G. Cillie. 44/12 LT 1190.
Die Ontwikkeling van ons Taal en Letterkunde. 17/74-75(39).
Die wêreld van H.F. Verwoerd: 'n Hoorbeeld. T 68/19.
Dr. Con - 'n Radioportret. A 81/1
Ek Onthou: Lambert Stevens met prof. T.N. Hanekom. T 82/764.
Grafskrif: dr. H.F. Verwoerd. T 66/56.
Huldeblyk aan dr. G.G. Cillie snr.. 14/82(58).
Huldigingsrede oor C.J. Langenhoven. 4/67(46).
Klein Vaderland - Kortverhale deur Con de Villiers. T 86/529.
Lewende Argief Aksie: prof. G.G. Cillie. T 84/251.
Monica Breed voer onderhoud met Con de Villiers. T 86/559.
Onderhoud met C.G.S. de Villiers. T 66/74.
Ons kuier by prof. A.C. Cilliers. T 96/268.
Ons land en sy mense: Voormanne in die ekonomie, prof. C.G.W. Schumann. T 69/395.
Portret van die week: C.G.W. Schumann. T 72/194.
Prof. Con oor Stellenbosch. 17/29(59).
SABRA. 47/66(51).
Skrywers en Boeke: A. Blignault voer onderhoud met dr. C.G.S. de Villiers. T 74/401.

VIII HISTORIESE MANUSKRIPTE**1. J.S. Gericke-Biblioteek, Universiteit van Stellenbosch****Private versamelings**

- 205 Cillie, G.G.
166 Cilliers, A.C.
31 Kaapse Amateur Toneelvereniging
236 Louw, M.S. (Tinie) (ongeorden).
1 Malan, D.F.
48 Pienaar, E.C.
191 Thom, H.B. (ongeorden).
77 Wilcocks, R.W.
geen nr. Gerdener, G.B.A. (ongeorden).
geen nr. Taute, B. (ongeorden).

IX ARGIVALE BRONNE**A. Ongepubliseer****1. Kaapse Staatsargiefbewaarplek, Kaapstad****Private versamelings**

- A.1646 Dönges, T.E.
A.1890 Geyer, A.L.

2. Sentrale Staatsargiefbewaarplek, Pretoria**Private versamelings**

A2 Strijdom, J.G.
A32 Hertzog, J.B.M.

**3. Instituut vir Eietydse Geskiedenis (I.N.E.G.),
Bloemfontein****Private versamelings**

P.V.195 Du Plessis, C. van H.
P.V.38 Du Plessis, J.H.O.
P.V.451 Hertzog, A.
P.V.94 Jansen, E.G.
P.V.158 Jerling, J.D.
P.V.125 Lombard, I.M.
P.V.630 Suid-Afrikaanse Buro vir Rasse Aangeleenthede
P.V.18 Swart, C.R.
P.V.324 Van Aswegen, J.M.
P.V.28 Van Rensburg, M.C.G.J.
P.V.93 Verwoerd, H.F.
P.V.202 Federasie van Afrikaanse Kultuurvereniginge

X PERSOONLIKE ONDERHOUDE

Cilliers, M.H. (vrou van oorlede prof. A.C. Cilliers)
5.11.1990.

Olivier, N.J.J. (Dosent in Bantoekunde aan die Universiteit
van Stellenbosch) 11.2.1991 en
9.4.1991.

Sadie, J. (Dosent in Ekonomie aan die Universiteit van

Stellenbosch) 12.2.1991.

SchÜler, G.M.K. (Dosent in Antropologie aan die Universiteit
van Stellenbosch) 18.2.1991.

Meiring, J.G. (Dosent aan die Universiteit van Stellenbosch)
5.11.1990.